

Пралетарыі ўсіх краін, аднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ШТОТЫДНЁВІК

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

Пятніца, 23 лютага 1990 г. № 8 (3522) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ЗВАРОТ

Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларускай ССР
і Савета Міністраў Беларускай ССР
да парламентаў, урадаў, міжнародных арганізацый,
суайчыннікаў, усіх людзей добрай волі

Аварыя на Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі 26 красавіка 1986 г., якая з'явілася па сваіх маштабах і выніках экстрэмальнай экалагічнай з'явы не толькі нацыянальнага, але і міжнароднага маштабу, прынесла вялікую бяду народу Беларусі.

Рознай ступені радыеактыўнаму забруджванню падвергнута значная частка тэрыторыі рэспублікі, дзе жыве звыш 2,2 млн. чалавек. Беларусь страціла каля 20 працэнтаў сельскагаспадарчых угоддзяў. Перасталі існаваць многія дзесяткі населеных пунктаў — іх жыхары эвакуіруюцца ў чыстыя ад радыяцыі раёны. Да гэтага часу выяўляюцца новыя плямы радыяцыйнага забруджвання.

Народам і ўрадам зроблена і робіцца нямаля для ліквідацыі вынікаў гэтай трагедыі, для аднаўлення здароўя людзей. Але вынікі чарнобыльскай бяды аказаліся значна больш маштабнымі і сур'ёзнымі, чым гэта ўяўлялася многім, у тым ліку нават і буйным вучоным і спецыялістам.

Каб адолець гэту бяду, супраць яе патрэбны аб'яднаныя намаганні.

Праўляючы вялікую заклапочанасць станам здароўя людзей, і перш за ўсё дзяцей, якія пацярпелі ад радыяцыі, Прэзідыум Вярхоўнага Савета Беларускай ССР і Савет Міністраў Беларускай ССР звяртаюцца да парламентаў, урадаў, міжнародных арганізацый, суайчыннікаў, усіх людзей добрай волі з заклікам аб аказанні ўсямернага садзейнічання і дапамогі Беларускай ССР у прыкладаных ёю намаганнях па ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Любая дапамога будзе сустрэта з глыбокай удзячнасцю народам Беларусі.

Прэзідыум Вярхоўнага Савета Беларускай ССР
Савет Міністраў Беларускай ССР

ГОЛАС ВАШАГА СУМЛЕННЯ

Адкрыты ліст жыхароў Брагіна да навуковай і творчай інтэлігенцыі рэспублікі

Міне яшчэ два месяцы, і «стрэлкі чарнобыльскага гадзінніка» спыняцца на лічбе «4». За гэтыя чатыры гады, што мы жывём на атручанай радыенуклідамі зямлі, многія нашы кіраўнікі (тыя, хто пачаў пасля сябе нязбыўны абяцанні) пераехалі працаваць у чыстую зону. Крыўды на іх мы не маем: у іх таксама ёсць дзеці і жны, нашы маленькія палешункі павінны быць шчаслівымі. Глянеце нас іншае пачуццё: людзі, на якіх мы спадзяваліся і з кім разам дзялілі горкі хлеб, папоўнілі шарэнгі стойкіх барацьбітоў супраць праўды аб Чарнобылі.

Ніхто не можа папракнуць нас у незаконных дзеяннях або патрабаваннях. Мы ніколі не лічылі забастоўкі ці бурныя мітынгі лепшым сродкам для вырашэння тых праблем, якія паставіў перад усімі намі Чарнобыль. Гэта наша пазіцыя не змянілася і цяпер, калі кожнаму стала зразумела, што Дзяржаўная праграма па ліквідацыі вынікаў аварыі на Чарнобыльскай АЭС не памацавана канкрэтнай базай — будаўніцтвам жылля.

Чаму мы вырашылі напісаць гэты ліст? Нас вельмі непакоіць і трывожыць тое, што пазіцыя замоўчвання сапраўдных памераў чарнобыльскай трагедыі і шалывання людзей, якія адкрыта выступаюць у абарону жыхароў пацярпелых раёнаў, зноў набірае сілу і набывае ці не афіцыйны статус.

Нас устрывожыла і абурала кампанія супраць праўды. Кампанія, калі можна так сказаць, «ідэалагічнага тэару», што абрынулася на стваральнікаў

перадачы «Ліра», у час якой кандыдат у народныя дэпутаты БССР прафесар Я. П. Пятраеў расказаў пра небяспеку для здароўя людзей, якая зыходзіць ад гарачых часцінак. (Гаворка ідзе пра таго самага чалавек, на чыёй кафедры па просьбе нашых жыхароў быў зроблены скрупулёзны хімічны аналіз на ўтрыманне радыеактыўных рэчываў у прадуктах і пітной вадзе, якія мы ўжываем).

Як нам стала вядома, на высокім рэспубліканскім узроўні вучоному, які па сутнасці сказаў тое, што і павінен быў сказаць сумленню беларускі вучоны, ужо абяцваюць усялякія адміністрацыйныя кары. У нашай абласной газеце з'явіўся артыкул, у якім жыхарам пацярпелых раёнаў паведамлялася, што «спецыяльная камісія Дзяржкамтэта па тэлебачанню і радыёвяшчанню прызнала перадачу непрафесійнай і некваліфікаванай». Узнікае пытанне: што ж гэта за надзвычайная таямнічал камісія і хто ўваходзіць у яе склад?

На гэтае пытанне, як і на многія іншыя, што задавалі жыхары Гомельшчыны, адказу няма. Адно ясна: толькі людзі з вялікай адміністрацыйнай фантазіяй могуць звязаць у адзінае чарговую забастоўку ў Нароўлі з выступленнем вучонага. Але метады агульнага абурэння «высокай бюракратыі» нам ужо добра знаёмыя і за іх мы чатыры гады запар плацім сваім здароўем і здароўем нашых дзяцей.

Нядаўна першы сакратар абкома партыі з экрану тэлевізараў заўважыў, што, мабыць, у літаратурнай рэдакцыі перасохла паэтычная крыніца, ка-

лі яна занялася чарнобыльскімі праблемамі. Вось так, ні больш ні менш! Але ці маглі маўчаць тэлежурналісты, калі тыя, ад каго залежыць выратаванне нашай будучыні, робяць усё магчымае, каб «супакоіць» грамадскасць рэспублікі? Калі рашэнні прымаюцца толькі на паперы, а замест жылля выдаюцца эвануацыйныя пасведчанні — невядома куды?

У такой крытычнай абстаноўцы нам, жыхарам атручанага Палесся, чуцен сумленны і чысты голас нашых пісьменнікаў, вучоных, журналістаў, усіх тых, каго любіць і шануе народ і ў чыю шчырасць і неспакой верыць.

Чарнобыль — не толькі сённяшні праклён чалавецтва. Яго рэха будзе чутна і ў наступным стагоддзі. Можна стацца, што побач з белым каменем, на якім выб'юць прозвішчы ахвяр чарнобыльскай трагедыі, нашы нашчадкі паставяць чорную пліту з імёнамі тых, хто хаваў ад людзей праўду. І чым больш мы будзем маўчаць, тым больш на гэтых камянях з'явіцца прозвішчаў!

Пакуль яшчэ нешта можна зрабіць, мы будзем слухаць голас вашага сумлення, навуковай і творчай інтэлігенцыі рэспублікі. Мы і нашы дзеці.

С. ГЕРМЕЛЬ,
народны дэпутат ССР;
І. ГАЛАВАЧОВА,
метадыст РАЯНА;
Т. ГРУШАНЕНКА,
будаўнік;
А. ЦЯРЭШЧАНКА,
вадацель;
Н. БЫЧКОЎСКАЯ,
эканаміст.
(Усяго 113 подпісаў).

г. л. Брагін.

УНУМАРЫ:

Уладзімір НЯКЛЯЕЎ
выступае
з новымі вершамі
5

Генрых ДАЛІДОВІЧ
разважае над тым,
«чаго нам трэба баяцца»
6—7

Барыс САЧАНКА
ўзнаўляе гісторыю
стварэння
«Пісьмаў беларускага
народа вялікаму
Сталіну»
14—15

Пісьменнік Уладзімір ЛІПСКІ,
археолог Алег ТРУСАЎ,
мастак Васіль ШАРАНГОВІЧ і іншыя—
у «Выбарчым клубе «ЛіМа»

Стар. 2 — 3, 4

Васіль ШАРАНГОВІЧ:

«У ЦЭНТРЫ МАЁЙ УВАГІ...»

Думаецца, няма пільнай патрэбы прадстаўляць нашым чытачам Васіля Пятровіча Шаранговіча. Вядомы графік, які шмат зрабіў у мастацкім афармленні кніг, рэктар Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута, ён адзін з тых, хто названы кандыдатам у народныя дэпутаты рэспублікі (балаціруецца па Каліноўскай выбарчай акрузе № 29 г. Мінска). Сёння ён адказвае на пытанні нашага карэспандэнта Уладзіміра Ягоўдзіна.

— Васіль Пятровіч, мінулагодні выбары народных дэпутатаў СССР засведчылі абуджэнне палітычнай свядомасці ў нас на Беларусі, а таксама выявілі стаўленне большасці насельніцтва рэспублікі да прадстаўніцтва нацыянальнай культуры...

— Спраўды, бадай, толькі ў Беларусі па нацыянальна-тэрытарыяльных акругах, калі не ўлічваючы выбараных ад грамадскіх арганізацый, у народныя дэпутаты не прайшоў аніводзін кандыдат ад прадстаўніцкай творчай інтэлігенцыі. Што гэта — непавага да творчасці, увогуле да культуры ці проста нявер'е народа ў духоўны патэнцыял пісьменнікаў, мастакоў, кампазітараў? Я асабіста думаю, што гэта вынік палітыкі, а дакладней, — вульгарнага палітыканства. Для шматлікіх малых і вялікіх начальнікаў мы былі нахлебнікамі. Розум, талент не толькі не цаніўся, — дый ці цэніцца цяпер? — а выклікаў на працягу дзесяцігоддзяў у таталітарнай улады страх. Бо «ўладзь прадержаць» адчувалі: інтэлігенцыя мае свой погляд, сваю думку на палітычныя працэсы, якія адбываюцца ў краіне. А ім былі патрэбны людзі тыпу «рад старатся, ваше высокаброддзе». І яны, як правіла, засялялі ўсе калідоры і калідорчыкі ўлады, увасаблялі «честь и совесть нашей эпохи».

Саме страшнае, што перад мінулагоднімі выбарамі, калі паднялася палітычная свядомасць людзей, партпаратчыкі не збавіліся ў адкрытую заганяць клін паміж рабочымі і інтэлігенцыяй. Зноў пачалі шукаць «ворагаў народа» ў паднятай самімі ж мутнай хвалі. Што тут можна казаць! Успомнім апошнюю атаку на Васіля Быкава. Зусім нядаўна, у «эпоху перабудовы». Сваёй галоўнай мэтай улады не дасягнулі, але ўсё-такі здолелі шмат у каго стварыць вобраз дзеяча культуры, адарванага ад штодзённых людскіх клопатаў і трывог...

— Скажыце, а пад час сустрэч з выбаршчыкамі ў вас не пытаюцца, дзе вы былі раней? Чаму ў гады застою дзеячы культуры не падавалі голасу супраць свавольстваў і беззаконнага?

— Чаму ж не — пытаюцца! І часта. Не саромеюся прылюдна прызнавацца: і мы часам тады маўчалі, калі трэба было крычаць. Аднак, я паўтаруся, інтэлігенцыя ў сваёй аснове не слугавала высокім паверхам. Так, маўчала. Але ж тварыла насуперак нацыянальнаму нігілізму. Насуперак бездухоўнасці, хамелеонству, пагрозлівым сыканням — «Нацыяналіст!..» Успомніце аповесці Быкава, раманы Караткевіча... Хіба іхнія творы не прыспешвалі, не выпялялі наш сённяшні час? І ў мяне таксама ў тых глухія гады было шчырае жаданне: наколькі хапае таленту, сілы, умения — уславіць Бацькаўшчыну, яе лепшых сыноў і дачок, яе неўміручы дух, саму беларускасць. Наколькі ўдалося — не мне меркаваць... Ды, зрэшты, многія і не маўчалі, неаднойчы падавалі голас у абарону роднай мовы і культуры...

— Апошні Пленум ЦК КПСС, які канстатаваў магчымасць рэальнай шматпартыйнасці ў краіне, адначасна высветліў і учарашні дзень у мысленні некаторых вышэйшых партыйных і дзяржаўных дзеячаў рэспублікі, дзе мы жывём. Вы ўпэўнены, што новы склад Вярхоўнага Савета БССР будзе здольны пайсці ў нагу з часам?

— Рашэнні апошняга Пленума, безумоўна, — вялікі крок наперад. Праўда, пакуль на паперы. Галоўнае, што мы на шляху да злomu манополіі на ўладу. Як яно абярнецца ў жыцці — цяжка пакуль меркаваць. Асабліва ў нашай рэспубліцы, дзе кансерватыўныя настроі і сілы, бадай, самыя моцныя ў краіне. Эвалюцыя — гэта ўсім зразумела — не атрымалася. Значыць, патрэбны кардынальныя рэвалюцыйныя зрухі. Але многія кіраўнікі проста-такі ўраслі ў свае цёплыя крэслы. Трэба як мага хутчэй заканчваць з панаваннем ва ўсіх эшалонах кіраўніцтва тэхнакратызму, які бачыць не людзей, а лічбы, не нацыю, а насельніцтва. Кансалідацыя, рэальны саюз лепшых сіл эканамістаў, юрыстаў, філосафаў, дзеячаў навукі і культуры, народнай адукацыі разам з усім народам зможа сёння вывесці рэспубліку з кры-

зісу, наблізіць яе эканоміку і ўзровень жыцця да сённяшніх еўрапейскіх дасягненняў.

А новы склад Вярхоўнага Савета здолее пайсці ў нагу з часам толькі ў тым выпадку, калі туды будзе выбрана як мага больш прыхільнікаў дэмакратычных пераўтварэнняў. Сумленных, з непахіснай грамадзянскай пазіцыяй, для якіх праца ў Вярхоўным Савеце будзе азначаць найперш служэнне Беларусі, яе грамадзянам, зразумела, усім незалежна ад нацыянальнасці ці веравызнанняў.

— Вы, Васіль Пятровіч, з'яўляецеся ініцыятарам стварэння Акадэміі мастацтваў Беларусі. І самая галоўная мэта будучай установы, як я зразумеў з вашых ранейшых выступленняў у друку, — выхаванне Чалавека ў Чалавеку.

— На гэтую тэму можна шмат гаварыць. Не буду паўтарацца. Галоўнае — гэта павінен быць не толькі навуцальны, але і культурны цэнтр. Цэнтр мастацкай адукацыі ад сярэдняй да вышэйшай і адначасна цэнтр самага мастацтва, уключаючы традыцыйнае, народнае. Нам трэба стварыць сапраўды нацыянальную акадэмію, а дзеля гэтага патрэбна стварэнне адзінай сістэмы мастацкага выхавання. Вось на прамак, у якім мы працуем. На жаль, занадта марудна. А што датычыць выхавання Чалавека ў Чалавеку, то тут завязваюцца ў адзін вузел і палітычныя, і эканамічныя, і культурныя працэсы. Найпершы клопат — пра духоўнасць чалавека, што вызначае яго як асобу. Тут выхаванне і такіх маральных якасцей, як сумленне, пачуццё праўды, духоўная развітоласць, разуменне таго, што толькі стваральная праца ўзвышае чалавека, раскрывае ўсе яго магчымасці. Выхаванне ў дзеях, маладым пакаленню нацыянальнай самасвядомасці, адчування сваіх каранёў. Калі дзяржава імкнецца заставацца дзяржавай, займаць сваё месца ў гістарычнай супольнасці краіны, яна павінна дбаць пра сваю адметнасць, унікальнасць, што азначае — пра сваю культуру, мову і г. д.

— Гэтыя праблемы вы падмаеце ў сваёй перадвыбарчай праграме. Якія пытанні яшчэ вы ставіце ў ёй?

— Трэба скасаваць непадзельную камандна-бюракратычную манополію на ўладу, устанавіць плюралізм у палітыцы, заснаваны на развіцці дэмакратычных рухаў і партый; плюралізм у эканоміцы, які павінен рэалізоўвацца праз усе магчымыя раўнапраўныя існуючыя формы ўласнасці.

Такі плюралізм развітольць стваральныя сілы нашага грамадства, прывядзе ў дзеянне і

натуральныя законы яго развіцця. Тады можна будзе ўстанавіць сапраўдны дэмакратычны лад, перадаць усю ўладу Саветам, напоўніць рынак якаснымі і таннымі таварамі, чаму павінны садзейнічаць антыманопольныя законы. Неабходна ўстанавіць сацыяльную справядлівасць праз прадуманую падатковую палітыку, адпаведныя датацыі маламаёмным і пенсіянерам. Стварыць незалежныя прафсаюзы. Адно з галоўных надзённых задач сёння — умацаванне грамадскага парадку, ахова здароўя, дзейная работа па ліквідацыі чарнобыльскай катастрофы. Узначальваючы адукацыю, нацыянальную культуру, праблемы моладзі былі і ёсць у цэнтры маёй увагі, бо гэтым праблемам практычна прысвечана ўся мая паўсядзённая дзейнасць.

— Адміністрацыйная работа, нават празмерная грамадская актыўнасць не заўсёды спрыяльныя, а часта і не сумяшчальныя са штодзёнай творчай працай... Вы адносіце сябе да тых, каму гэта ўдаецца гарманічна спалучаць?

— Я ніколі не адносіў сябе да выключных людзей. Мне шмат што ў жыцці не ўдаецца, не так складаецца, як я планаваў. У школе, памятаю, прадказвалі будучыню матэматыка, а стаў мастаком. Закончыўшы на «выдатна» Мінскае мастацкае вучылішча, думаў пайсці працаваць, каб дапамагчы сям'і, братам і сястры, якія імкнуліся вучыцца далей. А сталася так, што сам паступіў у Беларускае дзяржаўнае тэатральна-мастацкае інстытут. Спадзяваўся выйсці з яго сцен кывалісам, а вывучыўся на мастака-графіка. Закончыўшы навуку, меркаваў паехаць у Віцебск, а прапанавалі застацца ў Мінску. Пасля вельмі актыўнай грамадскай работы пад час навучання даў сабе слова, што буду займацца толькі творчай працай... А вось бачыце, як атрымалася.

На ўсё часу вельмі не хапае. І перш за ўсё церпіць творчасць, якой прысвяціў жыццё. Аднак не шкадую, што займаюся і займаюся педагогічнай дзейнасцю. Хіба не радасна бачыць, як твае учарашнія вучні пакрысе становяцца на ногі, а некаторыя з іх ужо сёння — гонар нацыянальнага мастацтва...

Адміністрацыйную і грамадскую работу лічу сваім абавязкам, нясплечаным доўгам перад беларускай культурай, прыкладаю ўсе намаганні, каб стварыць ёй умовы для далейшага развіцця. Працую і ў майстэрні, хаця, на жаль, не так шмат, як хацелася б, і ўвесь час выходваю ў сабе Чалавека ў Чалавеку. — бо гэта бяскошты працэс.

— Як надзвычай крытычную і выбухованебяспечную. Цалкам згодзен з прафесарам Паповым, які гаварыў на Другім з'ездзе народных дэпутатаў БССР: мы пераўзышлі «крытычную масу», грамадскія працэсы сталі некіруюмымі і сістэма пайшла ўроскід. Вонкавыя адзнакі гэтага: велізарны дэфіцыт дзяржаўнага бюджэту, таварны голод, інфляцыя, рост злачыннасці, у тым ліку арганізаванай, надзвычайная напружанасць у міжнародных адносінах.

— А ці не вынік гэта таго, што нам проста не хапае палітычнага вопыту?

— Палітычнага вопыту нам сапраўды не стае, як, зрэшты, і элементарнай культуры. Але не гэта галоўнае. Я разумею, нельга за два-тры гады карэнным чынам змяніць эканамічную сітуацыю ў краіне, стварыць прававую дзяржаву, сцвердзіць у грамадстве маральнасць і духоўнасць. Але чаму нават там, дзе патрэбна адна толькі добрая воля, мы працягваем таптацца на месцы? — У чым вам бачача, прычыны такой нерашучасці і непаздольнасці?

— Прычын некалькі. Першая: грамадства зведвае моцнае супрацьдзеянне з боку тых, каго камандна-бюракратычная сістэма задавальняе, хто ва ўмовах татальнага дэфіцыту і зніжэння жыццёвага ўзроўню звёў сабе «гняздзечна сацыялізму». Другая: мы працягваем жыць не ў рэальным свеце, а ў свеце ілюзорным, у свеце міфаў — сацыяльных, палітычных, ідэалагічных.

3А ГУМАНІСТЫЧНЫЯ ПРЫНЦЫПЫ

3 перадвыбарчай платформы кандыдата ў народныя дэпутаты БССР па 33-й Мірашнічанскай выбарчай акрузе археолага Алега ТРУСАВА.

Лёс нашага грамадства ў пераломны для краіны час павінен вырашацца самім народам. Толькі ад яго выбару залежыць будучыня Беларусі. У сувязі з гэтым неабходна:

— Перагледзець у 1990 годзе існуючую Канстытуцыю БССР. Найбольш спрэчныя пытанні па яе перапрацоўцы вынесці на ўсенародны рэфэрэндум, папярэдне прыняўшы адпаведны закон.

— Забяспечыць поўную гаспадарчую і эканамічную самастойнасць Беларусі і рэальны суверэнітэт рэспублікі пры вяршэнстве законаў БССР на яе тэрыторыі над саюзнымі і іх адпаведнасць міжнародным пактам, падпісаным рэспублікай.

— Неадкладна прыняць закон аб уласнасці і заканадаўча ўраўняць у правах яе розныя формы.

— Патрабаваць ад саюзных міністэрстваў, вінных у чарнобыльскай катастрофе, і ўрада СССР поўнае кампенсаванні ўсіх выдаткаў па яе ліквідацыі, ураду рэспублікі тэрмінова звярнуцца ў ААН з просьбай аб міжнароднай дапамозе.

— На працягу пяці гадоў ліквідаваць або перапрафіліраваць усе шкодныя прадпрыемствы, звярнуўшы пільную ўвагу на развіццё экалагічна чыстых і навукова-тэхнічных вытворчасцяў. Прадугледзець выдаткаванне сродкаў на развіццё міжнароднага турызму і звязанай з гэтым рэстаўрацыі помнікаў гісторыі і культуры.

— Грамадская адносіны ў рэспубліцы павінны адпавядаць гуманістычным прынцыпам і агульначалавечым каштоўнасцям, палітычнаму плюралізму, шматпартыйнасці, поўнай свабодзе слова, друку.

— Адраджэнне нацыянальнай культуры неабходна звязана з адраджэннем беларускай мовы, а таксама моў і культур усіх народаў, што жывуць на Беларусі.

— У бліжэйшыя 2—3 гады неабходна распрацаваць і ажыццявіць нацыянальную праграму адукацыі, пры гэтым прадугледзець навучанне студэнтаў Беларусі ў лепшых навуковых установах СССР і замежных краін.

Мы не можам, кажуць нам, мовіцца ад найвялікшай нашай завабы — грамадскай уласнасці на сродкі вытворчасці. Але хіба ў нас існавала калі-небудзь такая ўласнасць? У нас была насільная зацверджаная адзіная форма ўласнасці — дзяржаўная.

Мы не можам, кажуць нам, дапусціць эксплуатацыю чалавека чалавекам. Але хіба ёсць яшчэ дзе-небудзь у свеце краіна, дзе эксплуатацыя існавала б у такой жорсткай форме? Ва ўсім цывілізаваным свеце працуючы чалавек атрымлівае больш чым дзве трэці з кожнага заробнага рубля, і толькі ў нас ён атрымлівае ўсяго адну чвэрць.

Мы павінны, кажуць, стварыць не проста рынак, а сацыялістычны рынак. Але хто ведае, што гэта такое? Рынак ёсць рынак, ён альбо ёсць, альбо яго няма. Мы ж хочам, даруючы за параўнаннем, і наханням пазбаўляцца, і цнатліваць зберагчы; і рыначныя адносіны сцвердзіць, і камандна-адміністрацыйны дыктат над рынкам захаваць.

— Колькі слоў, Валянцін Леанідавіч, аб вашай перадвыбарчай платформе?

— Тэзісна я акрэсліў бы яе наступным чынам: СУВЕРЭНІТЭТ БССР. Новы саюзны дагавор, заснаваны на сапраўдным суверэнітэце рэспублікі. Аснова такога суверэнітэту — уласнасць народа рэспублікі на зямлю, ле нетры, лсы і г. д. Рэспубліка можа дэлегаваць Саюзу пэўныя ўладныя паўнамоцтвы, але яна не можа і не павінна дэлега-

Валянцін АКУЛАУ:

«НАМ ЖЫЦЬ НА ГЭТАЙ ЗЯМЛІ!»

Сярод кандыдатаў у народныя дэпутаты БССР, якія балаціруюцца па Захараўскай выбарчай акрузе № 23 г. Мінска, — загадчык кафедры філасофіі Мінскага інстытута замежных моў, доктар

філасофскіх навук, прафесар В. Л. Акулаў. Валянцін Леанідавіч — зацікаўлены чытач і актыўны аўтар «ЛіМа» — адказвае на пытанні нашага пазаштатнага карэспандэнта.

— Што падштурхнула вас, вучонага, даць згоду балаціравацца ў Вярхоўны Савет рэспублікі?

— Ва ўсім разе, не асабістыя амбіцыі. У краіне адбылася паліярызацыя палітычных сіл. Пытанне сёння стаіць так, як яно ўжо аднойчы стаяла ў нашай гісторыі: альбо грамадства пахавае адміністрацыйна-камандную сістэму, альбо яна пахавае грамадства, нанчачно адкінуўшы яго на задворкі цывілізаванага свету. Іншы шлях ужо няма. Вось чаму сёння важна, каб кансалідаваліся людзі, якія стаяць на перабудовачнай платформе. Вось

чаму важна сфарміраваць сапраўдны Вярхоўны Савет, у якім былі б прадстаўлены людзі не проста прастойныя, а людзі кампетэнтныя, здольныя працаваць прафесійна.

Анадзім Каліца неяк сказаў: не можа кіраваць армістам чалавек, які не ўмее чытаць партытуры. На жаль, у нас па недарэчнай завяздзёнцы, што бярэ пачатак ледзь не ад самых вытокаў нашай сацыялістычнай дзяржаўнасці, армістамі кіруюць людзі, якія не толькі не чытаюць партытуры, але і не адрозніваюць дыяза ад бемолу.

— Аднак жа М. С. Гарбачоў,

выступаючы ў Літве, скентычна гаварыў аб «прафесарскіх мадэлях» развіцця грамадства...

— Што можна тут сказаць? Усе гэтыя дзесяцігоддзі краіна развіталася зусім не па «прафесарскіх мадэлях», а па мадэлях, якія распрацоўвалі прафесійныя палітыкі. І вёску нашу мы «пераўтваралі» не па мадэлі, прапанаванай прафесарам Чапанавым і ягонай школай, а па мадэлі палітыканства, вучага семінарыста Сталіна і яго камарылі.

— Як вы ацэньваеце сітуацыю ў краіне і ў Беларусі — эканамічную, сацыяльна-палітычную, духоўную?

ПРАГАЛАСАВАЎ БЫ З ЗАДАВАЛЬНЕННЕМ...

З анкеты. Чаргінец Мікалай Іванавіч. Палкоўнік міліцыі. Кандыдат юрыдычных навук. Начальнік Беларускага Упраўлення ўнутраных спраў на транспарце.

Яшчэ з адной анкеты. Чаргінец Мікалай Іванавіч. Член Саюза журналістаў СССР і Саюза пісьменнікаў СССР. Член рэдакцыйнага савета «Крыніца». Аўтар кнігі прозы «Чацвёрты след», «Трывожная служба», раманаў «Тайна чорных гор», «Сыны» і іншых.

Чаргінец Мікалай Іванавіч вылучаны кандыдатам у народныя дэпутаты БССР па Чкалаўскай выбарчай акрузе № 19 г. Мінска.

Бадай, чытачы ўжо здагадаліся, што М. Чаргінец-палкоўнік і М. Чаргінец-пісьменнік — адна і тая ж асоба. Імя яго набыло вядомасць пасля выхаду першай кнігі прозы «Чацвёрты след». Той, хто пазнаёміўся з ёй, адразу адчуў: у літаратуру прыйшоў пісьменнік са сваёй тэмай.

І да М. Чаргінца ў нас, канечне, нямаюць пісальні пра будні супрацоўнікаў крмінальнага вышуку, работу праваахоўных органаў, прытым часта пісалі прафесійна, па-майстэрску. Аднак аўтарам не заўсёды хапала іншага прафесіяналізму — ведання саміх рэалій напружанай барацьбы за чалавека.

Прапісныя ісціны, ды, на жаль, іх па-ранейшаму неабходна сямю-тэму даказваць. Як ні дзіўна, не адразу даходзіць да іх і тыя, хто працуе ў праваахоўных органах. Не будзем высвятляць прычыны гэтага. Скажам толькі, што М. Чаргінец з першых дзён сваёй службы ні на хвіліну не сумняваўся, што мае справу з людзьмі. Іншая справа — да ўсіх нельга падыходзіць аднолькава: каму трэба дапамагчы, а каму і даць магчымасць паразважыць пэўны час над зробленым. Закон ёсць закон. Супраць закона не пойдзеш...

З пазіцыі гуманнасці піша М. Чаргінец свае кнігі. З пазіцыі сацыяльнай справядлівасці падыходзіць ён да кожнай канкрэтнай справы. Вытокі гэтай чалавечнасці ў адначасова патрабавальнасці ў яго, як і ў кожнага, у маленстве. Яно было не дужа радасным. Нарadzіўся ў 1937 годзе ў Мінску. Сям'я не маленькая — сем братоў і сяціёр. З ваіны бацька вярнуўся без нагі. Дзеці зве-

далі поўнай мераю нястачу, а ў дадатак і смерць бацькі.

Мікалай да ўсяго даходзіў сам, паступова, крок за крокам, не разлічваючы на чыёсьці дапамогу збоку. Скончыў сем класаў сярэдняй школы № 13. Да працы не прывыкаць — з трынаццаці гадоў на Балотнай станцыі падзарабляў. Вучобу працягваў у вичэрняй школе. Захапляўся спортам, гуляў нават у футбольных камандах майстроў. У 1962 годзе на «выдатна» скончыў Вышэйшую школу трэнераў. У міліцыю прыйшоў па накіраванні калектыву Мінскага прыборабудуўнічага заводу імя У. І. Леніна. Сумленна нёс «службу дні і ночы».

Пераломным момантам у біяграфіі М. Чаргінца стаў той, калі яго, начальніка Упраўлення крмінальнага вышуку Міністэрства ўнутраных спраў БССР, накіравалі ў Афганістан. Не віна М. Чаргінца і такіх, як ён, не кажучы ўжо пратэсты маладых юнакоў, што яны павінны былі ваяваць там. Таму будзем гаварыць праўду: яны — героі гэтай неаб'ядленай ваіны. Герой яе і старшы саветнік М. Чаргінец. Прымаў удзел больш як у дзвюх сотнях баявых аперацый. Але знаходзіў час і для таго, каб пісаць. Там, у Афганістане, скончыў раманаў «Тайна чорных гор», там жа пачаў і «Сыноў» — рамана пра бескампрамісную праўду афганскай трагедыі.

Той, хто чытаў гэтыя (які і іншыя) творы М. Чаргінца, не мог не адчуць, што ў іх адчувальная пазіцыя самога аўтара. Чалавека, які, выконваючы свой прафесійны абавязак, заўсёды і ва ўсім імкнецца служыць праўдзе і ісціне.

Спашлюся на выпадак, сведкам якога давялося быць некалькі гадоў назад. У кабінет да Мікалая Іванавіча раз-пораз заходзілі людзі, у тым ліку і ніжэйшыя званнем. З кожным з іх ён гаварыў канкрэтна, шчыра. І вось — нечаканы тэлефонны званок. Званіла... Ганна Цімафееўна Гагарына! Надзвычай цёпла размаўляў ён з маці праслаўленага касманаўта, быццам з роднаю. Твар яго святліўся любасцю да гэтай мужнай жанчыны. Пасля даведаўся, што Ганна Цімафееўна

сябрала з сям'ёй Чаргінца, прыязджала да іх.

Пра гэты ж учынак грамадзяніна і камуніста паведамлялася ўжо ў друку. Калі ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» асобнай кнігай выйшаў раманаў «Сыны», аўтар распарадзіўся ганарарам такім чынам. З вялікай цяжкасцю (пры сённяшнім дэфіцыце) купіў Мікалай Іванавіч некалькі тэлевізараў «Шыльялі» і падарыў іх салдатам-афганцам, прыкаваным да ложка. Ён разаслаў у розныя куткі Савецкага Саюза афганцам чатыры тысячы (!) экзэмпляраў сваёй кнігі.

Вось такі ён, М. Чаргінец. Ва ўсім гэтым яго паўсядзённая праграма міласэрнасці, шчырасці, праўды. А праграма перадвыбарчай пачынаецца з праграмы жыццёвай. Асноўнае, на чым засяроджвае ўвагу кандыдат у народныя дэпутаты БССР М. Чаргінец, садзейнічае стварэнню па-сапраўднаму прававой дзяржавы.

Сам Мікалай Іванавіч гаворыць:

— Мярне непакоіць, калі кіраўнікі розных рангаў сваю думку лічаць адзіна правільнай, якая не падлягае сумненню. Таму стварэнне прававой дзяржавы — задача нумар адзін для ўсяго грамадства. Без гэтага я не бачу рашэння палітычных, эканамічных, сацыяльных пытанняў. Перш за ўсё неабходна прызнаць, што галоўнае — гэта закон.

Канечне, як супрацоўнік праваахоўных органаў, М. Чаргінец не можа не задумвацца над тым, што неабходна зрабіць для палепшэння іх дзейнасці, узяцця прэстыжу. У яго распрацавана сваё рэгулярнае рэарганізацыйнае Міністэрства ўнутраных спраў.

Нямала планаў у М. Чаргінца і як у юрыста. У яго ёсць свае прапановы адносна ўдасканалення некаторых заканадаўчых актаў, якія распрацоўваюцца. Займаючы адзіночную пасаду ў апаратах, ён не адарваны ад жыцця, ад клопатаў, якімі жывуць людзі. Многія ведаюць ягоныя бескампрамісныя, прынцыповыя, сумленныя пра што сведчыць багата і разнастайная пошта Чаргінца-палкоўніка і Чаргінца-пісьменніка.

...У маім выбарчым бюлетэні 4 сакавіка 1990 года будзе прозвішчы дастойных кандыдатаў. І ўсё ж шкадую, што не прозвішча Мікалая Іванавіча Чаргінца. За яго я прагаласваў бы з асаблівым задавальненнем.

Алесь МАРЦІНОВІЧ.

ЛЕТАСЬ мне давялося пабываць у Варшаве акурат пасля выбараў у сейм. Усюды — на сценах дамоў, на вітрынах, у падземных пераходах — можна было бачыць плакаты з партрэтамі дзеячаў Салідарнасці (зрэдку ПАРП), заклікі, а таксама надпісы, зробленыя ад рукі. Гэта ўсё, што засталося пасля сапраўднага цунамі плакатаў і лозунгаў, што ў літаральным сэнсе захліснула Польшчу перад выбарамі. Як мне раскавалі, для моладзі гэта быў своеасаблівы спорт: хто хутчэй і больш наліпіць «сваіх». Не скажыце, каб гэта ўсім падабалася — асабліва людзям сталага ўзросту, але адносіны вы-

ма, скончылася рэгістрацыя кандыдатаў у дэпутаты. А паведамленне аб выніках рэгістрацыі, да прыкладу, па Ленінскай выбарчай акрузе № 1 было надрукавана ў «Вячэрнім Мінску» толькі 16-га.

Зразумела, што газета тут ні пры чым. Ці мала якія юрыдычныя заважкі маглі ўзнікнуць у ходзе рэгістрацыі? Але ж, ці можна гаварыць аб роўнасці ўмоў кандыдатаў гэтай акругі і тых, хто быў зарэгістраваны на два тыдні раней?

Рэалізаваць права на агітацыю праз сродкі масавай інфармацыі досыць праблематычна. Толькі ў Вярхоўны Савет

казваліся ў асноўным такія: моладзь ёсць моладзь.

Нешта падобнае было і ў нас перад выбарамі ў сакавіку мінулага года. Для многіх тады было незвычайна бачыць на вуліцы трамвай з перадвыбарчым транспарантам ці каларыяныя фотаплакаты велічыней з дом. Можна, часам не хапала нашым агітатарам пачуцця меры, не стала густы і тактоўнасці, але ўсё-такі нешта ў гэтым было...

Сёлета нічога такога няма. Зрэдзь убачыш на сцяне або на дзвярах пад'езда шэрую паперчыну са сляпым шрыфтам: запрашэнне на перадвыбарчую сустрэчу. Ды ў паштовую скрынку іншы раз укінуць «нелегальную» самаробную лістоўку з платформай кандыдата.

Вядома, закон прадугледжвае роўныя ўмовы для ўсіх прэтэндэнтаў. Але як іх дамагчыся на практыцы? Помню, як гарача абмяркоўвалася гэтае пытанне на пасяджэнні рабочай групы па дапрацоўцы законапраектаў аб выбарах у Беларускай ССР. Прапанавалася, у прыватнасці, уключыць у яго такое палажэнне: дазволіць арганізацыям і грамадзянам пераводзіць сродкі на вядзенне перадвыбарчай кампаніі, але размяркоўваць іх па справядлівасці з дапамогай выбарчых камісій. Былі і іншыя цікавыя прапановы. Але ў закон ніводная з іх не ўвайшла. Закон аб выбарах народных дэпутатаў БССР дазваляе грамадзянам, працоўным калектывам і грамадскім арганізацыям агітаваць за або супраць кандыдатаў «на сходах, у друку, на тэлебачанні, радыё». (Арт. 43. Перадвыбарчая агітацыя). І — ніякіх плакатаў і падобных атрыбутаў «буржуазнай дэмакратыі». Прынамсі, у законе пра іх нічога не сказана.

Што з гэтага атрымалася? Нядаўна «Вячэрні Мінск» апублікаваў нататку аб выніках тэлефоннага апытання, праведзенага Цэнтрам сацыялагічных даследаванняў пры Белдзяржуніверсітэце. 90 працэнтаў апытаных не ведаюць сваіх кандыдатаў, але хацелі б ведаць, а 20 — не ведаюць і не жадаюць ведаць. Самае цікавае ў нататцы — рэзюме: «Што датычыць звестак пра кандыдатаў, — падказвае газета, — дык гараджане могуць даведацца пра іх у акруговай перадвыбарчай камісіі або з публікацыяй перыядычнага друку». Як проста: знайшоў тэлефон выбарчай камісіі, пазваніў — і вось табе інфармацыя пра ўсіх пятнаццаць ці дваццаць кандыдатаў! Як кажуць, калі гара (выбарчая камісія) не ідзе да выбаршчыка, дык...

— Вы — камуніст, але пасабныя палажэнні вашай платформы істотна адрозніваюцца ад платформы КПБ.

— Не ведаю такой платформы. Тое, што вы называеце перадвыбарчай платформай КПБ, такой, мне здаецца, не з'яўляецца. Яна не была ўхвалена на партыйным рэфэрэндуме, не была нават як след абмеркавана. Таму застаецца тым, чым на самай справе і з'яўляецца: платформай ЦК КПБ і яго апарату.

— І апошняе пытанне. Што б вы пажадалі сваім выбаршчыкам?

— Рабіць свой выбар. І памятаць: нам жыць на гэтай зямлі!

Інтэрв'ю правёў А. ЛУГОУСНІ.

ваць уласнасць. Адзіны народна-гаспадарчы комплекс СССР навінен трымацца выключна на эканамічнай аснове і эканамічных законах, на створаным усеагульным рынку.

Рэспубліка суверэнная ва ўсіх пытаннях сваёй заканадаўчымі і адміністрацыйнымі функцыямі добраахвотна перададзены ёй у веданне Саюза і якія павінны быць дакладна агавораны ў Канстытуцыі СССР і БССР. Ніводзін закон і іншы правы акт не могуць мець на тэрыторыі рэспублікі юрыдычнай сілы, калі яны супярэчаць Канстытуцыі і заканадаўству БССР.

ЭКАНОМІКА І САЦЫЯЛЬНАЯ ПАЛІТЫКА. Поўная роўнасць форм уласнасці, замацаваная ў законе. Адзіны крытэры «сацыялістычнасці» формы ўласнасці — яе эканамічная эфектыўнасць. Ніякіх датацыйна-стратных гаспадаркам. Рэальная самастойнасць прадпрыемстваў. Ліквідацыя галіновых міністэрстваў. Фабрыкі і заводы — рабочым, зямлю — сялянам!

Няўхільнае захаванне прынцыпу: ад кожнага па працы, аднак, кожнаму па працы. Аніякай ураўніраванні і аніякіх прывілеяў! Спецыяльныя ўстановы аховы здароўя, асобныя гаспадарчыя адзінкі могуць стварацца толькі працоўнымі калектывамі, але не дзяржаўнымі органамі, партыйнымі камітэтамі і г. д. Падняць прэстыж разумовай працы як адзінага выйсця з тэхнічнай і тэхналагічнай адсталасці. Вызначаць навукова абгрунтаваны пражытаны мінімум. Нала-

дзіць жорсткі кантроль за тым, каб рост цэн, падзенне пакупной здольнасці рубля не зніжалі жыццёвы ўзровень народа, асабліва пенсіянераў, студэнтаў, інвалідаў. Замацаваць заканадаўчае права маці на трохгадовы аплачваемы адпачынак па доглядзе дзіцяці.

ПРАВОВАЯ ДЗЯРЖАВА. Ніводзін грамадскі клас ці якая-небудзь сацыяльная група, ніводная палітычная партыя ці якая-небудзь арганізацыя не могуць прэтэндаваць на асаблівае становішча ў грамадстве. У БССР дапускаецца дзейнасць любых палітычных і іншых арганізацый, калі яны не супярэчаць Канстытуцыі рэспублікі. Заканадаўства БССР грунтуецца на прырытэце агульначалавечых каштоўнасцей, замацаваных у міжнародных прававых актах. Ніводзін закон, які прама ці ўсёна парушае правы чалавека, не можа мець на тэрыторыі рэспублікі юрыдычнай сілы. Дэдэалагізацыя навукі, культуры, народнай асветы, зацвярджэнне цывілізаванага плюралізму. Свабода друку. Ліквідацыя цензуры, прамоў ці ўсёна, за выключэннем тых выпадкаў, калі гэта тычыцца інфармацыі, што складае дзяржаўную таяну.

ЭКАЛОГІЯ. Распрацоўка дзейснага закона, які прадугледжваў бы рэальную, у тым ліку і крмінальную, адназначную прадпрыемстваў і гаспадарак за экалагічнаў чысціню вытворчасці, якасць выпускаемай прадукцыі з пункту гледжання медыцынскіх крытэрыяў. Аб'ектыўная і вычарпальная інфармацыя аб радыя-

цыйнай абстаноўцы ў рэспубліцы. Распрацоўка радыяльнай рэспубліканскай праграмы ліквідацыі вынікаў чарнобыльскай аварыі, фінансуемай з саюзнага бюджэту.

— Ці не здаецца вам, што ўсё гэта досыць абстрактна?

— Сёй-той можа, вядома, падумаць так. На жаль, не толькі выбаршчыкі, але і некаторыя кандыдаты не заўсёды ясна ўяўляюць сабе статус Вярхоўнага Савета рэспублікі як заканадаўчага і кантралюючага органа. Адсюль абцяжнілі пабудова бальніцы, пракласці дарогу і г. д. Не гэтым павінен займацца Вярхоўны Савет. Калі ён не прыме перабудовачных, дэмакратычных законаў, у тым ліку і аб мясцовым самакіраванні, ніякіх дарог мы не пракадаём. І бальніцы не пабудуем таксама.

— Вы — камуніст, але пасабныя палажэнні вашай платформы істотна адрозніваюцца ад платформы КПБ.

— Не ведаю такой платформы. Тое, што вы называеце перадвыбарчай платформай КПБ, такой, мне здаецца, не з'яўляецца. Яна не была ўхвалена на партыйным рэфэрэндуме, не была нават як след абмеркавана. Таму застаецца тым, чым на самай справе і з'яўляецца: платформай ЦК КПБ і яго апарату.

— І апошняе пытанне. Што б вы пажадалі сваім выбаршчыкам?

— Рабіць свой выбар. І памятаць: нам жыць на гэтай зямлі!

Інтэрв'ю правёў А. ЛУГОУСНІ.

лі раённаму аддзяленню Таварыства барацьбы за цявразасць перавесці іхняга кандыдата ў іншую акругу, бо та «забараніравана» за высокапастаўленым кандыдатам, паведаміў У. Драгун з Брэста.

Вельмі шмат скаргаў — і ў пісьмах, і па тэлефоне — паступала ў рэдакцыю ў ходзе рэгістрацыі. На жаль, як бы ні хацелася нам дапамагчы выбаршчыкам, рэдакцыя не ў стане ўзяць на сябе ролю выбарчых камісій.

Вынікі рэгістрацыі народных дэпутатаў нядаўна, дарчы, былі апублікаваны, іх каменціраваў старшыня Цэнтральнай выбарчай камісіі па выбарах народных дэпутатаў БССР М. Лагір. Прыводзіць іх тут, відаць, няма сэнсу. Нагадаю толькі, што «конкурс» у Вярхоўны Савет — больш за пяць чалавек на месца, у абласны і гарадскія Саветы — каля трох, раённыя і пасялковыя — менш. Аднак сярэднія лічбы, як вядома, гавораць часам не больш, чым «сярэдняя тэмпература» ўсіх хворых у бальніцы пра стан кожнага з іх паасобку.

У гэтай сувязі варты працытаваць ліст юрысконсульта з Бабруйска, кандыдата ў народныя дэпутаты гарсавета А. Коіанава. Ён прааналізаваў спіс кандыдатаў у дэпутат

(Працяг на стар. 47)

«ДАВАЙЦЕ ДУМАЦЬ!»

(Пачатак на стар. 3).

мясцовых Саветаў, апублікаваны ў газеце «Камуніст», і знойшоў, што ў 39 акругах са ста дваццаці зарэгістравана толькі па адным кандыдаце. З іх толькі ў чатырох балаціруюцца рабочыя, у астатніх — кіраўнікі і работнікі апарату. «Гэта азначае, — піша А. Конанаў, — што ў 39 акругах адбудуцца выбары без выбару, у якіх прымуць удзел каля 40 тысяч выбаршчыкаў». А яшчэ ў 39 акругах зарэгістравана па тры і больш кандыдатаў: сярод іх ёсць і рабочыя, і спецыялісты, але амаль няма апаратчыкаў. Тым не менш, свой ліст Конанаў завяршае заклікам да выбаршчыкаў праявіць грамадскую актыўнасць.

Гэтай жа пазіцыі, па сутнасці, прытрымліваецца і Л. Казлова — таксама жыхарка Бабруйска. Па выбарчай акрузе № 41, піша яна, зарэгістраваны толькі адзін кандыдацтва — першы сакратар гаркома В. Алімбочкаў. Аўтар пісьма лічыць сваім абавязкам прыйсці на выбары, каб галасаваць супраць.

Так, — напэўна, адзінае, што можна супрацьпаставіць апаратным гульням, кругавой абароне, якую спрабуюць заняць перад выбарамі кансерватыўныя сілы, — гэта актыўнасць выбаршчыкаў. Ужо цяпер ясна, што ў многіх акру-

гах адбудуцца паўторнае галасаванне, а ў некаторых, магчыма, і паўторныя выбары. Некаторыя адказныя работнікі спрабуюць даводзіць, быццам гэта нерэнтабельна, што на паўторнае галасаванне патрабуюцца дадатковыя выдаткі і г. д. Але час ужо зразумець, што найбольшыя страты грамадству нясе камандна-адміністрацыйная сістэма, з дэмантажам якой змагаюцца яе адзінты. Канечне, наўна было б чакаць, што назаўтра пасля выбараў (нават пры самым лепшым іх выніку) камандна-адміністрацыйная сістэма знікне сама сабой. Але...

Скончыць гэты невялікі агляд хачу словамі з пісьма пастаяннага чытача «ЛіМа» В. Барташэвіча з г. п. Падсвілле Глыбоцкага раёна Віцебскай вобласці: «Сёння кожны разумее, што ад вынікаў выбараў залежыць ход далейшых палітычных пераўтварэнняў, якія вызначаюць наш дабрабыт і маральны клімат... Давайце будзем памятаць аб адказнасці за будучыню, у якую мы ўжо зазіраем не без апазення і без якой усё страчвае сэнс. Яна непасрэдна залежыць ад грамадскай пазіцыі кожнага з нас — асабліва тых, каму мы аддаём свае галасы. Таму давайце думаць!»

Дакладна сказана.

Віталь ТАРАС.

ЖАЛЕЗНЫЯ ГУЛЬНІ?

пельскі завод кампенсавачь страту дзвюх гантэляў.

Ці не прасцей было б адправіць іх у пясчаны, або проста пералічыць грошы прагандлю? Але кіраўніцтва завода вырашыла пайсці іншым шляхам. На тэлеграме — рэзалюцыя дырэктара А. Ганчара: разабрацца. Адміністрацыя разабралася і... камандзіравала работніка завода за сотні кіламетраў разам са спартыўным снарадам. Які клопат пра пакупнікоў з далёкага Белгарада! А між тым, камандзіраваныя выдаткі нашмат перавышаюць кошт пары гантэляў. Такі вольны падарчы разлік...

Цікавае дэталі. У. Шушкевіч — адзін з галоўных ініцыятараў і арганізатараў перадыбарнага мітыngu ў Лепелі, запланаванага на 25 лютага. Канечне, ёсць надзея, што старшы дыспетчар пасляе вярнуцца дамоў да яго пачатку. Але ці не знойдзецца для яго якая-небудзь новая задача? Скажам — даставіць штангу на Ямаў?..

В. Т.

ДУМКА ВІБАРШЧЫКА

ПРА СВАЙГО КАНДЫДАТА

Спробы сяго-таго супрацьпаставіць рабочыя калектывы інтэлігенцыі, пасварыць адных з другімі не праходзяць. Вялікі калектыв нашчага НВА «Гранат», па ініцыятыве групы падтрымкі БНФ, вылучыў сваім кандыдатам у народныя дэпутаты Беларускай ССР выкладчыка педінстытута, мовазнаўца Садоўскага Пятра Вікенцьевіча (гэта Адзінцоўская выбарчая акруга № 46). Я быў на гэтым сходзе, прысвечаным выбарчым кандыдатам, слухаў вы-

ступленне П. Садоўскага — шчырае, вострае, палітычна спелае. Потым я прачытаў яго перадыбарную праграму. У ёй усё ясна, дакладна, яна сведчыць пра тое, што наш кандыдацтва у народныя дэпутаты не толькі бачыць выхад з таго становішча, у якім азналася наша краіна, але і ўсведамляе практычныя крокі для гэтага выхаду.

Нялёгка нам прадставіць выбары. Але, з другога боку, мы ўжо можам меркаваць, за наго будзем галасаваць 4 сакавіка.

А. ЯЦКЕВІЧ,
інжынер НВА «Гранат»,
г. Мінск.

Уладзімір ЛІПСКІ:

«ЗАЛЕЖЫЦЬ АД НАС, ДАРОСЛЫХ»

З кандыдатам у народныя дэпутаты БССР, старшынёй Беларускага аддзялення Савецкага дзіцячага фонду імя У. І. Леніна У. Ліпскім гутарыць У. Дзюба.

— Уладзімір Сцяпанавіч, мы абодва нарадзіліся на Гомельшчыне, абодва ведаем, якую бяду нашаму народу прынес Чарнобыль...

— Так. Большай трагедыі, чым чарнобыльская, пасля Вялікай Айчыннай вайны нашы людзі, бадай, не ведалі. Сёння высветлілася, што ў раёнах чарнобыльскай зоны з забруджанасцю рознай ступені жыўне 800 тысяч дзяцей. Гэта азначае, што амаль кожнае трэцяе дзіця ў Беларусі ў заражанай зоне. Вось чаму гэтай праблеме надае такую ўвагу Беларускае аддзяленне дзіцячага фонду. Мне думаецца, што мы канкрэтна вызначылі сваю ролю і месца ў дапамозе чарнобыльскім дзецям.

— Вы сказалі — 800 тысяч дзяцей знаходзіцца ў зоне...

— Так, 800 тысяч. Трэба бачыць гэтых дзяцей, пакуты іх маці. Я помню, мне гаварыла адна жанчына: калі я даю сваёй дачцэ есці, то не магу пазбавіцца думкі, што кожны раз даю ёй атруту. Гэтыя словы гучаць у маёй душы, у майм сэрцы, яны не даюць мне спакойна спаць.

— У нас знаходзіцца і цярпення, і дужасці ў сэрцах вецці паіменны рэабілітацыю ахвяр сталіншчыны. Нам трэба знайсці ў сабе сілы, каб паіменна назваць і ахвяр чарнобыльскай трагедыі...

— Мы доўга маўчалі пра гэтую трагедыю, хацелі некім чынам зменшыць небяспеку. Недаравальна! І вы праўду кажаце. Сапраўды, трэба сацыяльна рэабілітаваць кожную ахвяру чарнобыльскай трагедыі. Шмат людзей удзельнічае ў ліквідацыі вынікаў аварыі, працуе ў зоне. Я маю на ўвазе і нашых воінаў, маладых хлопцаў, міліцыянераў, спецыялістаў, рабочых, інтэлігенцыю.

У брагінскай раённай газеце працуе зараз адказным сакратаром мой настаўнік, мой добры сябра Мікалай Дубаец. Ён аддаў журналістыцы ўсё сваё жыццё, і вольны час ён, убелены сівізной чалавек, пакідае месца ў абласной газеце «Гомельская праўда» і едзе ў зону, едзе не адзіна, з жонкай. Хіба гэта не подзвіг?

Я думаю, што літаратура і мы, літаратары, у даўгу перад такімі людзьмі. Мы напішам, павінны напісаць пра іх. Многія з іх хворыя. Што тычыцца дзяцей, то мы дамовіліся: у Савецкім дзіцячым фондзе выпускаем спецыяльныя медыцынскія карты, уручым іх кожнаму дзіцяці: дзе ён быў у час аварыі, дзе жыў. Гэтая медыцынская карта з эмблемай Савецкага дзіцячага фонду будзе з імі ўсё жыццё, куды б яны ні пераехалі.

— Ведаю, што вы, як старшыня Беларускага аддзялення СДФ, на днях атрымалі некалькі тысяч аднаразовых шпрыцоў, а таксама дэзіметры. Дзеяцца, ад амерыканцаў?

— Не. Гэта прыслалі нашы землякі-беларусы, якія працуюць у савецкіх установах у Злучаных Штатах Амерыкі. Яны сабралі грошы і купілі 27 тысяч аднаразовых шпрыцоў. Хачу звярнуць увагу, што 426 з іх купілі дзеці. Там ёсць савецкая школа. Яе вучні правялі кірмаш, напаялі сухарыкаў, піражкоў, пончыкаў. Потым выйшлі на вуліцы і прадалі іх. А за вырочаныя грошы купілі шпрыцы. Мне думаецца, што такая спагада, добрыя пачуцці абавязкова адгукнуцца ў сэрцах нашых дзяцей.

— Я ведаю, што ў Мінску будзе адкрыты Усесаюзна дыягнастычны радыялагічны цэнтр Савецкага дзіцячага фонду. Як хутка гэта здарыцца?

— Думаю, што ў першым паўгоддзі. Так плануецца, ва ўсякім разе. Падбіраецца будынак. Мы са свайго боку пастараемся аснасіць гэты цэнтр найноўшай тэхнікай, медыкаментамі. Ад імя нашай арганізацыі запросім лепшых вучоных, медыкаў з замежных краін, каб яны працавалі з нашымі дзецьмі.

Мы павінны «рэабілітаваць» не толькі тых, хто атрымаў дозу радыяцыі. Есць людзі, якія ад чарнобыльскай трагедыі страцілі месца работы, сацыяльны прывілеі.

— Думаецца, адна з важнейшых праблем — праблема гуманізацыі нашага грамадства. Яна, гэтая праблема, пачы-

наецца, відаць, з нашых адносін да дзяцей?

— Несумненна! У нашай рэспубліцы 40 тысяч дзяцей выхоўваюцца ў школах-інтэрнатах, дзіцячых дамах. 80 працэнтаў гэтых дзяцей — сіроты пры жывых бацьках.

Ведаеце, калі мяне абяруць дэпутатам, я буду змагацца за тое, каб быў прыняты тэрмінова закон аб правах дзіцяці. Лічу так: у прававой дзяржаве правы дарослых не могуць быць вышэй праваў дзяцей. Яны маюць права на клопаты бацькоў, на сацыяльную, эканамічную абароненасць і г. д.

Прыкладна тры месяцы назад знойшлі загорнутага ў коўдру хлопчыка, які ляжаў на пероне Полацкага вакзала. Знойшоў міліцыянер, якога звалі Германам. Як хлопчыка завуць — натуральна, ніхто не ведаў. Назвалі Германам, як яго «хроснага». Было гэта ў кастрычніку (окцябры) — таму далі прозвішча Акцябрскі. А па бацьку — Сцяпанавіч. Па асацыяцыі са славутым дзядзькам Сцяпам-міліцыянерам.

— Як жа складаецца лёс Германа Сцяпанавіча Акцябрскага?

— Я атрымаў сотні пісьмаў з просьбай усынавіць хлопчыка. І гэта натхняе мяне, як чалавека, як старшыню дзіцячага фонду, пісьменніка. Людзі запрашаюць у сям'ю нашага Германа. Яму ў дзіцячы дом прысылаюць падарункі. Мы знойдзем яму сям'ю. Знойдзем бацькоў, ён будзе адарэты. І гэта таксама будзе адной з нашых перамогаў. Мы змагаемся за кожнага чалавека.

У тым жа Полацку я нядаўна знаёміўся яшчэ з адным хлопчыкам. Сіратой. Маці яго кінула, калі яму было пяць дзён. Збегла з балніцы. Ён цяпер ужо ў 6-м класе. Чэмпіён Полацка па шахматах. Мы хочам яго забраць у спецшколу, даць яму адукацыю. Я не веру, што яго маці спакойна жыве...

Усе дзіцячыя праблемы можна было б звесці да аднаго: шчаслівая сям'я — шчаслівыя дзеці.

— І апошняе пытанне. Дзе вы будзеце балаціравацца?

— У Мінску, у Цэнтральным раёне, па Новавіленскай выбарчай акрузе № 48...

— Добры раён. Жадаю вам поспеху. Я люблю гэты куток Мінска.

— Дзякую. Хачу звярнуцца да сваіх выбаршчыкаў: давайце задумаемся пра лёс нашых дзяцей, пра тое, якімі яны будуць заўтра — добрымі, чулымі, сардэчнымі ці ачаршчелымі і бяздушнымі. Усё гэта залежыць ад нас, дарослых. Будзем пра гэта помніць.

«...ШЛЯХАМ АБ'ЯДНАННЯ УСІХ ДЭМАКРАТЫЧНЫХ СІЛ»

Што мае адбыцца 25 лютага!

Пагадзіцеся, незразумелае — бянтэжыць. Мне, напрыклад, не зразумелы сэнс фразы «разгугласнасць», асабліва ў дачыненні да нашых рэспубліканскіх рэалій.

Вольны час я маю, таго няма. Наадварот, існуе досыць адчувальная інфармацыйная недастатковасць, якая спараджае чуткі, доммыслы, крыва-толіі.

Яшчэ адно назіранне. Чамусьці напружанасць, нервовасць узнікае (ці нагнаеца?) менавіта напярэдадні грамадзянскіх акцый, ініцыятыва якіх належыць народжаным перабудовай дэмакратычным рухам, і ніколі — у сувязі з набліжэннем 1 Мая, 7 Лістапада...

Замест натуральнага, здавалася б, паведамлення — «што, дзе, калі і з якой мэтай», — нашы сродкі інфармацыі, паранейшаму недаступныя так званым нефармалам, зноў пачынаюць нейкі маніўры. Так, нядаўна міністр юстыцыі рэспублікі яшчэ раз надзвычай падрабязна распавёў ва ўсіх газетах аб канандаўстве, якое рэгулюе канстытуцыйнае права грамадзян на свабоду мітынгаў і дэманстрацый, закончыўшы інтэрв'ю словамі: «Калі хочаце, трэба прымуціць усіх паважачае закон».

Выдаюцца «арменіроўні», працуе шматлікая армія прапагандыстаў — а чуткамі, між тым, поўніцца горад. Прычым, чуткі гэтыя самыя неверагодны, бягзлудныя і нават часам брудныя. Выносіць іх на газетныя старонкі, дэלבог, сорамна.

Што ж мае быць 25 лютага? У прыватнасці, у Мінску?

Як вядома з цэнтральнага друку, з тэлеперадач, 4 лютага ў Маскве, напярэдадні Пленума ЦК КПСС, адбылася паўміліённая маніфестацыя. На ёй была сфарміравана ініцыятыва група па стварэнню камітэта «Грамадзянскае дзеянне». У звароце да грамадзян, дэмакратычных арганізацый і рухаў, падпісаным народнымі дэпутатамі СССР Ю. Афанасьевым, Г. Паповым, М. Траўніным і іншымі, адзначаецца ў прыватнасці:

«З найглыбокага крызісу, у якім апынулася наша краіна, мы прапануем выйсці не шляхам насілля і канфрантацыі, а мірным шляхам аб'яднання ўсіх дэмакратычных сіл і канструктыўнага дыялога з уладамі... Мы прапануем 25 лютага правесці агульнасаюзнае палітычную акцыю, якая павінна засведчыць імяніне і волю народа да радыкальных дэмакратычных перамен... У гэты дзень па ўсёй краіне пройдзе мітынгі і

дэманстрацыі... Усе гэтыя дзеянні будуць азначаць падтрымку вылучанай дэмакратычнымі сіламі ідэі правядзення «круглага стала» з кіраўніцтвам краіны. Мэта гэтага дыялога — знайсці шляхі выхаду з сацыяльна-эканамічнага, палітычнага і нацыянальнага крызісу і мірнага пераходу ад талатлярнаму да шматпартыйнай парламенцкай дзяржавы».

Вярхоўны Савет СССР прыняў заяву, у якой адзначаецца, што мітынгі і дэманстрацыі 25 лютага могуць праводзіцца толькі ў тым выпадку, калі яны санкцыяніраваны, а месца іх правядзення канкрэтна вызначана.

МІТЫНГ У МІНСКУ САНКЦЫЯНІРАВАНЫ. ВІЗНАЧАНА МЕСЦА — ПЛОШЧА ЛЕНІНА. Час — з 14 да 17.

Сапраўды, ад кожнага з нас залежыць, як пройдзе гэтая акцыя. Відавочна, што яна з'явіцца сур'ёзным экзаменам нашай палітычнай культуры, грамадзянскай сталасці і адназначнасці.

Не буду рабіць прагнозы. Але адзін лозунг для мітынгаў мог бы прапанаваць — ленінскія словы: «Заўсёды і пры ўсіх абставінах патрэбна праўда».

А. ГАНЧАРОВ.

ЯШЧЭ АДНА МОВА ДЛЯ ДЫПЛАМАТАЎ?

Фант, які аб многім гаворыць: Беларуская ССР, з'яўляючыся больш чым сорак гадоў паўнапраўным членам ААН, да гэтага часу не мела ніводнага слоўніка, што напрамую звязваў бы нацыянальную мову з якой-небудзь з рабочых моў гэтай міжнароднай арганізацыі. Таму выхад у выдавецтве «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя» англа-беларуска-рускага слоўніка можна лічыць падзеяй не толькі культурнай, але і палітычнага жыцця рэспублікі.

Аб'ём слоўніка, праўда, далёка не акадэмічны — ён налічвае каля сямі тысяч найбольш ужываемых слоў і фразеалагічных адзінак і разлічан у асноўным на тых, хто пачынае сур'ёзнае вывучэнне англійскай мовы. Але, прапанаваўшы столькі гадоў, не будзем спяшацца: пачата ўжо работа над беларуска-англійскім слоўнікам у трыццаць тысяч слоў. У задуманую ж серыю невялікіх трохмоўных слоўнікаў увойдуць нямецкая, англійская, французская і іспанская мовы.

— Новы слоўнік, работа над якім ішла з 1981 года, падаспеў як нельга своєчасова — якраз да выхаду Закона аб мовах у Беларускай ССР, — каменціруе выхад выдання адна з яго складальнікаў, намеснік дэкана факультэта англійскай мовы Мінскага педінстытута замежных моў Т. М. Суша. — Аднак, занадаўча замацоўваючы нацыянальную мову дзяржаўнай, не варта разлічваць, што такім жа чынам можна зацвердзіць яго шырокае прызнанне, асабліва за рубяжом. А іменна так трэба ставіць пытанне, калі мы хочам, каб беларуская мова налі-небудзь стала не толькі мовай міжнародных пагадненняў, як гэта прадагледжана ў законе, але і сродкам кантактаў паміж людзьмі розных краін. Тут без добрых даведачных і метадычных крыніц не абыходзіцца. Значыць, ужо цяпер пара б стварыць адпаведныя ўмовы для сур'ёзнай работы над такой літаратурай. Пакуль жа яна вядзецца па сутнасці на грамадскіх пачатках і трымаецца толькі на энтузіязме складальнікаў і перакладчыкаў.

Ды і 40 тысяч тыражу — гэта хутчэй знаходка для бібліяфіла, чым дапаможнік для «шырокага кола чытачоў», як сказана ў прадмове да слоўніка...

У. БАГДАНАУ,
кар. БЕЛТА.

НАШ ГОСЦЬ— ПРЭЗІДЭНЦКІ АРКЕСТР

Патрапіць на канцэрт Прэзідэнцкага аркестра марской пяхоты ЗША, наладжанага ў Мінскім Доме афіцэраў, было няпростым: аншлаг, цікаваць на мяжы ажыятажу. Дзіва, што: калектыў гэты прыехаў у Савецкі Саюз упершыню, большасць слухачоў нават не ўяўляла сабе аблічча заамерыканскага гасця.

Цяпер мы ведаем: гэта старэйшы музычны калектыў Злучаных Штатаў (створаны ў 1798 г.) і адзіны аркестр, галоўным абавязкам якога з'яўляецца ігра для прэзідэнта ЗША. З удзелам аркестра адбываюцца ўсе выдатныя падзеі дзяржаўнага ўзроўню, апроч таго, ён выступае ў розных складах з камернымі канцэртамі, танцавальнымі, джазавымі праграмамі і г. д., паспяхова канцэртуе ў іншых краінах.

Захапленне мінчан прафесіяналізмам і майстэрствам амерыканскіх музыкантаў у вайсковых мундзірах (у іх ліку ёсць і дзяўчаты)—духавікоў, ударнікаў, салістаў, дырыжора — начальніка аркестра палкоўніка Д. Р. Буржуаза — не было проста данінай гасціннасці. Выступалі яны сапраўды здорава. Амаль 2 гадзіны ігры без антракту — і мноства разнастайных нечаканых уражанняў.

«Афіцыйная частка» — дзяржаўныя гімны СССР і ЗША. Затым — маршы Д. Ф. Сюзы (адзін з выдатных кіраўнікоў аркестра; жыў у мінулым стагоддзі), незвычайнае пералажэнне для духавога аркестра музыкі І. С. Баха, арыя Вядзючэцкага гасця з оперы «Садко» і амерыканскія песні (саліст М. Райан), славуата «Блакітная рапсодыя» Д. Гершвіна і рэгтайм С. Джопліна (піяніст Д. Лег), «Палёт чмяля» М. Рымскага-Корсакава ў выкананні групы кларнетаў і парад нью-арлеанскіх дыскілендаў, дзе ў традыцыйна амерыканскія народныя тэмы ўплылася імправізацыя на матыў беларускага «Мініты». А яшчэ песні часоў грамадзянскай вайны ў Амерыцы; папуры на тэмы песень Узброеных Сіл ЗША; праспяваныя ўсім аркестрам «Падмасноўныя вечары»... І зухавата канцоўна — неўядаўны марш «Развітанне славянкі».

Перапоўненая зала (а было тут многа нашых музыкантаў, духавікоў, у тым ліку і вайсковых) гула ад авацый і воклічаў. Музыка яшчэ раз пацвердзіла сваю дружалюбную, міратворную місію. Як яна збліжае людзей! У рэпертуары Прэзідэнцкага аркестра марской пяхоты ЗША ёсць напісаныя сотню гадоў таму марш Д. Ф. Сюзы — «Поціск рук цераз акіяны». Вельмі сімвалічная назва.

С. ВЕТКА.

Уладзімір НЯКЛЯЕУ

З новых вершаў

Біяграфія

1930. Пільнаваў і карпеў.
Даслужыўся-такі:
Партупеяй рыпеў.
Пасылаў «варанкі».

1931. Як па ўсіх — па яго «чорны воран».
І пачуў ён прысуд, што воран.

На праклённай зямлі Калымы,
За рыпучай сцяной барака
Быў глухі ён, сляпы, нямы,—
Верны Сталіну, як сабака
Непадсуднаму гаспадару...

«Прызаві, правадыр, памру!
Воран —
ворагу твайму горла
Хоць цынгою
перагрызу!»

Словы ў песні: «арол наш горны»
Друг з'іначы: «казёл наш горны...»
Ён крутнуў
пралетарскія жорны —
І пазногцем правёў па лязу.

1953. Адмялі дваццаць дзве зімы,
Дваццаць два адбылі гады.
На прамерзлай зямлі Калымы
Плакаў ён, да партрэта прыпаўшы.
Адпусцілі яго, сказаўшы:
«Вінаваты ва ўсім жыццё».

1954. Не шукаў ні сям'і, ні хаты.
Зноў служыў, пільнаваў, карпеў.
Нескарона пёркам рыпеў.
«Рып» ды «рып». Але тут дваццаты
З'езд — і выйшла, што вінаваты
Скрозь адзін правадыр...

«Вар'яты! —
Ён рашыў. — Болей веры няма».

1957. Стала сніцца яму Калыма.
Ён служыў. Пільнаваў. Карпеў.
Пад пярынаю снег рыпеў.

Слова кожнае, кожны рух
Стаў адчай спавіцаць, як спрут.
І аднойчы з'явіўся друг,
Над якім ён звяршыў самасуд.

Ён уцяміць ніяк не мог:
Ці на яве яно, ці ў сне?...
На пярыну друг побач лёг,
На рыпучы калымскі снег.

Як калісьці, адзін адным
Прыхаваныя ад завей,
Абняліся яны,— затым
Друг падняўся на Маўзалеі
І народ
Прывітаў кіўком...

Заняло ад крамолы дух!
«Ты арол наш...»—пракаркаў друг
Перарэзаным гарляком.

1964. Ён не помніў, ці зведаў страх
Апрытомнеў — на снезе кроў.

На партрэтах у двух кутах
Двое новых правадыроў.

Ён падумаў: «А што было?..»
Сплюшчыў вочы да чарнаты.

Павуцінне перавіло
Незаятыя два куты.

Татальнасць

Адаў загад — і выканаў загад.
Сам капітан. Сам пры сабе салдат.

Сам — строй. І сцяганосец сам. І сцяг.
Сам — левы фланг і цэнтр, і правы
фланг.

Сам спераду і ззаду — за сабой
Правёў свой строй скрозь барабанны
бой.

Адны — памер і рост. Адна вага.
Сам — і ланцуг, і звенні ланцуга.

Сам, як усе,
І ўсе, як сам, як ён...

Сам суд сабе і сам сабе закон,
Сам над сабой, салдатам, капітан
І барабаншчык сам, і барабан,
Сам авангард і сам глыбокі тыл,
Сам — боты і на ботах прах і пыл...

У будучыні

Прабачаць дурню. І даруюць кату.
Ахвяры злічаць. Пабудуюць храм.
Ды не даруюць мне. Суседу. Брату.

За тые сны, якія сняцца нам.
За казкі, што страшней за сны. За яву —
Жудзейшую за казкі і за сны.

Сусед і брат не ведаюць віны.
Нібы не мы, нібыта не яны —
Народ, што прамаўчаў сваю дзяржаву.

Насупраць

«Гара з гарой не сходзяцца...»
З прымаўкі.

1

На той і на гэтай гары
І рыбы жывуць, і звяры.
Азёры шумяць і бары
На той і на гэтай гары.

На той і на гэтай гары —
Народы і правадыры.
Таму крапасныя муры —
Ля той і ля гэтай гары.

І грукое ў браму герой —
Пад той і пад гэтай гарой.
І страх пазірае з нары —
З-пад той і з-пад гэтай гары.

2

На той і на гэтай гары
Спяваюць званы на зары.
Не спяць на зары званары
На той і на гэтай гары.

Да той і да гэтай гары
Данайцы прыносяць дары.
Герматы маўчаць да пары
На той і на гэтай гары.

І не засланицца гарой,—
Як гримне званар званару!
Як грукне ў героя героя!
Як рушыць гара на гару!

Землятрус

Радок у Апакаліпсіс...
З карцін
Глядзяць святыя, што зруйнаюць Мекку.

Па камянях, адчуўшы небяспеку,
Бягуць звяры з пагібельных мясцін.

Сустрэчнымі шляхамі перад тым
Прабеглі людзі — прочкі род ад роду,
І скалануўшы ў ярасці прыроду,
Пасеялі пустое на пустым:

Нянавісць на нянавісць,
Гнеў на гнеў,
На попел — попел
І на порах — порах...
Чакаючы малітвы і пакоры,
Чаму гасподзь, ахвяр ты захацеў?

Ты ў камені, ці ты ў агні, ці ў ветры —
Гасподзь, як ёсць ты, адгукніся хоць:
Тваёю воляй зрушыліся нетры,
Ці над табою воля ёсць, гасподзь?

Успаміны пра Чарнобыль

Голым адчаем карэнне набракла.
Путамі спрута,

кляшнімі рака
Бераг падмыты — за горла
раку!..

Воблака выпала з-за лазняку,
Залапатала, закаркала.

Тегга Inkognita. Сноў мацярык?
Страх мой паводзіў сябе, як прывык:
Гнаў мурашоў па скуры!..
Збіліся ў воблака, збегліся ў крык
Гусі, вароны, куры.

Воблака порхала берагу ўздоўж —
Прыпцак хвалі
Пылам і пенай...
А на яго нацэльваўся дождж
З хмары, падобнай на пеўня.

Нават не помніцца сон мне, які
Гэткай яве — вартая пара:
Апаражніўшы сем'янікі,
Закукарэкла хмара!

Неба

крыж-накрыж
той крык перакрэсліў —
І паляцела пабегла Палессе
За небасхіл...

Птушкі намоклымі крыламі трэслі.
Сем'я атрутнае прагнула крыл.

Літаратурны сад

Той хоча ўзяць,
А той аддаць,
А тыя так, без пэўнай мэты,—
Шумяць, каб пашумець, паэты...
І, гледзячы на вэрхал гэты,
У парку, дзе шары ляцяць,
Бабулі парамі сядзяць,
Дзядулі парамі сядзяць,
Завершаныя, як санеты.

Саракагоддзе набяжыць,
Адорыць:
роспач, стреты, здрады —
Праз маршы, заклікі, парады...
Зусім не ведаю, як жыць,
І не пытаюся парады.

А ўслед за мной хлапчук імчыць
І перагнаць мяне стараецца,
Крычыць:
— Ён ведае! Маўчыць!
Баіцца, гад! Асцерагаецца!

...Усе часцей і часцей успа-
мінаецца хрушчоўскі час.

Тады, калі памёр «бацька ўсіх народаў», здаецца, усю краіну агарнуў смутак, а то і шок. Але не, не ўсіх. Не разгубілася сталінская гвардыя: яна не толькі захавала развагу, але ўпэўнена ўзяла ўладу ў свае рукі. Пры гэтым спрытна, «клапоціцца пра пераемнасць», адпінхнула маладзейшых, падзяліла галоўныя пасады ў партыі і ва ўрадзе паміж сабой.

Тыя, хто не адно дзесяцігоддзе пакорліва выконваў волю «мудрага рулявога», выдатна ведалі, што і як будавалася ў нашай краіне, якія адносіны былі да ўласнага народа. Нават больш — на ўсіх іх была людская кроў. Некаторыя з іх, як Берыя, былі адпетыя злучэнцы і кіраваліся законамі свайго асяроддзя.

Але падымалася, выпроствалася Праўда з магіл, з падземных казематаў, з лагераў. Вырвалася з уздыхам, з болем і з народнай душой. Засцерагаючыся, тыя, хто вёў нарабеля, рашылі прызнаць такія-сякія грахі, усю віну за іх узваліць на прыкры сталінскі характар, выпусцілі невінаватых з-за дроту, перасталі тэрарызаваць страхам, караю люд, але пабудаванае Гаспадаром і ім аб'явілі непагрэшным, абмяжоўваючыся толькі невялікімі рамонтамі.

Ды ўсебаковае развіццё патрабавала новага мыслення, новых людзей і не касметычных, а карэктных змен ва ўсіх сферах. Аднаведна, разгарэлася барацьба супраць НОВАГА. Хрушчоў адукаў адыёзных сталінскіх адэтаў, выратаваў нас ад звароту старога, паабяцаў ашчаслівы камунізм, але на большае не пайшоў, нават горш таго — ці то сам, ці то з дапамогай «саратнікаў» пачаў кампраметаваць свае ж рэфармы. Новая ўлада падарыла стабільнасць і дабрабыт, падкупілі (асабліва апарат, усю прасталінскую раць), забяспечылі сабе, сваім намандзе, сваякам, дружбам зямны рай, кіравалі «лёжа на боку», красамойнічалі, манілі і «шчасліва» прывялі краіну да «развітога сацыялізму» (па-сённяшняму: да адсталасці), а мільёны сваіх любімых суграмадзян — за рысу беднасці...

І вось красавік 1985 года. «Рэвалюцыя зверху». Шквальная, суровая, нават бязлітасная крытыка мінулага, сталіншчыны. Здавалася, пад такім агнём павінна не толькі згарэць, але і спалялець усё несправядлівае, грэшнае і злачыннае, перамагчы новае, законнае і добрае. Спачатку нават гучала з высокай трыбуны: перамены дадуць плён праз год-два, пасля... Прамоў, заклікаў, прыемных уяўленняў, мар і надзей было шмат, а змен... Нібы наткнуліся яны на нейкую сцяну. Здаецца, яе не могуць праламаць, паваліць нават рашэніі XXVII з'езда КПСС, XIX партканферэнцыі, з'ездаў народных дэпутатаў. Нават больш: як ведаем, імкненне да змен, скажам, у той жа Прыбалтыцы, у Мінску, у Тбілісі жорстка падаўлялася сілай...

Дык што гэта? Як яго разумець? Хто ж ініцыятар перабудовы? Генсек з яго прыхільнікамі? Палітбюро? Уся партыя? Калі ісціна ў апошнім, калі «рэвалюцыя зверху», абнаўленне жадае той, хто самы разумны, свядомы, хто ва ўладзе, мае агромністую сілу, кіруе і вядзе за сабой, дык чаму... Шмат, вельмі шмат хочацца задаць пытанняў з гэтым «чаму»!

Можа, памыляюся, але здаецца, што пакуль што змен найперш дабіваліся і дабіваюцца так званыя «бясрэбранікі» альбо нефармалы. У розных кутках краіны ў іх шэрагах розныя народныя словы, як і розныя вылучаюць яны лозунгі, ідэі і задачы. Найбольш «гарачыя» ў гэтым сэнсе Прыбалтыка, Закаўказзе, можа, і Малдавія; на Украіне і ў нас, у Беларусі, грамадска-палітычныя працэсы маюць сваю спецыфіку, носяць умераны і талерантны характар.

Да слова, нашы «Талана», «Тутэйшыя», «Паходня», «Мартыралог Беларусі» першыя абудзілі, а то і раснальжалі Мінск, рэспубліку. Напачатку яны хацелі не шмат, усё іх клопаты ў асноўным датычыліся спынення працэсу дэнацыялізацыі, адраджэння беларускай мовы, належаў адносіны да помнікаў культуры, звароту нашай гісторыі, імён незаслужана зганытых людзей да уважлівага і культурнага г. д. Ды... іх хакала не разуменне, не падтрымка, а ўдар з-за пільна. Нават не толькі іх, а і нечыялыя сімвалы: іх

раптам, не параіўшыся з шырокай грамадскасцю, аб'явілі вінаватымі без віны, па-за законам, як крадзеж ці забойства, заадно ўсцягнулі яшчэ адны, бетонныя пліты на магілы тых, хто памусціў страшны і адтуль, з таго свету. Вынік — канфронтацыя, стварэнне народнага фронту, які ўжо, зразумела, вылучыў большыя абсягі дзейнасці, шырайшую праграму дэмакратызацыі і галоснасці, наданне ладу прававога характару. А тут яшчэ — «непослушнасць» некаторых пісьменнікаў і вучоных, мастакоў, асобных народных дэпутатаў, працоўных калектываў...

Зверху пачуўся своеасаблівы «СОС!» У дакладках і многіх выступленнях летась часта гучала: «адмаўляецца наша слаўнае мінулае», «лёс СССР, партыі,

калі верыць Н. Берберавай, толькі ў адказ на стрэл Каплан за жнівень-верасень «чырвонага тэрору» ў 1918 годзе рэпрэсіравалі 31 489 чалавек, з іх 6 185 расстрэлялі). Пасля грамадзянскай вайны з'явіліся новыя цяжкасці. Па-першае, як і дасюль, эканамічныя, па-другое, наспелі сялянскія хваляванні, а то і паўстанні, у аснове якіх ляжала незадаволенасць новай палітыкай у вёсцы, умацніўшы неспакой у арміі, успыхнуў кранштацкі мяцеж — своеасаблівы бунт пратэсту, змагання за няспраўджаныя ідэалы. Пачатак новага этапу

магчымае, каб асобныя прыватныя недахопы, славалюбныя намеры альбо зададзенасць лідэраў, іхнія, санкцыяніраваныя імвольныя адносіны не перараслі ў інтрыгі, падседжанне. Зноў жа: хто-хто, а Ленін цудоўна ведаў, скажам, словы Русо пра тое, што і ў анёлаў растуць рогі і кіпцюры, калі яны пачынаюць кіраваць людзьмі. Над гэтымі тайнамі ўлады над людзьмі пакутавалі героі Талстога, Дастаеўскага, Купалы і Гарэцкага, над імі б'ёмся і мы, грэшныя! А тыя, што ва ўладзе, трымаюцца за яе зубамі і пашмаюцца з нас!

сец, садзімся ў цянік адпачыць. Мужчыны кураць, размаўляюць. Загаварылі пра намер Хрушчова скараціць прыватную гаспадарку, падштурхнуць хутчэй у камунізм. Дзяўзана М., малаадувананы, але мудры і культурны селянін, уздыхае: «Нібы разумная ўлада, але бесталковая...»

Пасля рэвалюцыі хацелі адным махам дзеля «общаго блага» зламаць, стаптаць «уласныя інтарэсы», у вёсцы, павесці за сабой. Не выходзіла. Але паколькі краіне пагражала голад, смерць, то бралі хлеб сілай. Захоплівалі не толькі нарабаванае, але і здабытае цяжкай сялянскай працай. Гэта, зразу-

Перабудова: урокі, трылогі, спадзяванні

Георгіх ДАЛІДОВІЧ

ПРА «РЭВАЛЮЦЫЮ ЗВЕРХУ», альбо Пра тое, якой небяспекі нам баяцца

справы камунізму ў небяспецы і г. д. і г. д. З'явіўся нават тып адносна да перабудовы — прагрэсіўны кансерватызм... Часамі здавалася: не прымаецца не толькі тое, што робіцца, да з'яўлення тэмы, але і тое, што ідзе з цэнтра.

Як член КПСС я не маю права парушаць яе Статут, Праграму, суцэльна не адмаўляю ёю зробленага, бачу яе вялікую ролю і цяпер, паваяжу многіх сапраўдных камуністаў, але я хацеў бы сёе-тое больш спазнаць і зразумець. У прыватнасці пазіцыю партыі, зольнасць да самакрытыкі, абнаўлення, быць на ўзроўні патрэб часу і будучыні! Хацеў бы не бачыць таго, што многія партыйцы-кіраўнікі адарваліся ад радыяльных камуністаў, ва ўсіх адносінах узвысілі над імі. Урэшце трэба разабрацца, як адносіцца да таго, што з цэнтра, вуснамі Генсека, ужо які час гаворыцца, што не ўсё добра ў партыі, партыйных камітэтах, асабліва на перыферыі?

Яшчэ на чэрвеньскім (1987) Пленуме ЦК КПСС Генсек звярнуў увагу на тое, што абазначылася «трывожная тэндэнцыя» — адставанне некаторых партыйных арганізацый ад дамінаруючых настрояў, дынамічных працэсаў, што разгортваюцца ў грамадстве». На красавіцкім (1989) Пленуме ЦК КПСС, на з'ездах народных дэпутатаў СССР прагучала ў гэтай сувязі яшчэ большая трывога. А за 10 ліпеня 1989 года нават «Правда» прызнала: «Сёння адставанне партыі ў перабудове ўжо ні для каго не з'яўляецца навіной».

Дык што, таварышы? Каго слухаць? Што рабіць?

Нельга зноў і зноў не вяртацца да нашай гісторыі, да Леніна, не пашукаць разумення, падтрымкі якраз там. На пачатку 20-х гадоў, перад смерцю тэрарэтыка і творцы Вялікага Кастрычніка, таксама паўстала гэтае вострае пытанне — «рэвалюцыя зверху», тады таксама не было адной думкі, і ў партыі на першым этапе па-рознаму адносіліся да ленінскіх планаў.

У свой час Маркс і Энгельс свярджалі: пралетарская рэвалюцыя, сацыялізм могуць перамагчы ў найбольш развітых краінах і ў сусветным маштабе. Жыццё аднак паспрыяла выбуху, расколу імперыялізму ў вялікай, шматнацыянальнай, але не самай перадавай і дэмакратычнай, абцяжаранай па вушы многімі праблемамі дзяржаве — Расійскай імперыі. Рэвалюцыйнае рэха пракацілася па ўсім свеце, але рэвалюцыя перамагла толькі ў адной краіне, і, адпаведна, пераможцам давалося рэалізоўваць свае ідэі ў адмысловых умовах.

Каб устаяць, новая ўлада пайшла і на тэрор, прымус, на жорсткае насілле (да слова,

— этапу мірнай, разумнай, цяжкай стваральнай працы, якой на практыцы трэба было ажыццявіць на справе ўсе гуманна дэкларацыі рэвалюцыі, — быў таксама нялёгка.

Як я ўяўляю, у гэтых, новых умовах Ленін задумаў «рэвалюцыю зверху», перабудову — новы шлях для саміх жа сябе і для ўсёй краіны, для ўсталявання таго, да чаго ішлі тысячгагоддзямі. Пакінуўшы прабаваў французскімі рэвалюцыямі і Савецкім урадам надзвычайныя меры ў запасе (у 1922 годзе ў лісце да Каменева напісана: «Самая вялікая памылка лічыць, што НЭП закончыў тэрор. Мы яшчэ вернемся да тэрору і да тэрору эканамічнага»), Ленін паспрабаваў пабудавать не «грубы» (Маркс), а дэмакратычны, як кажуць сёння, чалавечы сацыялізм. Але, на вялікі жаль, складалася так, што ў гэты надзвычай адказны і вышальны час «архітэктар перабудовы» мусіў адсыці ад спраў, аддаць руль у іншыя рукі.

«Збоку», адышоўшы ад патрэбнай, але нуднай, засмоктальнай цячучкі, Ленін убачыў, што новы апарат «із рук вон плох», «что мы аппарат, в сущности, взяли старый от царя и от буржуазии и что теперь с наступлением мира и обеспечением минимальной потребности от голода вся работа должна быть направлена на улучшение аппарата» (гэтыя, як і іншыя словы, лёгка перакласці на беларускую мову, але хочацца пакінуць іх якраз у арыгінале, каб лепш пачуць ленінскі голас, тагачасную яго інтанацыю).

Хто-хто, а Ленін выдатна ведаў: «палаяшэнне» апарату — не прыхамаць, а найвялікшы клопат, бо ад апарату, без якога пакуль што не абыхіцца, залежыць калі не ўсё, то вельмі шмат. Ведаючы сваіх папелінікаў, хто цяпер апынуўся каля руля ўлады, Ленін захваляваўся за тое, да чаго яны прышлі, што ўсе разам зрабілі. Ён убачыў: пала старая ўлада, з'явілася новая, і новыя, дарваўшыся да пірага, адчулі, што гэта такое, і зажадалі неабмежаванай улады. Ленін занепакоіўся за лёс «тончайшага слоя» старой партыйнай гвардыі і пачаў асцерагацца падуладных, але непрадказальных саратнікаў, якія, па-першае, былі не ўсё ідэальныя людзі, а па-другое, у сваіх карыслівых інтарэсах скарыстоўвалі яго дэмакратызм; затрымоўваўся за Генсека Сталіна, які паступова, без рэкламы авалодаўшы рычагамі апарату, з тэхнічнага работніка выбываўся ў нецярпімага, жорсткага адміністратара з прэтэнзіямі на лідэрства.

Ленін перацягнуў: не трэба ідэалізаваць, штучна ўзвышаць сябе, неабходна зрабіць усё

Ленін (у чым самая вялікая загадка для мяне) падказаў адзін з самых пазітыўных сродкаў захавання чысціні, гуманнасці найперш у партыі — там, дзе цэнтр цяжару, дзе мозг, банк ідэй пабудовы таго, што яна абвясціла самым гуманным на свеце. Разам з іншым ён параіў папоўніць прафесійны ЦК свядомымі рабочымі, сялянамі, інтэлігенцыяй: свежы прыліў здаровых сіл з народа, на яго думку, павінен даць больш, чым патрэбны, але хітрыя, замаскіраваныя апараты ператасоўкі. Тым самым мянялася, павышалася роля Пленумаў як інстытута калектывнага кіраўніцтва, а разам з тым павінен быў утварыцца такі орган народнага, партыйнага кантролю, які трымаў бы ў полі зроку не толькі дзейнасць партапарату. Генсека, але і ажыццяўленне партыйнай дзяржавы ўсяго, што патрэбна не каму-небудзь, а якраз народу, які паставіў бы рашучы заслон кар'ерызму, адміністратарству і бюракратызму з яго схільнасцю да інтрыгі, дэмагогіі і з яго здольнасцю ствараць рай найперш для сябе.

Нядаўна, будучы ў Маскве, я па сталінчым тэлебачанні пачуў словы Бухарына пра тое, што нашмат лягчэй дзейнічаць у надзвычайных, баявых умовах, чым у мірных. Калі пагражае смерць, а не небяспека, усё хутка забываецца (не разгортваюць) спрэчкі, разам шукаюць паратунку, а вольныя калі праходзіць небяспека, пагроза жыццю, пачынаецца барацьба. За сваю думку, за свой уплыў, за ўладу.

Ленін не мог не дбаць пра сацыяльна-эканамічную базу сацыялізму, пра тое, каб народ жыў багацей і культурней. Ужо пры ім горад пакрыў пераводзіўся на новыя, сацыялістычныя рэйкі, задумвалася індустрыялізацыя краіны, разгортвалася імкненне да навукова-тэхнічнага прагрэсу. Але з вёскай — з агромністым у царскай Расіі мацерыком, які, льючы працоўны пот, захоўваючы самабытную культуру, карміў сябе, краіну, многіх у Еўропе і ў свеце, — доўга не ведалі, што рабіць. Многіх рэвалюцыянераў, якія былі далёкі ад сялян, іхняга свету і іхніх клопатаў, літаральна палыхала гэтая «цёмная, несвядомая, не вельмі кідкая да новай улады сіла».

Дарчы, узаемаадносіны вёскі і горада заўсёды складаныя. І я асабіста помню: наш старшыня калгаса, гараджанін з Браншчыны, партызан, кемлівы, але цяжкі чалавек, недзе на другім ці трэцім годзе калектывізацыі ў нашай заходнебеларускай вёсцы данараў: «Працуючы вы добра, гаспадары, але не любіце Савецкую ўладу...» Альбо адваротны бок медалю: недзе ў гадоў 15 асмеляюцца ісці з мужчынамі на луг, кашу ззаду перахланасны насцоў. У тэрмін, які вызначае самай вопытнае ка-

мела, не магло ў вёсцы выклікаць захаплення. Таму само жыццё нарадзіла эксперыменты ў адносінах з аграрыямі, дзеля чаго прыйшлося нават адступіць ад сваіх звяржальных лозунгаў. Як вядома, пераходзілі да нэпа, да кааперацыі, да злучэння агульных і ўласніцкіх інтарэсаў, але новыя асновы аграрнай палітыкі, як прызнаваў сам Ленін, былі абмаданы яшчэ толькі «в общих чертах». Як у агульных рысах быў абмаданы і ленінскі план культурнай рэвалюцыі, якая павінна была абнавіць, падняць горад і вёску, апарат, сацыялізм да ўзроўню еўрапейскай цывілізацыі. Займеўшы перадышку, Ленін усур'ез узяўся і за складанае нацыянальнае пытанне ў краіне, паспеў тое-сёе павярнуць у іншы, у больш гуманны бок, пашыраючы пракростава ложа сталінскай аўтаноміі, але, на вялікі жаль, і тут не змог навесці належны лад.

Леніну нават не давалі абнародаваць свае погляды. Той факт, што тое-сёе з ягоных перадсмяротных запісак збіраліся друкаваць для яго ў «Правде» тыражом... у адным экзэмпляры, пра шмат гаворыць. Як і тое, што калі пад яго наісікам усё ж друкавалі, то ад імя Палітбюро, Аргбюро тут жа рассылаў і партыйныя камітэты цыркуляры, дзе прыніжалі ленінскія думкі, зводзілі іх да трызнення хворага чалавека. Калі ён памёр, то пастараліся шырока не абмяжоўваць яго «Палітычны запавет», схавалі ад партыі сутнасць яго новых канцэпцый, узялі на ўзбраенне толькі частку іх і то ва ўсечаным выглядзе. Але аб'явілі: будзем сацыялізм па Леніну...

Хворы Ленін і яго новыя ідэі былі мала патрэбны тым, хто дарваўся да ўлады, а пасля яго смерці яны насуперак волі Крускай Леніна і яго вучэнне кананізавалі і паставілі сабе на службу. «Леніным сёння» былі Сталін, Хрушчоў і Брэжнёў («Называйце мяне прасцей: «Ільіч!»), а таксама ўсе партработнікі, хто нават ледзь умеў чытаць з паперкі, — не абы-хто, а «ленінскай школы». Паспрабуй зачэпі якога зусім некампетэнтнага, няздатнага, — ого, ты нападаеш на партыю! Хіба мала хто прыкрываўся Леніным, яго імем, як, скажам, ад імя Хрыста дзейнічае Вялікі Інквізітар з рамана «Браты Карамазавы» Дастаеўскага — той, як помніце, гатовы спаліць на кастры настаўніка, каб не замінаў у інквізітарскай ўсёдазволенасці, крывадушскай і насілілі «для ажыццяўлення сваіх ідэй», «для людскога шчасця».

Сёння мы ўжо нямала ведаем пра тое, як Сталін падпарадкаваў апарат, партыю, за-

халіў уладу і што ўрэшце на-
рабіў. Але ўсё роўна шмат не-
спразумелага. Адпаведна, трэба
справаць разабрацца глыбей,
каб не толькі больш уведаць,
але каб і засцерагчыся ад мно-
гага.

Нядаўна мне трапіла на во-
чы адна цікавая публікацыя. У
ёй змешчана напісаная ў 1926
годзе запіска Дзяржынскага.
Той, які выдатна ведаў настрой
у верхнім эшалоне, пісаў Куй-
бышаву: «Дарагі Валерыяні!.. Я
ўсведамляю, што мае выступ-
ленні могуць умацаваць тых,
хто напэўна павядае партыю і
краіну да гібелі, г. зн. Троцка-
га, Зіноўева, Пятакова, Шляп-
нікава. Як жа мне, аднак,
быць? У мяне поўная перакана-
насць, што мы з усімі сваімі
ворагамі справімся, калі зной-
дзем і возьмем правільную лі-
нію ў кіраванні на практыцы
краінай і гаспадаркай... Калі
не знойдзем гэтай лініі і тэмпу
— апазіцыя наша будзе расці і
краіна тады знойдзе свайго
дыктатара — трунара рэвалю-
цыі — якое б чырвонае пер'е
не было на яго касцюме... Ад
гэтых супярэчнасцей стаміўся
і я».

Як бачым, па-першае, не такі
ўжо ідэальны, як малявалі на-
шы гісторыкі, «жалезны Фе-
лікс». Па-другое, у спісе прэ-
зэнтэнтаў на ролю тырана іме-
ні Сталіна няма. Трэцяе: верхні
эшалон, мякка кажучы, паўстае
сапраўды не ў дужа прываблі-
вым абліччы...

Можна, канечне, апраўдваць:
Сталін, яго саратнікі і праціў-
нікі апынуліся перад варажым
акружэннем, перад многімі аб-
'ектыўнымі цяжкасцямі, перад
выбарам нязведаных шляхоў
і г. д., таму воць і... Відаць,
так: апынуліся, памыляліся,
шукалі выйсце, штосці знай-
шлі, пабудавалі. Урэшце не да-
лі загінуць рэвалюцыі, адра-
дзіцца старому ладу, перамаглі
фашызм, першыя выйшлі ў кос-
мас. Так то яно так, але гэта-
га сёння ўжо мала, бо сёння
мы шмат у чым адсталі ад све-
ту і адсталі таму, што за гэ-
тыя 72 гады побач з добрым
нарабілі шмат глупстваў, змай-
стравалі грукатлівую, але не
зусім адладжаную ды вартую
машыну. Як ні злуйся, ні пап-
кай за «ачарненне», але ад
фактаў нідзе не дзенешся...

«Усякая партыя, якая мае
ваенную сілу, — гаварыў у свой
час Чарнышэўскі, — можа мана-
палізаваць у сваю карысць вяр-
хоўныя правы народаў і, дзя-
куючы спрытнай падтасоўцы,
стаць нібы выключнай прад-
стаўнічай і абарончай патрэб
народа... Становіцца выразні-
кам свайго народа, яно (згодна
Чарнышэўскаму, банапартысц-
кае самадзяржаўе. — Г. Д.)
якраз валодае ім, як мёртвым,
і з маёмасцю народа паступае
як хоча... Заадно душыцца сло-
ва і сумленне, бо ад гэтых рэ-
чаў сыходзяць розныя агіднасці
для ўлады... Які турэмшчык па
добрай волі дазволіць звыvole-
наму заклікаць да разбурэння
турмы?» Але няма добра без
ліха, дадаваў вялікі рускі мы-
сліцель, рэакцыя рана-позна на-
раджае новую рэвалюцыю, і
так справа ідзе нарэшце да
сцвярдзення парламенцкай дэ-
макратыі сапраўднага сацыялі-
зму.

Зноў жа, так то яно так, але
немагчыма не запытаць: ясна,
«усаякая партыя» можа злачыні-
нічаць, але чаму наша, як кля-
ліся, самая гуманная, выразні-
ца інтарэсаў бедных і прыгне-
чаных, дазволіла сабе столькі
УСЯКАГА? Як быццам можна
будаваць перадавое, гуманнае
грамадства на насілі, без інтэ-
лекту і без культуры?

Зразумела, радавыя партый-
цыі, многія з якіх марксісцкія
ідэі ўспрымалі толькі на веру,
жылі лозунгамі ды пад стра-
хам, паслухмяна і даверліва
шлі за важакамі. Сярод апош-
ніх таксама было нямала неву-
каў, якія толькі выконвалі ды-
рэктывы, але рабілі гэта не з
жыццём, а са звышрэвалюцый-
ным запалам, не шкадуючы ні-
кога і нічога. Але воць у верх-
нім эшалоне... Неаднаразова ж
падкрэсліваецца: на першым
этапе Савецкі ўрад быў самы
адукаваны, інтэлектуальны ў

свеце. Новыя лідэры мала та-
го, што вучыліся ў расійскіх і
замежных універсітэтах, сваіх
партыйных вышэйшых школах,
жылі за мяжой і маглі на свае
вочы бачыць, аналізаваць, як
ішло развіццё рэвалюцый у
іншых краінах, чым некато-
рыя з іх дабіліся значных вы-
шынь, урэшце яны валодалі тэ-
орыяй Маркса і Энгельса, якія
на вопыце рэвалюцый у Еўро-
пе, у тым ліку і на вопыце Па-
рыжскай камуны, навукова
распрацавалі як мірныя, так і
не мірныя шляхі для рэвалюцыі
і яе перамогі.

Дык віна ці не віна партыі,
што яна ў мірных умовах зга-
дзілася ўзяць запасы, для
крызісных умоў сакрэтны, не-
дэмакратычны VII пункт рэза-
люцыі X з'езда «Аб адзінстве
партыі», у 20-ыя, тым больш у
30-ыя гады сама ўзбуджала
надзвычайную сітуацыю, даво-
ліла Сталіну знішчыць «тон-
чайшый слой» ленинскай гвар-
ды, усіх іншамысных, а потым
літаральна ўручыла яму ў рукі
вінтоўку на масавы «адстрэл»?

Хіба ёсць апраўданне таму,
што той-сёй лічыў Сталіна за
прастачка, ледзь не жартам ад-
даваў яму руль?! Тую ўсема-
гутнюю чароўную палачку, якая
дазваляла яму, чалавеку без
маралі, па-свойму трактаваць
Маркса, Леніна, па-свойму бу-
даваць новы лад, самому пад-
біраць сабе памагатых, разам з
імі ствараць жалезную каманд-
на-адміністрацыйную сістэму,
яе апарат і ўспрыяльны час
напусціць адскую машыну і на
тых, хто па-свойму разлічваў
на яго?! Пры такім падыходзе
на месцы Сталіна хтосьці ін-
шы, мусіць, таксама рабіў бы
тое ж, паколькі, паўторым,
у прынцыпе былі зрушаны ма-
ральныя і іншыя акцэнтны.
Адзін з вопытных палітыкаў,
Троцкі, як пісалася летась у
«Літгазете», у 30-ыя гады за-
значаў: каб змяніць сістэму ў
СССР, мала забіць Сталіна,
бо яго замена азначае замену
«адным з кагановічаў, якога
савецкі друк у кароткі тэрмін
пераўтварыў бы ў геніяльнага
з геніяльных».

Як ведаем, некаторыя з тых,
хто выпіхнуў наверх тырана,
былі не лепшыя. Яны, напрык-
лад, прагна захоплівалі сабе
палацы, па-царску наладжвалі
свой побыт, пры жыцці пераво-
дзілі сябе ў лік святых, назы-
ваючы сваімі іменамі вуліцы,
гарады, ставячы сабе помнікі.
Не можа і цяпер не ўражваць
іхняя бязлітаснасць да вёскі,
якой зламалі хрыбет, асуджа-
ючы мільёны людзей не толькі
на глум, але і на ўнізіцельную,
галодную смерць. Як бы ні ха-
целі ўхваляць калектывізацыю,
яе патрэбу для краіны, індуст-
рыі, абароны краіны, але вель-
мі ж дарагая была за яе плата.
Адгукаецца тое яшчэ і цяпер...

Здаецца, многія спадзяваліся:
красавіцкая 1985 года «рэ-
валюцыя зверху» — часовая
з'ява, і яе вярта перацакаць, ці
— самае вялікае — трымаць яе
хаду пад кантролем. Дэмакраты-
чны рух, правалы на выба-
рах некаторых «князькоў», зда-
ецца, устрывожылі. Валодаючы
сакрэтамі і механізмам улады,
спаяныя, у тым ліку сваяцтвам,
прывілеямі, адзінствам (тым,
былым, дзе жалезная ваіско-
вая дысцыпліна), яны перайшлі
ад абароны ў наступленне. Як
бачылі, нічым не грэбавалі: ні
лжывай трывогай, ні ашаль-
моўваннем, ні прымяненнем ку-
лака, а то, які падкрэсліў ня-
даўна А. І. Лук'янаў, і сабата-
жам... Адным словам, апарат
і цяпер калі не «із рук вон
плох», то не асабліва хоча
падтрымліваць «рэвалюцыю
зверху», змены, якія найперш
на карысць «натоўпу». Здаецца,
нават мала зважаюць, што Ген-
сек неаднаразова падкрэслівае,
што партыя адстае ад працэсаў
у грамадстве, што многаму трэ-
ба мяняцца...

Што вышэйзгаданае якраз
так, мы можам пераканацца
на сваёй бядае — на чарно-
быльскай трагедыі. Калі яна
здарылася, трэба было адразу
кідаць усе сілы для яе ўтайма-
вання, прасіць ва ўсяго свету
дапамогі.

Няма ніякага намеру сыпаць
соль на раны, ёсць крыўда і
боль, вялікая злосць на тых,
хто шмат ведаў, нямала знаў,
але замоўчваў бяду. Скажыце,
як апраўдаць міністра аховы
здароўя, які ў маі 1986 года
выступае па рэспублікан-
скім тэлебачанні і бессаромна
супакойвае: не слухайце пані-
кёраў, нічога не бойцеся, загра-
жайце і купайцеся?! Як хваліць
аднаго з былых кіраўнікоў Го-
мельскай вобласці, які пазней у
інтэрв'ю газеце «Правда» звід-
зіць чарнобыльскую небяспеку
ледзь не да дробязей, абяцае
справіцца з усімі сваімі сіламі,
які на сесіі былага Вярхоўнага
Савета СССР пра клопаты сваіх
землякоў сказаў толькі міма-
ходзь, а асноўную сваю увагу
перавёў на іншае — на бараць-
бу з «экстрэмістамі», якіх, на
яго думку, натхняюць падры-
ваць савецкі лад заходнія спец-
службы?!

Не ўяўна, а сапраўдна
блізкасць да народа, падтрым-
ка яго ініцыятывы, развіццё
нацыянальнага суверэнітэту,
эканамічнай самастойнасці рэ-
спублікі, скасаванне розных вы-
сокіх «платоў», міліцэйскіх за-
слонаў, адмова ад прывілей —
неабходныя ўмовы рэвалюцый-
нага абнаўлення, ачалавечван-
ня апарату. Прыгадаю ін-
тэрв'ю ў «Правде» першага
сакратара Магілёўскага абкома
КПБ. У адным месцы ён няме-
ла, асіярожна скардзіцца: на-
колькі вобласць павялічыла вы-
творчасць мяса, настолькі ж ёй
павялічылі пастаўкі ў рэспуб-
ліканскі і ўсесаюзны фонд, а
на прылаўках магілёўскага мага-
зіну яў было мала мяса, так і
ёсць. Канечне, нядобра і не-
справядліва. Але хочацца запы-
таць: ну, а вы, таварыш першы
сакратар, а бюро абкома, а
аблвыканком? Дзе ваш гол-
лас? Дзе ваша настойлі-
насць, ваш клопат пра людзей?

А справы ў самой партыі...
Газеты ўвялі на сваіх старон-
ках перадз'ездаўскія рубрыкі,
даюць слова парткіраўнікам,
радавым камуністам, каб тыя
выказалі свае думкі пра ролю
партыі на сучасным этапе. На
апошнім Пленуме ЦК КПСС
многія гаварылі пра шосты
пункт Канстытуцыі СССР. Мно-
гія і многія камуністы патра-
буюць: на партыйныя форумы,
на XXVIII з'езд КПСС трэба
выбіраць не за зачыненымі
дзвярыма, не па старых заган-
ных прынцыпах, а адкрыта, з
шырокіх партыйных мас, най-
больш разумных, сумленных,
па-новаму мыслячых камуніс-
таў, здольных прыняць абна-
віць партыю, надаць высакра-
роднасць, чалавечы воплік са-
цыялізму і, такім чынам, выра-
таваць краіну ад таталітарнага
рэжыму, ад сталіншчыны.

У той жа сувязі колькі слоў
пра змаганне са злачыннасцю.
З ёй трэба змагацца. Але...
Многія злачынствы — не ад го-
ладу, тым больш не ад цяжкас-
цей перабудовы, а ад знявеча-
насці душ, ад безадказнасці.
Адно тое, што пры Сталіне
натхняліся недавер адзін да
аднаго, даносы, дэмагогія, што
было столькі гвалту, фальшу,
грабжы, дало грунт для цём-
ных праяў душы. Але калі
хтосьці патрабуе «надзвычай-
шчыны», санкцыі, хай скіроў-
вае яе супраць крыміналу, а не
супраць «непажаданых» так
званых «экстрэмістаў», «нацыя-
налістаў».

На сумны роздум наводзяць
некаторыя факты. Першы: го-
рад Магадан адзначаў сваё
50-годдзе. Мясяцова ўлада пра-
вляла для прыліку мітынг, пры-
свечаны ахвярам сталінізму, і
тут жа адкрыла помнік Берзіну
— заснавальніку, дыктатару
калымскіх лагераў... Другі
факт: РСФСР, як і іншыя са-
вецкія рэспублікі, хоча павы-
сіць нацыянальны суверэнітэт,
эканамічную самастойнасць,
больш падбаць пра навуку і
культуру. Першае міністэрства,
якое ў ім утворана, — МУС...

І ўрэшце — падзеі ў ГДР,
Балгарыі, Румыніі, сітуацыя ў
Літве, Латвіі і Эстоніі, кан-
франтыя ў Ленінградзе, на-
пруджанасць у Малдавіі, трагі-
чнае становішча ў Закаўказзі,
адстаўкі партыйных камітэтаў
у Цюмені, Чарнігаве, Валга-
градзе, Уфе, забастовачныя ак-
цыі ў Барысаве, Нароўлі, Бра-
гіне...

...Што трэба: трымацца за
старае ці падтрымліваць «рэ-
валюцыю зверху»?

Віншуем!

«Я на свой не наракаю лёс...»

Як паэта Пятра Прыходзьку
я адкрыў у пераможным 1945
годзе. Памятаю тагачасны раз-
бураны, спалены Мінск. Нам
балюча было глядзець на яго
руіны. Пятро Прыходзька тра-
піў у акружанне сброў па-
зброі. Прыехаў з розных фран-
тоў Анатоль Вялюгін, Кастусь
Кірзенка, паэт-партызан Ана-
толь Астрэнка. У размове паміж
намі не адчуваўся розніцы: ты
радавы ці камандзір. У нас для
размоў быў адзін інтарэс — па-
ззія. Чыталі свае вершы Ана-
толь Вялюгін, Кастусь Кірзенка,
Анатоль Астрэнка. Чыталі
пры сустрэчах у калідорах До-
ма друку, які ацалёў за вайну,
чыталі ў сніверах, проста на
вуліцы. У верхніх гучаў гонар
за Перамогу над фашызмам,
услаліся падзвіг савецкага
народа, гераізм савецкіх салдат.

З той пары памятаю маладо-
га капітана Пятра Прыходзьку.
Яго вершы кранулі непасрэ-
днасцю, шчырасцю (многія з іх
потым увайшлі ў зборнік «Ра-
нак над Эльбай»). Запомніліся
радкі ад сустрэч з амерыканскім
салдатам:

Ен гаварыў мне пра вайну,
пра Штаты,
А я яму —
Пра мірны дзень.
Пра нашы нівы, хаты,
Пра сонца над зямлёй.

Тэма вайны, гераізму савец-
кіх воінаў стала галоўнай тэ-
май творчасці паэта. Гэта і не
дзіўна. Трапіў ён спачатку на
Бранскі фронт. Цяжкі час пера-
жывала Радзіма. Паэт-палітрук
быў заўсёды сярод байцоў, яго
пальмянае слова падзвіжыла,
падмацавала ў бой салдат на бараць-
бу з фашыстамі.

Восенню 1943 г. фронт наблі-
зіўся да Беларусі. Балюча было
бачыць байцаў-беларусам род-
ную зямлю зруйнаванай, пара-
неннай снарадамі і бомбамі. У
памяці П. Прыходзькі паўстава-

ла невялікая вёска Альшоў над
Бесядзю. Трывожыла пытанне:
што там, на той зямлі, дзе ён
убачыў свет, мужнеў, набіраўся
сілы для жыццёвых дарог? Але
адчуванне таго, што ты ідзеш са
сваімі аднапалчанами па роднай
гераічнай зямлі, сціскала пяку-
чы боль, нараджала вершы
«Беларусі», «Вёска Альшоў»,
«Мая школа», «Настаўніцы»,
«За родную Беларусь», «Я. Ку-
палу».

Не згадзіўся ў памяці паэта
бой за фарсіраванне Дняпра
недалёка ад Лясной Цёмнай во-
сенская ноч. Варожыя ракеты
паласуюць цемру. Батальёну
дадзена баявое заданне — пе-
раправіцца на правы бераг і
захапіць плацдарм. Узначальваў
операцыю камандзір стралкова-
га батальёна ўкраінец Рыгор
Іванавіч Мяншун. Пад вара-
жым агнём смельчакі авалодалі
часткай берага. Вораг пай-
шоў у контратаку, загінуў кы-
льмётчык. Камандзір батальёна
прыпаў да пулямёта. Пятро
Прыходзька — супрацоўнік ды-
візіяльнай газеты «Прызыв Род-
ны» — падносіў і падаваў пат-
ронныя стужкі.

Батальён замацаваўся на пра-
вым беразе Дняпра. Камандзіру
за фарсіраванне Дняпра было
прывісана званне Героя Савец-
кага Саюза, а грудзі паэта ў-
прыгожыў ордэн Айчынскай вай-
ны II ступені.

За плячыма ў П. Прыходзькі
— баі на Бранскім фронце, на
вогненнай Курскай дузе. Ён вы-
зваліў Беларусь, Польшчу, за-
кончыў свой салдацкі шлях у
Празе.

Пасля вайны паэт працуе ў
рэдакцыях часопіса «Беларусь»,
газеты «Літаратура і мастац-
тва», на Мінскай студыі даку-
ментальных фільмаў, выдавец-
тва «Мастацкая літаратура».

Мне давялося адчуць рэдак-
тарскую руку Пятра Прыходзькі
на яго зборніку «Непаўтор-
насць». Ён ніколі не навязваў
свайей волі, ніколі выключна чу-
лы, тактоўны.

Пятро Прыходзьку — 70 га-
доў. Ён не засядзеца ў ра-
бочым кабінце. Яго можна ча-
ста ўбачыць у калгасным клубе,
у заводскіх цэхах, у студэнцкай
аўдыторыі. Сваю творчую не-
пасядлівасць, зацікаўленасць
жыццём, ён падмацоўвае апты-
містычнымі ўзнісламі радкамі:
Май юнацтва ўсё ў хадзе
няспыннай,

І я на свой не наракаю лёс.
Бо я — салдат, я — вартавы
краіны,
Што хоча ўсім бяз'ядзерных
нябёс.
Паўлюк ПРАНУЗА.

БАЛАДА У СВЯТЛЕ ЛІЧБАЎ

Аўтар гэтых радкоў з рада-
сцю і ўдзячнасцю да выдаўца
набыў зборнік літаратурных балад
«Воздушный корабль» (М.,
«Правда», 1986 — 480 с.), знач-
ная частка паўмільённага ты-
ражу янога прадавалася ў Бе-
ларусі. Адзін з самых папуляр-
ных жанраў еўрапейскай паэзіі
— балада — прадстаўлена
тут такімі выдатнымі паэтамі,
які Гётэ, Шылер, Эйхендорф,
Ленау, Ібсен, Блейн, Бёрнс,
Скот, Мур, Байран, Стывенсан,
Кіплінг, Лангфел, По, Беран-
дэ, Гюго, Пецэфі, Ян, Неруда,
Міцкевіч, Славацін і многімі ін-
шымі, можа, і не так шырока
вядомымі ў свеце, як згаданыя.
Усё паэтаў — 42, з 11 краін
свету. Дванаццатая краіна ў гэ-
тым зборніку — Расія, з яе 26
расійскімі паэтамі ад Жукоў-
скага да Блока. І тут, і там на
кожнага аўтара прыходзіцца па
некалькі твораў.

Але чаму ж да пачуцця рад-
дасці адначасова прымешваец-
ца разгубленасць і смутак? Ад-
накам адроз: ад укладання
зборніка (ункладальнікі А. Р.
Мурый, А. В. Парыні). Укладан-
ня няпоўнага, у пэўнай ступені
ігнаруючага цэлыя літаратуры,
а значыць і цэлыя еўрапейскія
народы. Дзе, скажам, хаця б
балады Шаўчэнікі «Прычына»,
Майроніса «Юратэ і Кастусіс»?

Дзе балады латышскіх, эстон-
скіх, малдаўскіх паэтаў? У гэ-
тым выданні не знайшлося ме-
сца і для Беларусі: для балад
Дуніна-Марцінкевіча «Травіца
брат-сястрыца», Багушэвіча
«Хцівец і сярб на святога
Яна», Багдановіча «Страцім-
лебедзь», Купалы «Бандароўна»
і г. д. Гэты фант нават не вы-
тлумачыў тым, што, маўляў,
гэта з'ява яшчэ з застойных
часоў. Часы ж тыя ў 86-м го-
дзе, які сёння нас пераіонава-
юць, ужо пачалі дэманціраваць.
А можа, гэта толькі здаец-
ца, што пачалі. На такую дум-
ку наводзіць яшчэ адно, больш
новае баладнае выданне. Воць

яно: «Элова арфа» (М., «Выс-
шая школа», 1989 — 672 с.).
Укладанне гэтай, як пазначана
на тытуле, анталогіі балады,
падрахтоўна тэкстаў, прадмо-
ва і каментарый А. А. Гугніна,
Указаны тут і адрасат кніжкі
— студэнт-славенік. Гэты
зборнік побач з літаратурнай
баладай змяшчае і народную.
Апошняя прадстаўлена англій-
скай, шатландскай, нямецкай,
скандынаўскай, правансаль-
скай, французскай, венгерскай,
балгарскай, югаслаўскай, рус-
кай баладамі і іспанскімі ра-
мансамі. Кожны народ прад-
стаўлены тут значнай колькас-
цю сваіх твораў; рускі ж —
больш за ўсіх. У аддзеле літа-
ратурнай балады знаходзім 35
аўтараў з 8 краін і 42 аўтары
з Расіі. Пры параўнанні двух
зборнікаў (1986 г. і 1989 г.) заў-
важаем, што кола замежных
аўтараў і колькасць іх твораў
неупрыкмет звужылася, а во-
сць кола расійскіх аўтараў і коль-
касць іх твораў значна пашы-
ралася. Праўда, і за кошт та-
го, што сюды трапілі і творы
вельмі далёкія ад жанру балады.
Да прыкладу — «Кое-што
по поводу дирижера» У. Мачо-
ўскага.

Што ж тычыцца прынцыпу
укладання «Элова арфы»,
дык ён той жа, што і ў «Воз-
душном корабле». Гэта значыць:
за межамі зборніка апынуліся
як народная, так і літаратурная
балады беларускай, украінскай,
малдаўскай і прыбалтыйскіх на-
родаў Савецкага Саюза. Чаму
так атрымліваецца? Можа, гэта
клопат пра лёс студэнта-сла-
веніка? Каб лягчэй яму наву-
ка спасцігалася. А можа, гэта
ўсё яшчэ тая далёкая перада-
стойная з'ява ў нацыянальнай
палітыцы, назву якой кожны
добра ведае?

Яўген ГУЧОК,
старшы рэдактар
выдавцтва «Народная
асвета».

Ма — тое самае, што і няма (звычайна ў гутарцы дзцей).

Я К ПРЫСНІЦА сырое мяса — абавязкова захварэш, вядома, калі з чацвярга на пятніцу. А калі не хочаш, каб сон спраўдзіўся, дык да абеду не расказвай ці, яшчэ лепш, раскажы вадзе. Можаш на кран гаворыць, пусціць ваду і расказаць. Я так часам і раблю, каб злое паплыло з вадою, хэй плыве тое злое чорнае панясе. Калі сасніш кроў — атрымаеш вестку ад крэўнага, гэта калі крыві няма, адна кропля; больш — чакай сваяка, пэўна ж прыедзе ці прыйдзе. Вось калі Рэня павінна была прыляцець, я ўбачыла, нібыта павіла руку, ударыла аб востры кант і падрапала, на скуры кроў выступіла.

Не веру ва ўсе гэтыя друкаваныя соннікі, толькі ў тое, што ў нашым Койданаве казалі.

Я таксама не веру, але чытаць люблю, паэзія ёсць. Вось прыклад з сонніка, прыдбанага за рубель у падземным пераходзе: «Рэха — пісьмо здалёк». Метафара, грэгерыя на ўзроўні Рамона Гомеса дэ ла Серна. У яго «Суфлёр — рэха яшчэ да слова». Але што тут спрачацца, зразумела: Койданова бліжэй за Мадрыд, Беларусь, а не Іспанія, маці...

А мама мяне заўсёды папярэджвае, прыходзіць у сон і папярэджвае: калі ты ці Валодзя захварэеце.

Вось аднойчы: я спала, а снілася, што ляжу і чытаю. Начная лямпа на тумбачцы гарэла — паўзмрок. І ўсё цалкам рэальна: кніга, спальня, ложка, лямпа. Раптам адчыніліся дзверы, мама зайшла. Яна ў зялёнай кофточцы, ты павінен помніць — яркая, зялёная. Ведаю, мамы няма, памерла. А яна зайшла і стаіць над маймі ложкамі. Я з прыпалаху пачала сварыцца: «Мама, нашто вы прыйшлі!» Памятаеш, я маму заўсёды на «вы» называла. «Мама», ідзіце адсюль, ідзіце, — рукой махаю, вась так. А яна стаіць і старэе — з маладой жанчыны ў старую кабету ператвараецца. Твар у яе драбіўся цёмны, земляны, пасечаны дробнымі зморшчынкамі, у жыцці такога ніколі не было. Састарэла, змеркла і растала ў паветры. Я прахалілася, і паўночы не магла заснуць. Ляжала, але бацьку не будзіла. Так, з кнігаю ў руках і заснула. І толькі заснула, як ізноў мама прыйшла. Прынесла ў спальню два вядры з вадою. Адно вядро ўпала, вада разлілася, а з другога — толькі крышку распухала на падлогу. Мама сышла. Да раніцы я не змагла заснуць. А за дзень, мітусня, той сон і забыўся. А ўвечары — няшчасце, Валодзя супакаіцель-

нага тры канвалюты прыняў. Хуткая дапамога, бальніца. Толькі праз дзень ці нават праз два я той сон з вёдрамі згадала.

Гэтаксама і ў мяне, вада — небяспека. З дзяцінства, калі сасніў, што плыву ў моры і нясцерпна хочацца ў прыбірально па маленькай патрэбе, а бераг далёка. Прачнуўся, а ў ложку мокры. Страх, ноч, сорам, бо ўжо ў школу хадзіў. Вось і цяпер, як ваду сасню — прахаліваюся, ад таго дзіцячага страху, напэўна.

Адам ГЛОБУС

МА-МА

А бываюць зусім іншыя сны. Вось цэную восень не было ў мяне добрых ботаў. Былі нейкія старыя дражны-раментаваныя, а новых нідзе не магла набыць. У мяне, як у мамы, пад'ём высокі. Колькі па крамах ні хадзіла — няма ботаў, ці памер не падыходзіць. Толькі пра боты думала. Бывае так, думаеш увесь час пра адно і тое ж, пра драбязу, аж сорамна робіцца, а ты ўсё не можаш адкінуць яе. Вось уключыла тэлевізар, прысела ў крэсла, а тут мама ў кватэру заходзіць і трымае ў руках новенькія боты на невысокіх абцасах. «Што ж ты, Яня, боты сабе не купіш?» — спытала і няма. Тэлевізар ідзе, і гэта нават не сон, а так нешта найшло. Насланне, як кажуць. Праз дзень я ў магазіне «Чаравічкі», што каля кінатэатра «Цэнтральны» быў, такія боты і набыла, карычневыя, з маланкаю, на невысокіх абцасах.

Гэта не сны. Як мама памерла, я ўсё плакала. Успомню — слёзы самі цякуць. Мы тады каля могілак Кальварыйскіх жылі. Бацька за сталом сядзеў, пісаў, я на ложку ляжала, вы спалі. Мама ўспомнілася, і сляза вялікая-вялікая па скроні лабегла. Нават цяпер адчуваю тую слязу. Тут бацьку маму, яна злосна глядзіць на мяне і гаворыць: «Яня, што вы з Бронікам крычыце ўсё і крычыце? Спакою не дая-

це. Перастань крычаць!» Сказала і выйшла на гаўбец. А мне падумалася — ціха плачу і зусім не крычу. Чаму яна кажа, што з айтчымам крычу? Устала з ложка і ў бацькі спытала: «Ты маю маму бачыў?» Бацька збялеў, па сардэчным кроплі на кхуню пабег. Прынёс. «Ты што, Яня? Якая мама? Супакойся». А я: «Вось дзверы гаўбецовыя яна адчыніла». «Скразняком дзверы адчыніла. Восьмы паверх». Мы тады на восьмым паверсе жылі. Вокны — на могілкі. Мама іх любіла. Капліцы, касцёл закінуты. Яна ж каталічка.

Як плакаў па бабе Ядзі наш дзед Бронік, я забыць не магу. Штодня, і ўвосень, і ўзімку, хадзіў на могілкі, клаўся каля Ядзінага капца і плакаў. Не мог ён без яе. Увесну інсульта. А ўлетку, якраз праз год, каля Ядзінага капца насыпалі Бронікаў. Зямля пухам.

Трэба ў Кальварыйскім касцёле імшу замоўціць.

А самае яркае, самае рэальнае з'яўленне было ў школе. Я тады ў школьнай бібліятэцы працавала. Дзеці разышліся. Ціха. Кніжкі па палічках расставіла, сяджу за сталом. Сцямнела. Я сяджу, тамілася, устаць не магу. Спачатку крокі на калідоры, потым мама ў бібліятэцы. Падышла і так ціха-ціха ласкава шпэтам: «Янечка, сябе не глядзіш зусім. Трэба да доктара ісці, трэба сябе глядзець. Няўжо надумала дзяцей пакінуць?» Яна гаворыць. А праз яе голас — крокі на калідоры. Мама праз чыталую залу, за стэлажы, у кут, там зусім цёмна. У бібліятэку дырэктарка заходзіць, святло запальвае і гучна-гучна: «Яніна Уладзіміраўна, што з вамі?» Лямант, мітусня. Я не варушуся. Яна пабегла ў медпункт. Школьная доктарка яшчэ не сышла. Укол мне зрабілі, хуткую дапамогу выклікалі, але ў бальніцы не па-везлі. Бацьку нічога не сказала, ён і так пасля адчыненых на гаўбец дзвярэй

моцна перажываў.

Бываюць светлыя радасныя з'яўленні.

Вось каля крамы «Бураціна», дзіцячае адзенне, бачу — мама насустрач ідзе. На ёй доўгая вішнёвая сукенка, а праз руку, вась так, яшчэ некалькі сукенак перакінуты. Вецер. Валасы разываюцца. Прыгожыя ў яе валасы былі, густыя, каштанавыя і віліся. Хустак мама не любіла. А вочы светла-блакітныя. Твар белы, чысты. Яна такая голая, маладая, ідзе мне насустрач, смяецца і гаворыць: «Ой, Яня, як добра, што ты мне ў дарогу вішнёвы адрэз паклала. Бачыш, якая сукенка атрымалася? Я тут самая прыгожая». Я хацела маму за руку ўзяць, а яна так мякка плячом павяла — не трэба. І пайшла. Я засталася. Схамянулася, а навокал пуста, вечар, нідзе, нікога няма. А з гэтым вішнёвым адрэзам вась як было. Калі ехала на пахаванне, дык па дарозе ў краму зайшла і купіла адрэз, вядола — мама больш за ўсё вішнёвы колер любіла. Прыехала, у хату зайшла, а маму памылі ўжо і ў труну паклалі. Сукенка на ёй блакітная і труна блакітная. Дастала я з сумкі вішнёвы адрэз і кажу: «Будзем пераапрацаць. Пашыем зараз вішнёвую сукню, блакітныя нажніцамі разрэжам і здымем». Усе не чакалі такога і пагадзіліся. Сваячка нават адрэз на сталае разаслала, каб раскраіць. Але спачатку тая ж сваячка, а потым і ўсе астатнія пачалі ўгаворваць — лета, гарачыня, не трэба... Я ў плач, у слёзы, а самой падумалася, што прывезла той адрэз маме, дык у труну ў ногі трэба пакласці. Так і зрабіла.

Вочы ў бабы Ядзі былі блакітныя. А здымак на помніку карычневы. І ў дзеда Броніка здымак карычневы. Але нават на карычневых здымках відаць, што вочы ў іх светлыя, блакітныя. А можа, гэта толькі здаецца мне.

Звычайна, як хто блізка памірае, я ў сне бачу яго. Першы раз гэта было, калі я ў інтэрнаце жыла. Вярнулася з заняткаў, збіралася пачытаць, а ўсе дзяўчаты з нашага пакоя — мы будзем спаць, выключай святло. Пакрыўдзілася, пайшла на калідор чытаць. Суседка-аднакурсніца да мяне: «Чаго твая маці сягоння прыязджала?» «Не сягоння, а ўчора», — кажу. А яна: «Учора гэта ўчора, а сягоння гэта сягоння. Тое і дзіўна, што два дні запар». Я ў наш пакой: «Вы спіце?» Спяць. Я грамчэй: «Вы спіце?» Тут Люда, самая старэйшая з нас, села на ложку: «Яня, ты толькі не хвалойся. Мы ж хацелі як лепей. У цябе баба Марыя памерла. А твая маці хацела, каб ты заўтра ўранку прыехала. Мы і маўчалі. А

ЛЮДЗІ прывыклі шукаць у літаратуры адказы на балючыя пытанні, і нездарма стала папулярным выслоўе: «Сёння чытаць цікавей, чым жыць». З гэтым нельга не пагадзіцца, калі ахапіць усю публіцыстыку, шматлікія, раней забароненыя і вярнутыя з небыцця мастацкія творы ва ўсесаюзных часопісах. Ці адпавядае гэтаму выслоўю сучасная беларуская літаратура? (Размова пойдзе пра мінулагаднюю часопісную прозу «Полымя» і «Малодосці»). Працэс маральнага адраджэння — гэта і святая сапраўднага абнаўлення літаратуры, што змяніла нашы духоўныя гарызонты, мастацкія крытэрыі, узняло на новую ступень гістарычнага мыслення. Мы не можам быць ранейшымі, даведаўшыся пра Курапаты, прачытаўшы «Архіпелаг ГУЛАГ» А. Салжаніцына.

Празраванне і непазбыўная боль вяртаюць нас да роздуму аб значнасці, непаўторнасці, хуткаплыннасці жыцця. Для беларускай літаратуры сёння якраз характэрны інтэнсіўны зварот да старажытнай ці блізкай гісторыі, да аднаўлення творчасці рэпрэсаваных пісьменнікаў, дзякаў культуры. З апублікаваных раманаў і апавесцей (мноства апавяданняў заслужыла асобнага разгляду) большасць прысвячаецца падзеям нацыянальнай гісторыі. З твораў рэпрэсаваных аўтараў упершыню надрукаваны «Дзве душы» М. Гарэцкага («Полымя», № 7), «Творы з-за кратаў» Л. Калюгі («Малодосці», № 12).

Пра тое, што ў беларусаў абуджаецца імкненне пазнаць сваю гісторыю, сведчыць хача б той факт, як імгненна раскупіліся нумары «Малодосці», дзе былі апублікаваны гістарычныя нарысы М. Ермаловіча «Старажытная Беларусь» («Малодосці», 1988, № 7—12, 1989, № 7—8), дзе мы знаёмліся з

далёкім мінулым беларускай зямлі, яе багатай, цікавай гісторыяй.

Безумоўна, падзеяй мінулага года стала апавесць В. Быкава «Аблава» («Полымя», 1989, № 1, «Новый мир», 1990, № 1). Упершыню ў беларускай літаратуры раскрываецца тэма, на

так злучанымі метадамі раскручаны махавік рассялявання, вытрусчвання ў людзей паўчужа гаспадары зямлі, страты духоўныя, маральна-этычныя асновы жыцця. Пісьменнік не разгортвае шырокай карціны калектывізацыі, не паглыбляецца непасрэдна ў сацыяльныя, палі-

саслалі на катаргу? Завошта? У чым яго віна? Што паслухаўся ўлады і ўзяў зямлю? Дык як было не ўзяць, з чаго б ён тады карміў сям'ю?»

Сілай мастацкага слова ўзнаўляе В. Быкаў жудасныя моманты з існавання спецперасяленцаў. Праз блуканні па па-

лівая да яго ўлада, пісьменнік пашырэнны ўяўленні пра неаб'яўленую сталінскую вайну супроць уласнага народа. Мы яшчэ раз пераканаліся ў здольнасці аўтара бачыць народ, знаходзіць у сабе водгукі яго пакут і надзей, раскрываць усю праўду нядаўняй гісторыі.

Засвойваць гэту праўду нам даводзіцца цяпер больш па мастацкай літаратуры, і тут надзвычай важны ўзровень пранікнення пісьменніка ў гістарычны матэрыял, умненне паказаць падзеі ўсебакова, але і стрымана-лаканічна, у дынаміцы, без залішняга шматслоўя і апісальнасці. Аднаўляючы сувязь часоў, пераемнасць пакаленняў, мастацкая проза выконвае своеасаблівы сацыяльны заказ: узнавіць не толькі мінулае, але і дапамагчы зразумець сучаснае. Беларускія пісьменнікі, звяртаючыся да самых розных гістарычных перыядаў, адзначна сцвярджаюць: самае каштоўнае, самы надзейны грунт у сённяшнім часе, ды і наогул ва ўсе стагоддзі — гэта Чалавек-творца, нястомны працоўнік, таленавіты, нацыянальна свядомы патрыёт сваёй Радзімы. Менавіта гэтыя рысы імкнуліся паказаць у героях сваіх твораў А. Лойка (раман-эсэ «Францыск Скарына, або Сонца маладзіковае» — «Полымя», № 10—12), В. Іпатава (апавесць «За морам Хвалынскім» «Полымя», № 2—3). Не мае значэння, што А. Лойка раскрывае вобраз беларускага першадрукара, мысліцеля, філосафа, тытана працы, далучаючы нас да «вышніх», ім, Скарынам, узятых, а В. Іпатава апавядае пра звычайнага, нікому невядомага Алекуса, дружынініка Усяслава Полацкага, якому таксама ўласціва была незвычайная прага ведаць, пазнання свету, адданасць роднай зямлі. Важна, што аўтары бачаць і аб'ектыўна асвятляюць усё лепшае,

Пра мінулае і сённяшняе

Агляд прозы мінулага года

якой здаўна ляжала «табу» — пра лёс тых, каго па нечаму даносу або спущанаму зверху плану залічылі ў кулак і выслаілі з родных мясцін, вырваўшы з каранем, пазбавішы ўсялякіх чалавечых правоў. З'явіўся новы герой — спецперасяленец, паказана яго існаванне ў высылцы, дзе такія, як гэты кемлівы, гаспадарлівы беларускі селянін, гінулі тысячамі. Трэба ўважліва чытаць апавесць, каб зразумець, што трагедыя Хведара Роўбы — страшная трагедыя вёскі, сялянства. Прымуова калектывізацыя па сталінска-прыгоннаму тыпу, калі ў людзей было адабрана права на зямлю, свабодную працу і на валоданне вынікамі гэтай працы, калі былі вынішчаны пад карань мільёны сялянскіх сем'яў — адсюль брэх пача-

тычныя пытанні, няшмат у апавесці дзейных асоб, гістарычных экскурсаў і апісанняў. У полі зроку — галоўны герой, унутраны стан яго душы, роздум, перажыванні, і як рэфрэн праз усю апавесць невыразна-балючае: завошта? «Гэтае праклятае завошта пякельны вухналём сядзела ў яго галевае. Тысячу разоў ён пытаўся ў сябе, як ехалі ў смардзючых вагонах, як іх гналі абозам па замёрзлай рацэ, як рабіў там, на паўночным прыгоне, — пытаўся ў жонкі, у людзей, знаёмых і незнаёмых, пытаўся ў начальнікаў. Усе нешта казалі пра ўладу, класавую барацьбу і калектывізацыю. Але ніхто яму не растлумачыў так, каб адразу стала зразумела: завошта ў яго адабралі ўладу і дадзеную зямлю, майно і

кутах Хведара Роўбы пісьменнік перадаў цяжкую атмасферу тых гадоў, паказаў, колькі перажыла вёска і як яе ў асобе гэтага працавітага, маўкліва-трывшчага селяніна аблажылі так, што яна згінула, як той няшчасны, галодны і халодны Роўба ў багне. Ці не папярэджанне гэта, што мы не вырашым сваіх балючых праблем, калі не дадзім чалавеку свабодна валодаць зямлёй?

Быкаўская бескампрамісная праўда высока-трагедыйнага нападу, глыбокі падтэкст твора, як заўсёды, выклікаюць адпаведныя асацыяцыі, наводзяць на роздум. Новым поглядам на калектывізацыю, новым для літаратуры вобразам селяніна-выгнанніка, бязвіннага пакутніка, які не мог зразумець, чаму такая бязлітасная і несправяд-

сон? Сон быў напярэдадні такі... Якраз у тую ноч, як баба памерла. Яна мяне ў дзяцінстве вадзіла ў касцёл. І мне снілася, што мы ўдваіх заходзім у касцёл. Яна — высокая, прыгожая жанчына, а я — зусім маленькая дзяўчынка ў пелерыне. У касцёле нікога няма, светла, урачыста. Я глянула на бабу Марыю, яна вядзе мяне да алтара і маладзее. А я наадварот — расту. Я стала такой, як была на той час у сапраўднасці. А яна — зусім маленькая дзяўчынка. І ўжо не яна мяне вядзе, а я яе. Пасярод касцёла яна раптам вырвала сваю руку з маёй і пабегла і схавалася за алтаром. Я прачнулася.

А як мама памірал, я ў дзіцячым лагеры была. Ну, правільна, мы ж разам усе былі, і ты, і Валодзя. Мне ўбачылася такое: прыехала ў Койданаву. Заходжу ў двор, а мама стаіць каля ганка і нешта робіць. Здаецца, бялізну мые. Так, яна бялізну мыла і пачула, як я клямаю бразнула, азірнулася. Яна маладая, смяецца, кажа: «Янечка, мне ўжо нічога-нічога не баліць. (А ў яе рак, жаклівыя болі). Так добра. Я такая шчаслівая. Яна, мне нічога не баліць». Я ўзрадавалася, іду да яе. А яна каля плота пабегла, стала маленькай, пад самай рукою маёй прабегла, і за весніцы. Кляма бразнула. Прачынаюся, а ў вушах яшчэ бразгат клямак звоніць. Устала, выйшла на вуліцу: А тут ужо наш бацька: «Я па цябе. Машыну ўзяў. Трэба ехаць. Не плач».

У тую раніцу пасля снідання я шукаў маці па ўсім лагеры. І ўбачыў яе і пабег, а калі быў зусім блізка — не мая мама, а выхавальца. Я не спыніўся. Выхавальца ўслед маё імя крычыць. Слэзы душаць. Я ў лес. Ляжаў, плакаў на кастрыцы і пераконваў сябе, што баба Ядзя не памерла, што гэта я сам навідумляў немаведама чаго. А калі слэзы скончыліся, і прыйшоў да выхавальцы, і яна сказала, што баба Ядзя памерла, я не плакаў.

Мама мяне заўсёды папярэджвае. Даўно нешта не прыходзіла. Што гэта я кажу? Трэба па дзеву пакупаць.

Тук-тук-тук.
І ты пастукай.
Тук-тук-тук.

А калі абутак прысніцца...
Як гэта я мог маму з выхавальцай пераблытаць? Яны зусім не падобныя.
...усё залежыць ад таго, які абутак. Ці свой? Ці чужы? Ці новы? Ці чысты? А калі прысніцца пажар, абавязкова павяршыцца. Так у Койданаве казалі: пажар — сварка.

Анатоль ІВЕРС

У дзень перапісу

Сказаць, што мне сумна — не тое,
Адчуў весялосць я і сум.
Ды сэрца ніяк не затоіць
Таго, што з маленства нясу.

Ламаў перашкоды і крочыў
Да праўды на роднай зямлі.
Пяском зацярушвалі вочы,
Змаглі каб, і след замялі б.

Кажу пра сябе, ды не толькі,
Усіх я ў кагорту бяру.
Даказваць прыходзіцца толкам,
Што ты не вярблюд — беларус.

Іду туды...

Ізноў бжыш, мая дарога,
Цераз палеткі ў сінні край.
З тугой іду я не да бога,
За што мяне не дакарай.

Калісьці там я жыта сеяў,
Расла мурожная трава...

Таіса МЕЛЬЧАНКА

Падзяка

«Мова нашая ёсць такая ж людская і панская, як і французская, альбо нямецкая, альбо і іншая якая...»
Мацей БУРАЧОК.

Дзякуй, дзядзька Мацею, за дудку,
За яе несмяротны матыў.
Ён стагоддзі вядзе перагудку
З беларусам, як з сэрцам тваім.

З нараджэння спявае праўдзіва —
Адчувае і стогн, і слязу.
З рук тваіх я прыму гэта дзіва,
Урачыста ў народ панясу.

І такое, такое зайграю,
Што абудзіцца кожны глухі.
Мовай «людскаю» заспяваю,
З тваёй лёгкай, Мацейка, рукі:

«Ой, то будзе гранне,
Як на павітанне.
І як на вяселле,
Нядоўга тыкеле...»

Іду ў такі гай, дзе Ясенін
Бязроцы ножку цалаваў.

Дзе дыхаў свет на родных гонях
Гаючым водарам жыцця.
Дзе Багдановіча «Пагоня»
Трывожна клікала ў прасцяг.

І... крык: «Рабочы хай наесца!
Пакань аб сімвалах тужыць».
Няўжо стаяць на адным месцы,
Нібы той камень на мяжы?

А салавей над рэчкай свішча
(Яшчэ не ўсё ахутаў смог).
Іду, каб край у папалішча
Ператварыць ніхто не змог.

Касцёл святога Андрэя

Гісторык мо адслоніць
Старонкі пра жыццё,
Як панараму Слонім
Шырока распасцім,

Што збудаваў, што знікла
У часы ліхіх падзей,
Як у паходзе звыклым
У заўтра ён ідзе.

Дзякуй, дзядзька Мацею, за слова.
Для нашчадкаў яго зберагу.
Узнялі беларусы галовы,
Я ж без дудкі ўжо — не магу.

Маналог вёскі

Ледзьве ў вёсцы дзеці падростаюць,
Рвуцца ў горад, каб усываіць.
Хлебны кут мой, вёсачка святая,
Дзе бярэш і дабрыні, і сіл?

Мучыся ў бяссонні, бы ў наволі —
Голас твой шчыміць з далечыні:
— Налілося каласамі поле,
Прыязджай, ды роды хоць прымі.

Стала я, відаць, неперспектыўнай.
Сёння ў хатках — вецер гаспадар.
...Мела ж і дачок калісь, і сына,
А цяпер, цяпер воль сірата.

Блізкіх, калі ў горадзе убачыш,
Пакланіся нізка і скажы:
— Век свой дажывае вёска ваша,
Ды да скону будзе ўсім служыць.

А сёння жалем свежым
На фоне сінявы
Касцельныя дзве вежы
Яшчэ глядзяць увысь...

І не адзін быў ранак
І дзень быў не адзін,
Як продак наш без кранаў—
З насілкамі хадзіў.

Той помнік чалавечы,
Узвёў ён не на здэк.
Ды воль яго знявечыў
Наш варвар у наш век...

Яшчэ стаяць і сцены,
Стаяць з апошніх сіл,
Бо гэты гмах касцельны
Распануты зусім.

Здалёк ён нібы цэлы
І сніць адвечны сон.
Ды смочка, точыць цэглу
Драпужны вірус — соль.

Прамовы на парадак
Задзірыста гучаць.
А помнік — дайце рады—
Знікае на вачах.

Помняць хай, што ў полі і ў зярняці
Ёсць зачаток доўгага жыцця.
Застаюся вернаю, як маці.
Верую, што дзеці прыляцяць.

Абеліскаў імёны

Абеліскаў імёны, абеліскаў імёны!..
Раўнапраўна злучыў вас адзін маналіт.
Выпякалі з вас мужнасць па-зверску,
шалёна,
Ды яе увабраў нескароны граніт.

Кулямётнай чаргой вам жыццё
вымяралі.
Тут апошняй была для кагось вышыня.
...У чырвоную зорку навывел стралялі,
А яна на вяршыню бясмерцця ўзышла.

Абеліскаў імёны, абеліскаў імёны,
Вас бы толькі на міг з небыцця
ўваскрасіць.
...Б'ецца Вечны агонь, у жыццё
улюбёны,
Каб чырвоную зорку навек зашліць.

што закладзена ў генетычным кодзе беларусаў, прычым без усялякай ідэалізацыі герояў і эпохі. Тымі ж мэтамі кіраваліся і У. Ліпскі, які звярнуўся да вобраза Ігната Грынявіцкага — беларуса, актыўнага ўдзельніка «Народнай волі» (апавесць «Невядомы», «Маладосць», № 9), Г. Далідовіч, апаўдэкаваў у раманах «Свой дом» («Маладосць», № 1—2) пра дзейнасць першага старшыні беларускага савецкага ўрада Зміцера Жылуновіча (Цішка Гартнага), А. Мальдзіс, праз уласныя ўспаміны асвятляючы жыццё і творчасць У. Караткевіча, якія, на вялікі жаль, ужо таксама наша гісторыя («Маладосць», № 9—10). Прыклад жыцця, самаахварнай дзейнасці герояў гэтых твораў надзвычай прыдатны для нас зараз у час нацыянальнага адраджэння. На пльннм шляху адраджэння і развіцця знаходзіцца і сучасная проза гістарычнай тэматыкі, першапраходцам якой быў У. Караткевіч. Таму зразумелыя намаганні аўтараў у пошуках формы, зольнай перадаць складанасць, шматфарбнасць гістарычных эпох, агульначалавечы каштоўнасці, духоўную напоўненасць героя, нацыянальна-асабліваці яго характару. Тут аднолькава прымальныя і форма рамана-эсэ, як у А. Лойкі, з мовай, стылізаванай пад скарынаўскую эпоху, творы з шырокім выкарыстаннем дакумента, публіцыстычна-заостраныя (Г. Далідовіч), літаратурна-белетрызаваныя (В. Іпатава, У. Ліпскі), ці, наадварот, асабіста-ўспамінальныя, з блізкай адлегласці раскрываючы героя і час (А. Мальдзіс).

У традыцыйна-апісальнай форме адлюстроўваюць падзеі ваеннага і пасляваеннага перыяду М. Аўрамчык у апавесці «Палон» («Маладосць», № 5), Л. Левановіч у раманах «Паводка сярод зімы» («Маладосць»,

№ 8), П. Місько ў раманах «Хлопцы, чые вы будзеце?» («Польмя», № 8—10), які, дарэчы, уводзіць дэтэктыўныя элементы для ажыўлення твора. Што новае ўнеслі гэтыя аўтары ў разрацоўку ваеннай тэматыкі, якую не абышоў увагай ніводзін, бадай, беларускі пісьменнік? Тым больш сёння, калі адкрыліся небывалыя магчымасці для творчай свабоды мастака?

Эпіграфам да свайго рамана Л. Левановіч выбраў словы А. Твардоўскага з паэмы «Па праву памяці»: «Одна неправда нам в убыток, и только правда ко двору!» Але ці «ко двору» праўда пасляваеннага жыцця, паказаная Л. Левановічам? Не дзе ж знайшоў ён ва ўшчэнт разбуранай Беларусі багаты калгас, дзе калгаснікі весела адзначалі святы, а сталы ламаліся ад «мора закусі». А якія разумныя, сумленныя, спагадлівыя, цалкам становічыя старшыня райвыканкома, сакратар райкома, упаўнаважаны па нарыхтоўках, старшыня калгаса! Не дзіва, што радавыя калгаснікі ў адкрытай размове захапляюцца: «Вы скажыце дзякуй калгасу. Значыцца, брат, каб не ён, не калгас, многія б ужо шлунне сваё парвалі, — важна сказаў Арцём Шандабыла, прыкурваючы ад Цімохавай цыгаркі. — Гуртам лацвей рабіць. Вайна термезнула, а то жылі б мы ўжо прыпяваючы. Ніхто да вайны ў лапцях не хадзіў, галодны не сядзеў...» Справа не ў тым, што не было ў нас заможных калгасаў — напэўна, былі; справа ў тым, наколькі яны тыповыя і наколькі псіхалагічна-доказна раскрыта аўтарам сутнасць з'яў і характараў.

Ёсць у творы і напамін пра трыццаць семі год, пададзены, аднак, на ўзроўні тлумачэнняў школьніку: былі такія ворагі народа, якіх выслалі на Салаўкі, што знаходзяцца не то ў Сі-

біры, не то на Поўначы...
«— Эх, сыноч, сыноч, каб ты ведаў, колькі людзей палягло за эту рэвалюцыю! У грамадзянскую вайну на маіх вачах гінулі людзі, як мухі... А тады кылікізавіцкія етая ўсчалася. І я чуць-чуць не загрымеў на Салаўкі...»

Бацька заваліўся на палок і неўзабаве захроп. Андрэйка яшчэ доўга, сцішана сядзеў за сталом, разглядаў лісток з календара, на якім чырванелася лічба «7», матрос у бушлаце з кулямётнымі стужкамі накрыж, салдат з вінтоўкаю, а ўдалечыні крэйсер «Аўрора». Хлапчук доўга ўглядаўся ў гэты малюнак, і яму падалося, што чырвоная лічба пачала расплывацца ў крываваю барвовую пляму... Можна, у такіх сцэнах і разважаных і ёсць праўда рамана «Паводка сярод зімы»?..

Раман П. Місько, напісаны ў кансерватыўных традыцыях нашай прозы, звыклай да дылогіі і трылогіі, па ўсяму відаць, будзе мець працяг, бо нічым пакуль што не канчаецца. У апублікаваных раздзелах толькі завязваюцца асноўныя вузлы, уводзяцца ўсё новыя і новыя героі, і сказаць нешта пэўнае пра іх цяжка.

Творы, прысвечаныя дню сённяшняму, нешматлікія. Пра апавесць Т. Бондар «Марыя» («Маладосць», № 3), рамана М. Герчыка «Вяртанне да сябе» («Польмя», № 5—6), у якіх пастаўлены пытанні сям'і, узаемаадносін бацькоў і дзяцей, становішча сучаснай жанчыны, выхавання моладзі, кахання, я мела магчымасць сказаць у лімаўскім артыкуле «Па якой мы плацім мерцы» за 13 студзеня г. г.

Аповесці Х. Лялько «Лес» («Маладосць», № 7), У. Рубанава «Замах» («Маладосць», № 10) пабудаваны пераважна на вясковым матэрыяле, І. Зуб

«Сцэнарый не для кіно» («Маладосць», № 11), П. Ламана «Купалінка» («Маладосць», № 2) раскрываюць напорыстыя сітуацыі ў жыцці маладых гараджан. Аб'ядноўвае гэтыя творы жаданне аўтараў выявіць духоўны патэнцыял сучасніка, зразумець, чым ён жыве, што яго турбуе, куды скіраваны яго інтарэсы. Найбольш надзённа гучаць праблемы ў апавесці Х. Лялько, моцнай сваімі рэзраспекцыямі, заглыбленасцю ў недалёкае мінулае вяскоўцаў, дзе пісьменніца знаходзіць выток многіх сённяшніх супярэчнасцей і бед. Прырода, лес адухоўлены настолькі, што ён, як жывая істота, адчувае боль, смутак, радасць чалавека. Лес — той прыродны Храм, са сваёй велічнай, зялёнай прыгажосцю, без якой не выжыць сучаснаму чалавеку. І аднаўляючы гэты Храм, захоўваючы яго чысціню, якой так мала засталося пасля Чарнобыля, мы адновім і душы людзей, адарваных ад родных каранёў, — усім зместам свайго твора сцвярджае гэту выснову аўтар.

Ствараючы сцэнарый жыцця сучаснай маладой сям'і, Іна Зуб высвятляе прычыны яе няўстойлівасці, распаду ў сённяшніх крызісных умовах, паказвае, чаго вартыя ЕН і ЯНА ў адвечных супярэчнасцях і пошуках ісціны, імкненні кожнага даказаць сваю правату і годнасць. Прываблівае ў апавесці вобраз сучасніцы, з душой, адкрытай болям і праблемам веку, чалавека неардынарнага, шырокага, якая, аднак, не змагла знайсці апірышча ў сваім ненадзейным, бязвольным спадарожніку.

Калі воль так, адно за адным, прачытаеш творы мінулага года, прыходзіш да вываду, што найбольш цікавыя з іх — раманы і апавесці гістарычнай тэматыкі, асабліва тых, што прысвечаны вядомым гістарычным асобам. Яны нясуць у сабе высокі пазнаваўчы зарад, выклі-

каюць пачуццё гонару, захаплення і суперажывання лёсам славетных землякоў. З другога боку, я іншы раз лавіла сябе на думцы, а ці дачытае да канца звычайны, як кажучы, масавы чытач той жа рамана А. Лойкі пра Скарыну? Ці выратуе рамана П. Місько, дзеянне якога топчання на адным месцы, дэтэктыўны сюжэт? Ды і ў раманах Г. Далідовіча найбольш цікавымі з'яўляюцца менавіта дакументальныя старонкі.

Нашы чытачы, вядома ж, засяроджаны не толькі на беларускай літаратуры, ім ёсць яе з чым параўноўваць. У нейкай ступені яна можа апраўдацца аб'ектыўна-драматычнымі прычынамі, калі пад пагрозай да нядаўняга часу было само існаванне нацыянальнай культуры, мовы. У гэтай сувязі на памяць прыходзяць словы У. Караткевіча, якія прыводзіць А. Мальдзіс у кнізе «Звястун абнаўлення»: «Мы ўсё пішам пра тое, як «Ганна завіхалася ля печы». — А трэба пра незвычайнае, таямнічае, каб нельга было б адарвацца ўсю ноч...»

Калі мы хочам адрадыць мову, абудзіць любоў і прыхільнасць да сваёй літаратуры, вярта прыслушацца да меркавання У. Караткевіча, хай сабе і выказанага ў жартоўнай форме.

Разумею, што выяваць вартасці мастацкай прозы, яе аб'ектыўнае значэнне па чытацкаму ажыятажу не правамерна, але і не ўлічваючы яго таксама нельга. Бо для каго пішуцца кнігі? Скажам прама: уступіць у асабісты эмацыянальна-духоўны кантакт з некаторымі творамі прозы немагчыма з-за іх драбнатэмнасці, расцягнутасці, нуднай «эпапейнасці», адсутнасці свежасці і навізны. Героі — прынамсі ў творах пра сённяшні дзень — усё яшчэ «завіхаюцца ля печы», а пісьменнікі, здаецца, прызычаліся да чытацкай няўвагі. Ці дачакаемса зруху?

НА ДРУГИМ ЭТАПЕ

У канцы студзеня ў Віцебску завяршыўся рэспубліканскі тур II Усесаюзнага фестывалю польскай песні. Горад над Дзвіной цесна супрацоўнічае з польскім горадам Зялёна Гура: яны гарады-пабрацімы. Таму II Усесаюзнага фестывалю польскай песні зноў пройдзе ў Віцебску. Але гэта адбудзецца ў ліпені ў амфітэатры «Форум», а рэспубліканскі конкурс прайшоў у зале Палаца культуры і тэхнікі прафсаюзаў. Сярод удзельнікаў конкурсу — 20 салістаў-вакалістаў, 5 вакальных ансамбляў, 7 рок-груп і вакальна-інструментальных ансамбляў. Кожны ўдзельнік павінен быў выканаць дзве эстрадныя песні польскай аўтарства. У праграме конкурсных выступленняў прагучалі папулярныя песні С. Краеўскага, Ч. Немеца, В. Корча, А. Малішэўскага і інш.

Журы пад кіраўніцтвам галоўнага дырыжора і мастацкага кіраўніка Дзяржаўнага канцэртнага аркестра БССР М. Фінберга першае месца вырвала не прысуджаць. Другое месца і званне «Лаўрэат рэспубліканскага конкурсу» заваявала выкладчыца дзіцячай музычнай школы з Пінска Алена Лукашанка. Ёй уручан прыз Міністэрства культуры БССР. Трэцяе месца прысуджана рок-групе «Ісціна» Абухаўскага цэнтральнага Дома культуры Гродзенскай вобласці. Пераможцамі конкурсу сталі таксама выканаўца з Мінска Алесандр Перцаў і студэнтка II курса Віцебскага музычнага вучылішча Вікторыя Наскова.

Консул генеральнага консульства ПНР К. Дунай уручыў сувеніры вакальнаму ансамблю «Джаз» Палаца культуры і тэхнікі чыгуначнікаў Мінска і гамлячанцы Алена Коласавай за лепшае польскае вымаўленне. Высокую ацэнку атрымалі выступленні Яўгенія Рыжаўскай і Волгі Залешчанкі з Магілёва, рок-групы «Кэры» клуба Брэсцкага вытворчага аб'яднання сродкаў вылічальнай тэхнікі.

Рэспубліканскі конкурс завяршыўся. Яго пераможцы будучы ўдзельнікамі II Усесаюзнага фестывалю польскай песні.

Т. ДАНИЛОВІЧ.

г. Мінск.

ДАРОГІ ФІЛАРМАНІЧНЫЯ

Гамлячане старэйшага пакалення памятаюць, што раней Філармонія называлася КЗБ — канцэртна-эстраднае бюро, якое пачало дзейнічаць у 1945 годзе і напачатку толькі каардынавала выступленні гастролёраў. У 1967 годзе, калі арганізавалася абласная філармонія, быў узят курс на стварэнне ўласных прафесійных калектываў. З'явіліся эстрадныя ансамблі «Музыка» і «Сябры», камерны хор, літаратурна-музычны лекторы і інш.

У «табелі аб рангах» філармоніі ёсць дзіўны падзел творчых калектываў на «філарманічныя» і «нефіларманічныя». Да першых адносяцца ўсе віды аркестраў, народных ансамбляў, музычны лекторы, а да другіх — усе віды эстрады і цырка. У канцэртнай арганізацыі ўсе творчыя калектывы займаюць розныя месцы. І ўсё ж для філармоніі, думаю, важным і самым неабходным з'яўляецца лекторы.

Нядаўна калектывы дзюх груп лекторы падрыхтавалі некалькі новых тэматычных праграм. «Музычны глобус» — расказ пра творчасць нампазітараў братніх рэспублік, «Край мой, беларускі» — пра творчасць беларускіх нампазітараў, «Ленін і музыка», «Нампазітары — воіны Савецкай Арміі», «Сучасныя беларускія нампазітары». Музызнанаўца Л. Кныш, спявачка Т. Сапегіна, піяністка В. Цанун, скрыпачка Т. Томпан падрыхтавалі цікавую праграму «Усё пачынаецца з дзяцінства» (дзіцячыя гады В. Моцарта, М. Глінкі, С. Пракоф'ева). З тэмай «Музычныя падарожжы», «Нампазітары — дзеці» яны выступілі ў сярэдніх школах Петрыкаўскага раёна.

У рабочых інтэрнатах, на прадырментах і ў клубах, чырвоных кутках артысты філармоніі В. Рабчанка, С. Крайснова, І. Кац разам з музычназнаўцай Ф. Каган выступаюць з тэмай «Ленін і музыка» ў Жлобінскім раёне.

Лекцыя-канцэрт філармоніі носіць планавы характар. Іх арганізуе і каардынуе вопытны работнік спявачка Л. Вярыбкая. Яна першай едзе па маршруце Гомель — Лоеў — Брагін — Хойнікі — Рэчыца — Жлобін, заключае дагаворы паводле абанементаў. Так, школы Рэчыцкага раёна абслугоўваюцца па абанементах ужо трэці год, Жлобінскага — другі. Па абанементах таксама выступаюць артысты лекторы ў школах Гомельскага, Веткаўскага і іншых раёнаў. Артыстка Л. Кныш чытае вершы Я. Купалы, Я. Коласа, П. Глебкі, А. Куляшова, М. Танка.

Мікалай БАНДАРЭНКА.

г. Гомель.

А што, калі гэтая публікацыя ўжо спазнілася? А раптам, пакуль рукапіс вылежваўся ў шуфлядзе, чакаючы сваёй чаргі ў друку, усё настолькі змянілася ў лепшы бок, што... У лепшы? Крый божа, каб не ў горшы. Вось тады ўжо сапраўды будзе позна, і ніякімі публікацыямі не зварухнеш чужое сумленне ды не павернеш усіхнюю ўвагу ў той бок, дзе некалі яшчэ тулілася духоўнасць.

Па сутнасці з канца мінулага года, калі пад крылом другога пленума праўлення Музычнага таварыства БССР адбывалася вельмі трывожная размова, не змянілася нічога. І сёння — як і год, і тры, і сем таму — я вітаюся з даўнім знаёмцам і чую ці то жартам, ці то адшчырага сэрца сказанае: «Ну, што вы там у «ЛіМ»? Зноў пра музыку? Кіньце вы пра музыку, каму гэта трэба ў наш час!»

Вядома ж, «пра музыку» я ўжо не кіну. Проста не змагу. Можна, таму, што гадавалася, скажам так, у музычным доме і музычнасці дзець не зрабілася мамі галоўным заняткам. Можна, па нейкіх іншых прычынах. А чаму ян зранку вока трэба берагчы з усіх ду-

хоўных каштоўнасцяў менавіта мастацтва музычнае — гэта я спрабавала даводзіць неаднойчы; апошнім разам на старонках шанюў. Нага часопіса «Беларусь» (першы сёлетні нумар). Паўтарацца не буду. Тым больш, сёння гаворка не пра музыку як адзінку людскасці, не пра месца музыкі ў жыцці чалавечым, а пра яе беспасрэднае (кажучы без эўфемізмаў) становішча ў нашым грамадстве.

Паведамленне пра той пленум Музычнага таварыства «ЛіМ» друкаваў раней. І калі зацікаўлены чытачы настроіліся пабачыць з часам амаль стэнаграфічную справаздачу, дык няхай не крыўдуюць, напаткаўшы ў газеце нешта іншае. Замест таго, каб пераказаць даклад, якім адкрыў пленум старшыня праўлення МТ М. Дрынеўскі, спашлюся на леташнюю гутарку з ім («ЛіМ» за 1.09.89 г.), цалкам сугучную зместу прамовы. Замест пераліку пытанняў, абмеркаваных удзельнікамі спрэчак (а выступленні было шмат, і кола закранутых праблем атрымалася шырокае, бо пленум прымаў праграму дзейнасці МТ рэспублікі) прапаную «галасы з магнітафоннай стужкі» — сутнасныя фрагменты дыскусіі.

Якое ж стаўленне да такіх людзей сёння ў нас?

Вось музычныя вучылішчы рэспублікі. Мы прызвычаліся ад іх патрабаваць, выказваць незадаволенасць падрыхтоўкай музыканцкіх кадраў, павялічваюць ці ламаюцца прыём навучэнцаў. Але мы павінны памятаць, што там працуюць людзі, справа якіх мае быць ацэнена па дзяржаўнаму, і гэта клопат найперш Музычнага таварыства. Прыклады можна працягваць.

Выйшла палажэнне аб наданні ганаровых званняў. Была працэдура складаная, а цяпер ведаецца, лабірынт з яшчэ большых складанасцяў: райвыканком — райком — гарвыканком — гарком — аблвыканком — абком — ведамствы — Прэзідыум Вярхоўнага Савета. Я вельмі паважаю людзей, якія працуюць у райсаветах: гэта вядомыя нашы дырэктары заводаў, людзі, якія шчыруюць у галіне прамысловасці і да т. п. Ды адкуль яны могуць ведаць клопат нашых музыкантаў?

Лічу так: мусяць, павінна быць камісія МТ пры Прэзідыуме Вярхоўнага Савета, якая вызначала б, хто ў нас сапраўды заслужаны ці не, бо хто як не мы ведае ўклад кожнага музыканта ў нашу цяжкую справу.

І яшчэ. Мы павінны клапаціцца пра памяць аб тых, каго ўжо няма і хто ўнёс вялікі ўклад у культуру. Памяць пра гэтых людзей — гэта наша духоўнасць, наша маральнасць. У нас сёння ёсць мемарыяльныя дошкі Жыновічу, Цітовічу, Александроўскай, некаторым кампазітарам. Быў жа яшчэ цэлы шэраг дзеячаў, што стаялі ля вытокаў беларускага опернага тэатра, харэаграфіі. Мы, таварыства, павінны падумаць пра іх і не пашкадаваць 600 рублёў, каб на тым ці іншым доме было пазначана, што тут жыў вольны такі чалавек. Дрэнна, што няма музея Жыновіча, хаця аркестр мае багата матэрыялаў для гэтага. Патрэбны і музей Цітовіча. (Музей Р. Шырмы ствараецца. — С. Б.) Ды праблема ў нашых абмежаваных аўдыторных магчымасцях.

Добра, што плануецца наладзіць музей музычнай культуры Беларусі, дзе, безумоўна, павінны быць экспанаты не толькі пачынаючы з 17-га года. Была на Беларусі вялікая культура і раней, мы павінны пашукаць і павучыцца...

Мы адстаём

І. Райхлін, выкладчык Мінскага музычнага вучылішча:

— Я досыць добра ведаю сітуацыю ў краіне з жанрам джазу і магу сказаць з адзнакай, што менавіта ў нас, на Беларусі, у гэтым жанры прагал Часцінку намаганняў як прафесійных музыкантаў, так і музычных супольнасцяў, вярта накіраваць на ўзніццё гэтага жанру. Дзе ж браць кадры? Пытанне ўпіраецца ў сістэму эстрадна-джазавай адукацыі. Практычна, ужо ёсць пэўны вопыт, ёсць і пэўная сістэма ў рэспубліцы: з 1976 года эксперымент на базе нашага вучылішча, з 80-га — афіцыйная праграма эстраднай спецыялізацыі для іншых музычылішчаў рэспублікі. Ды гэтага далёка недастаткова. Нядаўна праходзіў першы беларускі конкурс-фестываль джазавых калектываў, але на ім не было прадстаўлена ніводнае з музычных вучылішчаў рэспублікі, дзе ўжо ёсць эстрадна-джазавай спецыялізацыя, — Мінскае, Магілёўскае, Гомельскае.

Эстрада, джаз заўжды былі на вострыні жыцця і, відаць, будучы. Гэта тое новае, што ідзе ў мастацтва, гэта неўсталыя яшчэ традыцыі. У гэтым жанры абмен музычнай інфармацыяй павінен ісці пастаянна, тут не гаворка адставаць. Калі ў бліжэйшыя гады ў рэспубліцы не зменіцца стаўленне да эстрадна-джазавай адукацыі, мы зойдем у тупік.

«ЗНОУ ВІ ПРА МУЗЫКУ?»

«Наверсе» пакуль не чуюць...

Ю. Яфімаў, галоўны дырыжор Акадэмічнага сімфанічнага аркестра БССР:

— Я прыйшоў да высновы, што прафесійнае музычнае жыццё Беларусі коціцца ўніз і цяпер у катастрафічным стане. Не ведаю, хто кіруе прафесійнай музычнай культурай — відаць, Міністэрства культуры, але мы дажыліся да такога стану, што ўжо цяжка гаварыць пра кіраванне, і губляецца ў многім перспектыва, надзея на паляпшэнне.

Зараз буду гаварыць толькі пра становішча нашага адзінага на Беларусі нацыянальнага сімфанічнага аркестра. На жаль, прэстыж — мы ж займаемся ўзвышаным мастацтвам — некуды знік: гэта адчувальна і ў матэрыяльным становішчы калектыву, і ў адносінах да нашай сферы дзейнасці ўвогуле. Цяпер размовы ідуць пра шосты артыкул Канстытуцыі, пра вядучую ролю партыі ў кіраўніцтве. Ды я вольна аналізую за апошнія 30 гадоў сваёй дзейнасці: якая ж вядучая роля партыі ў кіраўніцтве прафесійным мастацтвам ды ў адносінах да нашага «аркестравага існавання»? Не спрыяльная роля. Дык, можа, нам трэба пачынаць справу «знізу» — праўда, мы з вамі не «ніз», нас прывучылі, што мы «ніз» — можа, складзецца канкрэтная праграма, прапановы? Музыканае таварыства — гэта ж адзінае таварыства на Беларусі, дзе можна не толькі пагаварыць пра музыку і творчыя праблемы, але, думаю, і ставіць сур'ёзныя, прынцыповыя пытанні.

Нам бы хоць не памерці! Матэрыяльнае жыццё аркестра, г. зн. бюджэт аркестра, зарплата артыстаў... У нас лічыцца аркестр вышэйшай катэгорыі, ды гэтая катэгорыя пачынаецца ад 150 рублёў. Я думаю, што за 150 рублёў у наш час пражыць — гэта не вышэйшая катэгорыя, а гэта... цяжка сказаць...

Цяпер пра забеспячэнне прафесійных калектываў Беларусі — я зараз не буду гаварыць пра навучальныя ўстановы — інструментарый. Таварышчы, інструментарый у нашым аркестры даўно памёр! Пётр Міронавіч Машэраў у свой час асабіста распарадзіўся, я не ведаю падрабязнасцяў, — была вылучана вельмі невялікая колькасць валюты. Набылі інструменты, але самай таннай замежнай маркі. (Самай таннай! Калі ўжо купляць, дык трэба было, відаць, самай лепшай). Той інструментарый ужо, так бы мовіць, зношаны. Іграць прафесіяналам няма на чым. Колькі б мы ні звярталіся — я напісаў летам ліст, асабіста, рукою сваёй, без машынікі, Сакалову, нашаму першаму сакратару — няма ад-

казу, на жаль. Я крыху здзіўлены, бо пісаў не пра павышэнне сваёй зарплаты і не пра наданне мне ганаровага звання, я пісаў пра нягоды нашага адзінага аркестра.

Я адчуваю, што многія людзі ў кіраўніцтве нашай культуры проста незацікаўлены ў развіцці культуры, музычнай культуры. Яны нават не ведаюць, што мы існуем, што мы павінны іграць на інструментах, якія ў Савецкім Саюзе не выпускаюцца, іх не робяць, іх трэба закупляць за мяжой. А ў мяне пытаецца адзін вялікі начальнік: «Няўжо нельга ў нашым магазіне «Музыка» купіць?» Пачынаю тлумачыць, што іх не робяць. Кантрабасамі, праўда, займаліся мэблевая фабрыка, дык няма струн, бо няма конай...

Але я не губляю ўсё ж надзею на паляпшэнне, бо калі мы, прафесіяналы, возьмемся вольна так, «знізу», масай, дык, напэўна, выйсе і будзе.

Перагледзец структуры!

У. Браілоўскі, намеснік старшыні Магілёўскага абласнога аддзялення МТ БССР:

— Мушу інфармаваць пленум пра кур'ёзнае становішча, у якім знаходзіцца ўсе мы, хто атрымлівае зарплату ў апарате МТ у абласцях. Сітуацыя такая: 125 рублёў — метадыст, 130 рублёў — адказны сакратар і 190 — намеснік старшыні. А, дапусцім, метадыст абласнога ўпраўлення культуры цяпер можа атрымліваць 350 рублёў. Аклады выкладчыкаў музычылішча і ДМШ таксама павялічаны, там можна атрымліваць рублёў да трохсот у сярэднім. Як прывябіць больш-менш талкавага чалавека ў апарат МТ, хто сюды пойдзе — пры такой увольне ўдзячнай працы, ад якой больш «шышак», чым лаўраў? Казус у тым, што абласны аддзяленні МТ самі на сябе зарабляюць сродкі, фінансуюць сябе, а працуюць на акладах. Не хачу быць пракокам, але калі гэтак і будзе, дык уся работа ў абласцях разваліцца.

І другая праблема. Я лічу, што калі не адбудуцца рэвалюцыйныя змены ў структуры, якую мы называем нашай дзяржаўнай структурай культуры, змен у нашай культурнай рэальнасці чакаць, мне здаецца, проста дарэмна. Што маю на ўвазе? Культура ўся, і музычная культура ў прыватнасці, раздробнёная. Ёсць культура ў Міністэрстве культуры, ёсць культура ў сферы адукацыі, у прафсаюзах, у камсамоле і г. д. І кожнае ведамства займаецца ёю аўтаномна, калі ёсць пункты скрывавання інтарэсаў, дык хутчэй за ўсё вольна на гэтых пленумах, супольных пасяджэннях. У астатні ж час пануе ўсё той жа стыль адасобленай работы. Чаму? Таму што мы не

можам выбрацца з наяўнай структуры. І калі яна захавецца, дык рэальныя паляпшэнні ў проста быць не можа.

Я абсалютна перакананы, і ёсць гістарычныя паверджанні гэтага, што калі культура і адукацыя будуць займацца розныя ведамствы, то не будзе ні культуры, ні адукацыі.

Арyensцір — прафесіяналы

В. Якіюк, прарэктар Беларускай дзяржаўнай кансерваторыі:

— Станаўленне нашага Музычнага таварыства ў пэўнай меры нагадвае мне перабудову, якую цяпер называюць «рэвалюцыяй зверху». МТ створана таксама ў значнай ступені «ініцыятывай зверху» і не надта было падмацавана ініцыятывай «знізу», што, мне здаецца, вельмі ўскладняе станаўленне нашай супольнасці. Я падзяляю асноўны кірунак праграмы нашага таварыства — кансалідацыя на прафесійнай аснове. Але мне здаецца, што курс на аб'яднанне прафесіяналаў-музыкантаў не зусім суладны з той дзейнасцю, што пакрысе ўжо фарміруецца ў межах нашага таварыства. Мне здаецца, у праекце праграмы досыць пэўна прасочваецца тэндэнцыя развіцця эстрады, народнай творчасці, мастацкай самадзейнасці, што само па сабе, канечне, добра. Але ўсё-такі лінія на ўздым прафесійнага музычнага мастацтва менш прыкметная.

Варта сканцэнтраваш нашу дзейнасць на канкрэтных кірунках і формах работы, у якіх мы зможам паказаць высокі ўзровень. І такія формы, здаецца, у нас акрэсліваюцца: дабрачынныя канцэрты (наша крэўная справа!), арганізацыя фестывалю і конкурсаў, усесаюзных і міжнародных курсаў тыпу «Акадэміі старадаўняй музыкі», музычны педсавет. І, канечне, мае быць матэрыяльная падтрымка музыкантаў і выдавецкая дзейнасць. Не прэтэндую на ісціну ў апошняй інстанцыі, але мне здаецца, гэта ўсё магло б стацца той рэальнай справай, дзе Музыканае таварыства паказала б сваё прафесійнае аблічча. А то сапраўды, у нас усе займаюцца культурай, і ніхто — у выніку.

З увагай да асобы

М. Казінец, галоўны дырыжор Акадэмічнага народнага аркестра імя І. Жыновіча, рэктар БДК:

— Абарона асобы музыканта, узняцце прэстыжу гэтай асобы мае быць адным з асноўных напрамкаў працы нашага таварыства. Як бы мы ні гаварылі, што самадзейнае мастацтва — мастацтва з народа, амаль ва ўсе часы мастацтва ў яго высокім сэнсе, культуру народа вызначалі Асобы: музыканты, пісьменнікі, мастакі, скульптары — іх маральны дух.

Каб не іграць на... дрывах

І. Назіна, навуковы супрацоўнік Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР:

— Хацела б закрануць пытанне пра матэрыяльную базу нашай інструментальнай культуры, народнай і прафесійнай адначасова. Безумоўна, гэта розныя мастацкія сістэмы, кожная з іх мае свае мастацка-эстэтычныя ідэалы, але спакон вякоў іны былі вельмі звязаныя між сабой. Я магла б паказаць карту распаўсюджвання капэл на Беларусі ў XVIII стагоддзі. Капэлы былі распаўсюджаны на тэрыторыі ўсяе Беларусі на працягу ўсяго XVIII стагоддзя. Прычым, былі школы, у якіх працавалі замежныя музыканты і музыканты мясцовыя, бралі дзіцей з вёсак, і дзеці набывалі прафесійную адукацыю. Найбольш таленавітых магнаты пасылалі вучыцца за рубэж.

Такім чынам, народная інструментальная музычная культура на Беларусі надзвычай багатая, і яна развівае шмат у чым традыцыйна інструментальна-прафесіяналізму мінулых часоў.

А якая ж матэрыяльная база?

Я 20 гадоў працую ў экспедыцыях і магу сказаць, што мы рухаемся да яе поўнага разбураўня. Калі раней былі музычныя майстры, якія абслугоўвалі вёску, групу вёсак, некалькі раёнаў, трымалі ў добрым парадку музычныя інструменты, дык цяпер традыцыя вырабы інструментаў спакваля знікае. Што датычыць інструментальнай культуры прафесійнай, дык тут я далучаюся да слоў Міхаіла Плятніва і магу сказаць, што ў нас іграюць у асноўным на... дрывах. Гэта і скрыпичныя дрывы, і альтовыя, і духавыя, і цымбальныя дрывы.

У рэшце рэшт, МТ узяло на сябе задачу: паспрабаваць сабраць усе магчымыя звесткі пра музычных майстроў — народных і прафесійных. Што ж атрымалася? Не так ужо і мала. Сярод музычных майстроў Чайкоў — дыпламант Крэмонскага конкурсу, Парфімовіч. Робіць выдатныя смыкі Ключніцаў з Маладзечна — яны экспанаваліся ў ФРГ. Але — кожны працуе сам па сабе. Мы паспрабавалі сабраць іх і ў рэшце рэшт была створана асацыяцыя музычных майстроў.

Што патрэбна гэтым майстрам? Памяшканне, плошчы! Год як у Савецкі Міністраў падпісана адпаведная папера. Ды ніякіх плошчаў не відаць, і трэба рэальна адзеньваць такую сітуацыю. Дзякаваць богу, камбінат па вырабе рэстаўрацыі і рамонце музычных інструментаў падзвіжніцкімі намаганнямі дырэктара Бялько зараз пачынае забяспечваць майстроў матэрыяламі. Не дрывамі, а сапраўднымі матэрыяламі, якія вымагае выраб музычных інструментаў. Трэба бачыць шчаслівыя вочы майстроў, калі яны бяруць у рукі чэшскае ці нямецкае дрэва, чорнае дрэва, або конскі волас...

Усё ж такі, чаму мы павінны арыентавацца толькі на тое, што зможам купіць за валюту? Ведама ж, гэтыя магчымасці ў нас надта сціплыя. Мне здавалася б, што, не адмаўляючы шляху замежных закупаў, мы павінны думаць пра стварэнне беларускай школы майстроў музычных інструментаў. Былі не раз гутаркі ў Міністэрстве культуры, накітавалі: «А дзе? А хто?» Ды, у рэшце рэшт, давайце падлічым, колькі ў нас спецыяльных музычных устаноў — і сярэдняга звяна, і вышэйшага, дзе, калі б увялі, напрыклад, факультатыў на вырабе музычных інструментаў.

Вы, канечне, ведаеце крылатае выслоўе: «надзея памірае апошняй». Дык вось, я спрабую падтрымаць ілюзію надзеі на тое, што знішчэння галасы людзей, якія гавораць у абарону культуры, мастацтва, і найперш музыкі, не патонучу ў хоры тых, якія і ў сытуацыю будучы крычаць «за каўбасу». (Хоць, між іншым, і сёння з голадаў у нас ніхто пакуль не памірае). Хоцання падоўжыць жыццё надзеі на духоўнае адраджэнне нашых людзей. Таму і прадаўжае «ЛІМ» пісаць пра музыку...

абавязкова б вылучыліся людзі, чые сэрцы схіліліся б ме навіта да такой дзейнасці. І абавязкова пачалі б у нас з'яўляцца майстры. Хіба нам не сорам, што Чайкоў не стварыў сваю школу скрыпичных майстроў?

Словам, калі мы сёння не паставім на дзяржаўную аснову справу стварэння матэрыяльнай базы для развіцця прафесійнага інструментальнага мастацтва, мы вельмі хутка прыйдзем да поўнага краху. І гэта не перабольшванне, гэта проста веданне нашай рэчаіснасці.

Захаваць хоць нешта

З. Бялько, дырэктар Вытворчага камбіната па вырабе, рэстаўрацыі і рамонце музычных інструментаў:

— Прымаем на працу ўсіх майстроў з усяе Беларусі. Стан музычных інструментаў у розных установах рэспублікі жахлівы: гэта — могілнік інструментаў! Няма гаспадара, які б адказваў за іх догляд; не даюцца сродкі на рамонт; нямуела нарыстаюцца інструментам; няма кваліфікаваных настройшчыкаў. Існуе няправільнае ўяўленне, быццам настройшчыкам можа быць кожны. І бяруцца за гэтую справу пераважна безграмадныя нетарыфікаваныя людзі, якія нават псуецца інструменты. А дырэктары музшкол не могуць знайсці і гэтых.

Спецыялістаў па рамонце і настройцы музычных інструментаў у рэспубліцы не рыхтуюць, няма такой спецыяльнасці ў ніводным ПТВ. Ужо і на Барысаўскай фабрыцы хутка не будзе каму працаваць. Яе дырэктар спадзяецца на спецыяльны матэрыял набор аднаго з ПТВ. А трэба ствараць адпаведнае аддзяленне, і тады ў Барысаў ехалі б павучыцца перспектывныя настройшчыкі з усяе Беларусі — па накіраваных музшколах, напрыклад. А то ёсць майстры — залатыя рукі, ды не хапае ім ведання механікі інструмента.

У хуткім часе ў нас не застаецца старых майстроў. Трэба задумацца пра змену, каб хоць захаваць той інструментарый, што пакуль ёсць.

Дзеля нашых дзяцей

А. Ахвердава, музыказнаўца:

— Мы абавязаны ўспомніць, хто ж стаяў ля вытокаў той культуры, прадаждальнікамі якой мы з'яўляемся. Час ідзе, гінуць дакументы, гінуць ноты, фатаграфіі, партрэты, гаражы бібліятэкі. Застаецца вельмі мала матэрыялаў. Калі я зараз хачу звярнуцца да нейкага дакумента, штосьці ўдакладніць, яго ўжо няма: згарэў, ці знік, ці трапіў у чыесць рукі. Мы павінны звярнуцца да нашай спадчыны, успомніць імёны тых, хто быў прадстаўніком скрыпичнай, фартэп'яйнай, харавой школ, прасачыць, на якой аснове развіліся тыя школы, што было грунтам музычнага мастацтва, якое з'явілася на Беларусі пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі.

Так, наспела пытанне: стварыць музей беларускай музычнай культуры. І гэты музей мае быць створаны ў Мінску. Павінны, нарэшце, нашы дзеці ўбачыць твары тых, хто захоўваў для нас нашу музычную культуру, хто даследаваў фальклор, хто потым на прафесійнай аснове ствараў высокамастацкія ўзоры, хто адстойваў саму беларускую мову, бо нават ва ўмовах найстражэйшай забароны былі на Беларусі музычныя школы, дзе выкладанне вылося па-беларуску. Для дзяцей трэба выдаць энцыклапедыю музычнай культуры, а мо і падрыхтаваць серыю кніжак тыпу «ЖЗЛ» — пра беларускіх музыкантаў. Дзіцеёнак з маленства павінен далучацца да гэтай культуры, бачыць у школе на сценах партрэты музычных дзеячаў.

Доўга мы маўчалі. А трэба назваць, аднавіць забытыя гісторыі нашай музычнай культуры імёны, пакуль ёсць яшчэ дакументы і робяцца даследаванні.

С. БЕРАСЦЕНЬ.

Помніць, ведаць, зберагаць

Рэгенерацыя па-віцебску

Нарэшце пачалося адраджэнне старога Мінска. Пачалі з прадмесця, каб не памыліцца там, на гары, у Верхнім горадзе — у сэрцы сталіцы. Але ці здолелі быць паслядоўнымі, ці пазбавіліся самаўпэўненай звычкі хадзіць напразкі? І вось папрокі — знішчылі шмат рукатворнага цяпла, «подлинности», замест рэгенерацыі ўхапіліся за стылізацыю «пад старыну».

Кажуць, прыклад прыцягальны, а блэгі — удвая. Хоць Віцебск і не сталіца, але і ў Віцебску знайшліся тыя, што захацелі стварыць і сваю «мясцовую» канцэпцыю рэгенерацыі. Каманда дадзена, рэгенерацыя дык рэгенерацыя — ад назвы справа не мяняецца, бо ўсякі горад трымае сваю «традыцыю». Сваёй жа традыцыяй наш горад даўно і, на жаль, надзейна праславіўся. Толькі за апошнія 10-12 гадоў зніклі ў горадзе каля 30 старадаўніх будынкаў, якія чудама перажылі «стваральныя» 60—70-я гады. І хоць час перамен не абмінуў і Віцебск, але натхніцелі рэгенерацыі па-віцебску не згубілі былой хваткі і новую «музу» разумеюць і лашчыць па-свойму.

Вось адбываецца рэканструкцыя кінатэатра сярод таго, што засталася ад Старога горада. Кінатэатр «Спартак» займаў толькі частку старога каларытнага, але і моцна занябаннага квартала. Сапраўдная рэгенерацыя квартала ў суседстве з ансамблем ратушы спрыяла б пашырэнню прэстыжу Старога горада ў вачах жыхароў, уябрала б у сябе цэлую гронку ідэй адраджэння гісторыі, аб'ектаў побыту і культуры (уключаючы сюды і кінатэатр старога фільма, напрыклад) і шмат тагога, што нараджае добрую фантазію, злучаная з веданнем традыцыі.

Але такі варыянт не для нашых рэканструктараў. Справу распачалі з размахам (у нас усё робіцца з размахам), зруйнаваўшы з паўдзсятка старых будынкаў, ператварыўшы дзве фасадныя сценкі таго, што зас-

талосся, у безгустоўную, але з прэтэнзіяй на творчасць, страшыдлу невядомага нам стылю (якой так і не здолелі надаць нейкую завершанасць, бо зрабіць гэта проста немагчыма). «Шэдэўр» сваімі памерамі, сваім дзіўным дахам разбурыў рытм архітэктурнага асяроддзя, непяраўна аб'ясаціўшы яго гістарычную значнасць.

Цяпер побач будзеца нейкі гандлёвы цэнтр (на месцы зноў жа разбуранага старадаўняга будынка) і таксама без абмеркавання, без узгаднення з каардынацыйным саветам, без паказу праектаў, без пашаны да горада.

Чаму так здараецца? Таму, што ідэя рэгенерацыі не акрэслена, не адухоўлена, не мае адзінай кіруючай волі. Нельга сказаць, што ў лоне нашае сучаснае архітэктурнае думкі няма зусім ідэалагічнай яснасці. Сусветная тэорыя і практыка зберажэння архітэктурнай спадчыны, адраджэння з нябыту найбольш каштоўных будынкаў набыла і ў нас сваіх прыхільнікаў і сваіх ідэолагаў, але, увасоблена ў тэарэтычных пастулатах у якасці абгрунтаванай і метадычных рэкамендацый, яна амаль не ўплывае на практыку горадабудаўніцтва нават у Мінску, не кажучы ўжо пра беларускую правінцыю, дзе цалкам пануе культурны нігілізм.

Мне асабіста, як удзельніку некалькіх дыскусій па праблемах старога Віцебска, даводзілася з болем канстатаваць, што большасць з тых архітэктараў, якія ўваходзяць у дзеючае ядро АПУ, людзі надзіва далёкія ад беларускай культуры.

Ці можа ідэя рэгенерацыі ў яе першародным высокім сэнсе ўкараніцца ў такім асяроддзі? Не, не можа. Таму пад сігнам рэгенерацыі ідзе ў Віцебску кампанія па ахове найбольш выгодных вышынь у Старым горадзе; таму замест адраджэння на гэтых вышынях колішніх архітэктурных дамінантаў (шэдэўраў-храмаў) плануецца бетонныя «каробкі»,

якія механістычна мяняюць музыку барока на псеўдасучасныя рытмы, несумяшчальныя не толькі з духоўнай асновай рэгенерацыі, але і з самой гуманістычнай ідэяй Старога горада.

Чаго варта адна ідэя — на месцы былога Успенскага сабора на Успенскай горцы, духоўнага сімвала Віцебска на працягу 300 гадоў яго гісторыі, стварыць нейкі маладзёжны цэнтр, увянчаўшы яго рэстаранам-вартушкай, які б на ўсе чатыры бакі свету славіў герастратаў, што зруйнавалі высокую красу аднаго з прыгажэйшых гарадоў нашай зямлі.

Калі ўжо нарэшце на дзяржаўным узроўні зразумеюць, што гарады, у якіх мы жывём, вялікія і малыя, — гэта храмы нашай духоўнасці, гэта скарбонка нашага ўмельства, нашага мастацтва, гэта запавет нашых продкаў.

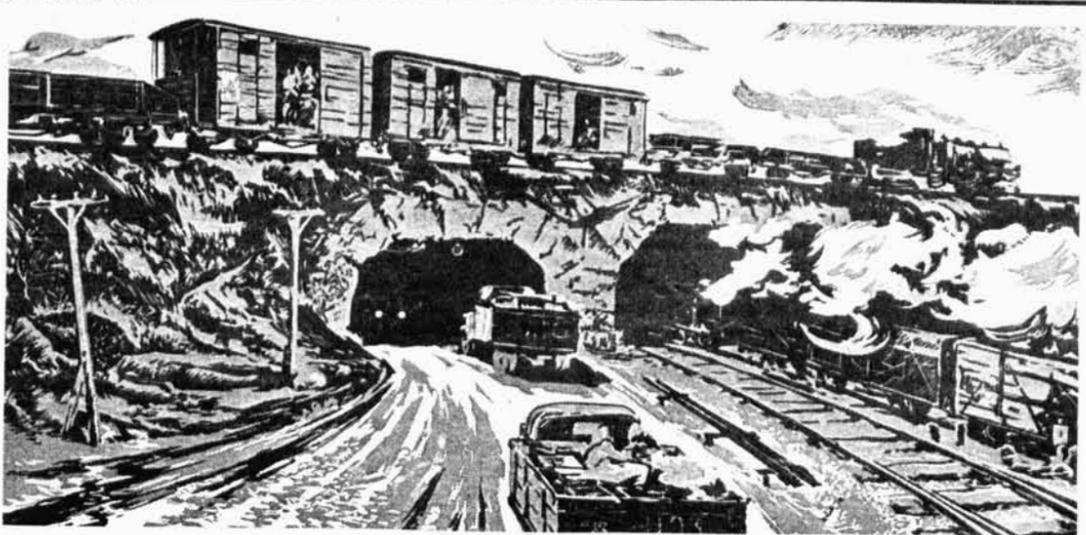
Каб уратаваць ідэю рэгенерацыі ад разбуральнай стыхіі месцачковай усёдазволенасці, ад спакусы недастойных людзей ператварыць яе ў палігон нізкапробнага будаўнічага эксперыментатарства, неабходна падумаць аб наданні ёй адзінай дзяржаўнай канцэпцыі, аб стварэнні каардынацыйнага савета рэгенерацыі беларускіх гарадоў, у склад якога ўвайшлі б лепшыя інтэлектуальныя сілы рэспублікі.

Каб захаваць існуючыя помнікі культуры і адрадыць знішчаныя, вярнуць нашым гарадам і мястэчкам красу і годнасць, лічу неабходным у кожным абласным горадзе стварыць рэгіянальныя філіі савета, роля якіх бачыцца мне ў падтрымцы агульных прынцыпаў праграмы рэгенерацыі і абароны іх у канкрэтных выпадках ад свавольства і некампетэнтнасці мясцовага начальства.

А. МЕМУС,
мастак.

г. Віцебск.

ВЫСТАВКІ

Шляхі-дарогі. З серыі «Вайна і людзі».

Біяграфія Леаніда Шанінкі, можна сказаць, жыцццяпіс яго пакалення. Да пачатку вайны скончыў сямігадоў, у 1944 годзе быў прызваны ў армію. Яшчэ ў маленстве ў яго правяліся творчыя задаткі. Захапленне малыманем пазней прывяло ў Мінскае мастацкае вучылішча, Беларускае тэатраль-

на-мастацкі інстытут. Больш як дваццаць пяць гадоў працаваў мастацкім рэдактарам — у выдавецтве «Народная асвета», у часопісе «Нёман». Ілюстраваў кнігі і творы паэзіі, прозы, якія публікаваліся ў часопісах, праявіў сябе ў плакаце, станковым эстампе, акварэлі і гуашы.

На выставцы Л. Шанінкі, прысвечанай яго 60-годдзю, якая працавала ў мінскім Палацы мастацтваў, разнажанравыя творы мастана яднала шчырасць, непасрэднасць.

НАШ КАР.

Мінчане пра культуру

Што паказала сацыялагічнае даследаванне

Думаю, што з падобнымі даследаваннямі мы яшчэ не сустракаліся. Як бы там ні было, асабіста я падобнага аналізу не прыпамінаю. І калі на рэдакцыйным сталі апынуліся сацыялагічныя даследаванні, якія былі праведзены ў студзені г. г. у Мінску і якія тэматычна можна ўмоўна назваць «Мінчане пра культуру», яны выклікалі ў мяне непадробную цікавасць.

Тут ёсць пра што гаварыць, разважаць і думаць. Некаторыя лічбы быццам не даюць падставу для песімізму, асобныя рэспандэнты даволі аптымістычна глядзяць на тыя працэсы ў развіцці нацыянальнай культуры, якія адбываюцца сёння. Аднак куды большая частка адказаў нас не сучаснае, у іх, як у люстэрку, адлюстроўваецца тая катастрофічная сітуацыя, якая скалалася ў нашай нацыянальнай культуры. Мы трацілі яе аблічча і яе нацыянальнаныя вытокі, мы не ведаем на каляістых дарогах жыцця страцілі сябе, сваю духоўнасць і не будзем баяцца нейкага папроку за крайні песімізм, свой нацыянальны аўтарытэт.

Мінчанам быў прапанаваны шэраг пытанняў. Яны тычыліся як агульнай культурнай сітуацыі ў рэспубліцы, так і канкрэтнага ведання працэсаў, якія ў нас адбываюцца.

«Некаторыя гавораць, што развіццё культуры, духоўнасці народа здольна змяніць сітуа-

цыю ў краіне да лепшага. Ці згодны вы з гэтым?»

Дайце веры, але 83,4 працэнта апытаных вераць ва ўздзеянне культуры і духоўнасці на наш прагрэс і толькі 4 працэнта — не.

Тое, што падобны давер да культуры невыпадковы, падкрэсліваюць адказы на такое пытанне: «На сферу культуры ў БССР выдзяляецца з бюджэту менш аднаго працэнта нацыянальнага даходу. На сесіі Вярхоўнага Савета БССР паведамлілі пра дэфіцыт бюджэту ў 500 мільёнаў рублёў. Каб вы былі кіраўніком рэспублікі, ці пагадзіліся б выдзеліць дадатковыя сродкі на развіццё культуры?» На гэта пытанне 72,31 працэнта адказалі станоўча і толькі 11,24 працэнта адмоўна. Мінчане выступаюць за далейшае развіццё культуры, у якой бачаць выйсце з духоўнага крызісу нацыі, з кола тых балючых праблем, з якімі сутыкнулася сёння наша грамадства.

«Якія з праблем развіцця культуры ў Мінску вы лічыце найбольш вострымі і першачарговымі?» З 15 прапанаваных варыянтаў адказы (па сутнасці значнасці) былі такія: выхаванне падрастаючага пакалення — 67,3, адраджэнне беларускай мовы — 44,3, захаванне і аднаўленне помнікаў — 41,0 працэнтаў (рэспандэнты маглі даваць некалькі адказаў на гэта пытанне). Астатнія мінчане першачарговымі праблемамі развіцця культуры лічаць пашы-

рэнне колькасці музеяў, перавод на сучасную інфармацыйную аснову бібліятэк і архіваў, прапаганду фальклору і народнай творчасці і г. д.

Надаўна прыняты ў рэспубліцы Закон аб мовах. А далей што? Пакуль што ціха. А лічбы, між тым, такія. Большасць апытаных — 43,8 працэнта практычна не пішуць на беларускай мове, блага гавораць і толькі чытаюць на ёй, а для нязначнай часткі — 24,9 працэнта — гэта не з'яўляецца праблемай. Радавацца ці не? Тых, хто не ўмее пісаць, лічаць непісьменнымі...

З тых, хто зусім не ведае беларускую мову або слаба валодае ёй, 40 працэнтаў жадаюць яе вывучаць і столькі ж — не шкадуць. Як кажуць, жыў без вашай мовы многа год і яшчэ столькі пражыву, нічога са мною не здарыцца. Сапраўды, нехта жыў і пражыве. А ці выжыве народ, як гістарычная супольнасць? Без мовы, культуры, традыцый? Народ мае сваю нацыянальную адметнасць. Ці маем мы яе, гэтую адметнасць, калі амаль страцілі мову?

«Апынуўшыся ў іншай рэспубліцы альбо краіне, ці змаглі б вы пазнаёміць людзей з беларускай культурай?» 58,7 працэнта не могуць выканаць беларускі танец, 39,2 — праспяваць песню на сваёй мове, 35,6 — прачытаць верш на беларускай мове, 36,8 працэнта — раска- заць пра гісторыю і помнікі рэспублікі.

Значную цікавасць уяўляюць думкі мінчан пра суадносіны беларускай культуры з культурамі іншых народаў, якія пражываюць на тэрыторыі БССР. Толькі 19,38 працэнта рэспандэнтаў адказалі, што «беларуская культура мае «свой твар» і на роўных узасмадзейнічае з культурамі іншых народаў»; 23,62 працэнта — «беларуская культура адчувае на сабе вялікае ўздзеянне іншых культур»; 52,93 працэнта — «беларуская культура яшчэ ў поўнай меры не адрадылася, таму цяжка гаварыць аб узасмадзясносінах».

Апошнія гады мы шмат гаворым пра лёс беларускай культуры. Адна прадказваюць ёй, як таму цару Валтасару, змрочную перспектыву (па біблейскаму паданню ў час піру апошняга вавілонскага цара Валтасара нечакана з'явілася таямнічая рука, якая знакамі на сцяне прадракала цару пагібель), другая судзішаюць, маўляў, страшнага нічога не адбываецца, ідзе натуральны працэс. А ўсё ж: наша культура квітнее або вяне? Глебу для разваг даюць такія лічбы. «500-гадовы юбілей якой гістарычнай асобы адзначае ЮНЕСКА і, зразумела, наша краіна і Беларусь у гэтым годзе?» Імя гэтай гістарычнай асобы ведаюць і могуць раска- заць пра яе (маецца на ўвазе Ф. Скарына) 40,5 працэнта, ведаюць толькі імя — 15,9 працэнта, а 42,5 працэнта не змаглі прыпомніць, чый жа гэта 500-гадовы юбілей мы адзначаем.

Каменціраваць гэта наўрад ці трэба.

Спадзяюся, чытачы знойдуць магчымасць паразважаць над прыгаданымі тут лічбамі. Есць тут, паўтараю, над чым паду- маць. Нават тады, калі будзе крыўдна за сябе самога, за нас, за сваю Бацькаўшчыну.

В. ЛАПЦІК.

«Аль-Кітаб» — татарскае аб'яднанне

Кожны народ ганарыцца сваёй гісторыяй, шануе сваю культуру, захоўвае свае традыцыі. Гісторыя, культура і традыцыі многіх народаў узасмазвязаны, пераплецены, а часам іх наогул нельга аддзяліць адзін ад другога. Яскравы прыклад такога адзінства ўяўляюць беларусы і іх нацыянальная меншасць — беларускія татары.

Упершыню татары прыйшлі на беларускія землі больш як 700 год назад. Самае буйное перасяленне татар на беларускія землі адбылося пасля разгрому Залатой Арды ў 1395 годзе. Тады на Беларусь прыйшоў з рэшткамі свайго войска сам залатардынскі хан Тах- тамыш. Ён доўгі час жыў у Лідскім замку. Апошні хан Залатой Арды Ахмед жыў у Шчучынскім раёне Гродзенскай вобласці. Першы крымскі хан, які паклаў пачатак дынастыі ханаў Гірэяў у Крымскім ханстве, быў татарын родам з Тракайскага раёна.

Да 1939 года на тэрыторыі Заходняй Беларусі, Літвы і Польшчы жыло каля 6 тысяч татар, аб'яднаных у 19 рэлігійных абшчын, быў створаны культурна-асветніцкі саюз татар Польшчы. Ён выдаваў «Татарскі штогоднік», «Татарскае жыццё» і «Ісламскі агляд», меў свой музей і архіў. Дзейнічала 17 мячэццяў, выдавалася рэлігійная літаратура.

Змрочныя, цяжкія гады сталінскіх рэпрэсій не абыйшлі і наш народ. Многія беларускія татары, баючыся, што іх можа напаткаць лёс крымскіх татар,

з'ехалі адсюль, некаторыя эмігрыравалі ў Амерыку, Аўстралію, краіны Заходняй Еўропы. Сярод іх было шмат інтэлігенцыі, духоўных асоб. Нацыянальная культура беларускіх татар, якая захоўвалася на працягу многіх стагоддзяў, прыйшла ў заняпад. Закрываліся, руйнаваліся або бяздзейнічалі мячэці, забываліся традыцыі. Усё гэта яшчэ больш узмацніла заняпад нацыянальнай культуры, садзейнічала раз'яднанню народа.

Сёння мы не можам больш мірыцца са знішчэннем культуры нашага народа. У Мінску і Гродне на сходах прадстаўнікоў беларускіх татар, якія праходзілі пад эгідай Беларускага аддзялення Савецкага фонду культуры, створана татарскае культурна-грамадскае аб'яднанне «Аль-Кітаб». Аб'яднанне мяркуе аднаўляць даўнія традыцыі дружбы, супрацоўніцтва татар і народаў, якія насяляюць Беларусь, актыўна садзейнічаць вырашэнню задач патрыятычнага і інтэрнацыянальнага выхавання.

Аб'яднанне «Аль-Кітаб» вырашыла правесці пісьмовае апытанне беларускіх татар. Нас цікавіць: колькі нас і хто мы? У аб'яднанні створаны камісіі па гісторыі, культуры, па рабоце сярод моладзі, па пытаннях рэлігіі, міласэрнасці, умацавання сувязей з татарамі, якія жывуць у іншых месцах, у тым ліку і за мяжой. Нам важна ведаць, чым жыве наш народ, якія пытанні яго хваляюць, у якім стане знахо-

дзяцца нашы мячэці, помнікі культуры і г. д.

Вырашана ўстанавіць цеснае супрацоўніцтва з грамадскімі татарскімі арганізацыямі з іншых гарадоў Савецкага Саюза і за мяжой, пачаць падрыхтоўку да юбілею — 600-годдзя пасялення татар на Беларусі, у Літве і Польшчы.

Мы звяртаемся з просьбай да Міністэрства культуры БССР, таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры, Беларускага рэспубліканскага аддзялення Савецкага фонду культуры забяспечыць ахову помнікаў матэрыяльнай і духоўнай культуры беларускіх татар, надаць статус помнікаў драўляным мячэцям, што захаваліся ў Даўбучышках, Лоўчыцах і Навагрудку, забяспечыць іх аднаўленне і рэстаўрацыю. Мы лічым, што будынак былой мячэці ў Навагрудку пасля рэстаўрацыі трэба перадаць для стварэння музея татарскай культуры.

З дапамогаю моладзі будзем наводзіць парадак на ўсіх татарскіх мізарах (могілках), дзе пахаваны нашы продкі.

Мы звяртаемся з просьбай да рэспубліканскіх выдавецтваў уключыць у планы публікацыі кніг аб беларускіх татарах, а таксама гістарычных помнікаў татарскай пісьменнасці на беларускай мове (кітабы). Просім Акадэмію навук БССР сумесна з іншымі навуковымі цэнтрамі і ў супрацоўніцтве з Акадэміяй навук Лі-

тоўскай ССР садзейнічаць вывучэнню і даследаванню гісторыі і этнаграфіі беларускіх і літоўскіх татар, публікацыі першакрыніц па гэтых праблемах.

Мы заклікаем усіх татар стаць актыўнымі даследчыкамі свайго мінулага, збіраць і запісваць нашы легенды, іншыя формы фальклору, рабіць апісанні звычаяў, якія існуюць у у штодзённым жыцці і ў рэлігійных абрадах. Неабходна збіраць экспанаты для будучага музея і выставак, у тым ліку ўзоры фамільных гербаў, пячатка і іншых геральдычных знакаў. Кожны такі прадмет і дакумент стане каштоўным укладаннем у скарбніцу нашай нацыянальнай культуры.

Мы маем намер арганізаваць навучанне ўсіх жадаючых, і ў першую чаргу дзяцей, арабскай пісьменнасці і роднай мове, выпусціць сваё першыя дачынае выданне.

Для правядзення ўсіх гэтых мерапрыемстваў, уключаючы адукацыю моладзі, будаўніцтва і рамонт мячэццяў, музеяў спатрэбяцца не малыя матэрыяльныя сродкі, якія мы плануем сабраць у нашых суайчыннікаў, прыватных асоб, устаноў, прадпрыемстваў і кааператываў. Таму хочам праз газету звярнуцца да ўсіх тых, каго цікаваць нашы сённяшнія справы і будучыя планы: калі ласка, па магчымасці дапамажце нам. **Просім грашовы ахвяраванні перасылць на рахунак № 702 204 Белжылсацбанка г. Мінска з прыліскай «Фонд Мінскага татарскага аб'яднання «Аль-Кітаб».** Пішыце нам на адрас: 220090, г. Мінск, Лагойскі тракт, д. 27, кв. 77, Якубоўскаму Якубу Адамавічу; 220131 г. Мінск, вул. Мірашнічэнкі, д. 51, кв. 312, Канапацкаму Ібрагіму Барысавічу; 230032 г. Гродне, вул. Камарова, д. 28, кв. 2, Крыніцкаму Алі Мустафавічу.

Д АЛЕКА ў Італіі, на захад ад Венецыі, на невялікай рачульцы стаіць горад Падуя, дзе ў XVI стагоддзі, ва ўніверсітэце атрымаў ступень доктара медыцыны слаўны сын беларускага народа Францыск Скарына з Полацка, які «паказаў сябе так пахвальна і выдатна ў час самога гэтага строгага выпрабавання... што атрымаў аднадушнае адабрэнне ўсіх прысутных вучоных без выключэння». Высокі аўтарытэт дыплама медыцынскага факультэта Падуанскага ўніверсітэта славіўся ва ўсёй Еўропе, таму выбар быў невыпадковы.

У 1504 годзе той жа «Францыск, сын Лукі з Полацка, заплаціў 2 грошы» і стаў паўнацэнным студэнтам Ягелонскага ўніверсітэта ў Кракаве ў Польшчы, дзе «ў дзень святой Люцы ў чацвёртай гадзіне наддзены ступені бакалаўраў і атрымалі гэтую годнасць: Францыск з Полацка, Літвін...»

Вучыцца ў роднай старане гэты таленавіты чалавек з рознабаковымі дарамі, які так ярка выявіў сябе ў розных галінах навук, не меў тады аніякай мажлівасці, бо яму проста не было дзе ажыццявіць свае мры і пярыванні. Ды і прык- сці свае веды, разгарнуць сьвет- талант дома, на Радзіме, яму не давалася.

Першы народны паэт Беларусі Янка Купала меў толькі адзін у сваім жыцці афіцыйны дакумент аб адукацыі — атэстат аб заканчэнні Беларускага двухкласнага вучылішча. У дакастрычніцкі час паэту давалася папаўняць сваю адукацыю на агульнаадукацыйных курсах А. С. Чарнява ў Пецярбурзе. Другі народны паэт Беларусі Якуб Колас, таксама з самавунаў, азы вучобы спасці- гаў ад «дарэктара» ў бацькавай хаце.

Таленты з народных глыбін у розныя стагоддзі па-рознаму, як маглі, «прабіраліся» да навукі, асветы, культуры. Многае бралася самавуна. Нялёгка было прабівацца да ведаў. Ці не таму многае ў беларускай духоўнай спадчыне, скажам, існуе ў адзіным рэлігійным эземплары, як адзіны верш вясновага паэта Паўлюка Багрыма. А колькі кніг так і не напісана з-за немагчымасці набыць ці прадоўжыць адукацыю! Як казаў паэт, «колькі талентаў звалюся, колькі іх і дзе жыць...»

С ЕННЯ наша рэспубліка, як і многія іншыя, перажывае нацыянальнае і духоўнае адраджэнне, расце нацыянальная свядомасць, адчуваецца вялікая прага ў народным асяроддзі да нашых вытокаў, да гістарычных каранёў, да нацыянальных традыцый, звычаяў, абрадаў.

Пасля прыняцця Закона «Аб мовах у Беларускай ССР» усім нам, безумоўна, хацелася б як мага хутчэй убачыць і адчуць канкрэтныя вынікі нашых намаганняў у гэтым кірунку. Аднак на гэтым шляху нас чакае яшчэ нямала падводных каменяў і самых звычайных перашкод. І зусім не асфальтоўка чакае ўсіх нас наперадзе. Трэба думаць, як не на словах, а на справе, рэальна ажыццявіць вялікую праграму адраджэння мовы, культуры, традыцый, звычаяў.

Таму важна ўжо сёння павесці шырокае абмеркаванне шляхоў і кірункаў аднаўлення нацыянальнага духу, узбагачэння самых шырокіх мас працоўных усімі здабыткамі нацыянальнай культуры, зрабіць даступнымі для кожнага асвету і навучанне на роднай мове.

Пара, нарэшце, усім нам зразумець, што экалагічныя і іншыя крызісы народжаны не столькі беднасцю нашага штодзённага побыту, а найперш беднасцю духу, нізкай культуры ў адносінах да ўсяго, што нас акружае, уобшчам і пры- мятывізмам мыслення.

Прырода помсціць чалавеку за бездухоўныя і спахывецкія адносіны да яе.

Паступоваму ажыццяўленню і паглыбленаму засваенню самымі шырокімі масамі нацыянальнай духоўнай культуры, спадчыны, можа, на наш погляд, садзейнічаць развіццё новых форм і структур народнай адукацыі, пашырэнне асветы, далучэнне да культуры шырокіх слаёў працоўных мас.

Сёння ва ўсім свеце ідзе жорсткае змаганне за чалавечы розум, за людзей, здольных да інтэлектуальнай ці разумовай дзейнасці. Адзін з магутных механізмаў падобнай селекцыі талентаў — мажлівасць атрымаць вышэйшую адукацыю, яе даступнасць, дэмакратызм сістэмы і самога механізму яе набывання.

Мы б не хацелі паглыбляцца ў дасканалы і заглыблены аналіз праблем вышэйшай школы, але зусім відавочна, што

века, у Японіі — 4,2 чалавека. Гіпатэтычна можна сцвярджаць, што і мы знаходзімся на тым жа агульначалавечым узроўні інтэлектуальных магчымасцей. Дык чаму і нам не наладзіць свабодны запіс-прыём у ВНУ? Яшчэ адна сацыяльная праблема. Адной з самых найчасцейшых форм дэмакратызацыі адукацыі з'яўляецца стварэнне ўмоў для прадаўжэння адукацыі і атрымання другой спецыяльнасці ці перакваліфікацыі. Дадзеная сістэма па кла-

родных промыслаў. Паглядзіце, як праходзіць нашы традыцыйныя вяселі сёння, у што лны ператвараюцца. Калі што дзе і робіцца ў гэтым кірунку, дык робіцца саматугам, недастаткова. А як важна даць неабходныя рэкамендацыі такога даўнішняга ў многім цікавага і адметнага нацыянальнага абраду — гэтай беларускай народнай «оперы», выключнага відовішча, паэзіі, якая запамінаецца на ўсё жыццё. Гэта адносіцца і да іншых галін і сфер народнага быту і быцця.

«Вольны» беларускі ўніверсітэт здольны будзе, на нашу думку, у самыя кароткія тэр-

Стварэнне Нацыянальнага ўніверсітэта дазволіць аб'яднаць намаганні многіх устаноў, арганізацый у адным кірунку: дапаможа вывесці з «небыцця», пазбаўіцца саматужніцтва, залучыць пад адзіны «дах» дзейнасць шматлікіх ужо сёння існуючых лабараторый, аматарскіх музеяў, клубаў, суполак, творчых маладзёжных згуртаванняў, скіраваць усю гэтую інтэнсіўную дзейнасць у агульнае рэчышча.

Няма сумнення, што стварэн-

„ВОЛЬНЫ“ БЕЛАРУСКІ УНІВЕРСІТЭТ

Як дэмакратызавать вышэйшую адукацыю

многія задачы інтэлектуальнага развіцця асобы, пошукаў і выяўлення таленавітых аднак нашы ВНУ вырашаюць сёння толькі ў некаторых гэтых частках. Здавалася б, неверагодна, але факт, што наша вышэйшая школа нават не з'арыентавана на ўсебаковае раскрыццё інтэлектуальных здольнасцей асобы. Талент застаецца незапрацаваным у грамадстве.

Наша вышэйшая школа знаходзіцца ў вялікім матэрыяльным запустенні, яна пакутуе і нібы здранцвела пад цяжарам традыцыйных рэгламентацый і догм, пад націскам рэшткаў камандна-бюракратычнага кіравання, пад ціскам напластанняў шматлікіх валонтарскіх рашэнняў.

Адсутнасць сацыяльных перспектыв нараджае ў моладзі матывы расчаравання, няўпэненасці ў заўтрашнім дні, нявер'е ў сацыяльнае справядлівасць, экстрэмізм і агрэсіўнасць. Параўнанне свайго жыццёвага ўзроўню і сваіх мажлівасцей у жыцці з заходнімі краінамі прывяло моладзь, як у многім і ўсё грамадства, у шокавы стан, здранцвенне, утрапленне.

Цяжка нават уявіць, колькі эксперыментаў, розных ільгот, інструкцый нявечнае правілы прыёму абітурыентаў! Сэрца крывае абліваецца, калі бачыш, як многія выпускнікі (нават і медальсты) марна «б'юцца» на ўступных экзаменах з надзеяй паступіць і не могуць гэтага зрабіць проста з-за недахопу месца. Як бы ты ні здаў, табе ўсё роўна не праіць: нешматлікіх месцаў займаюць «шчасліўчыкі» ці то са стажам работы, ці то дэмабілізаваныя з арміі, ці то выпускнікі з накіраваннем. У прывілах прыёму застаецца яшчэ шмат рэгламентацый. Некалікі гадоў назад ва ўніверсітэце здарыўся такі кур'ёзны выпадак. На завочнае аддзяленне абітурыент здаў усё ўступных экзамены на «5» і... не быў залічаны толькі таму, што працаваў не па спецыяльнасці. Заканмернае было пытанне абітурыента: «Дык як жа трэба здаць уступных экзамены, каб паступіць?»

Ці ішчэ. Доўгі час пасля аспірантур у ВНУ мы не маглі пакінуць працаваць на кафедрах маладога навукоўца-педагога, калі ў яго не было гарадской прапіскі. У такім разе Ламаносаў павінен быў бы ехаць назад у свае Халмагоры, а айчынная і сусветная навука не далічылася б аднаго са сваіх волатаў.

Штучна, у форме ўступных экзаменаў, забаронаў пры размяшчэнні, мы адмаўляем ад здольных, таленавітых выпускнікоў толькі таму, што ў іх няма гарадской прапіскі. Наша сістэма народнай адукацыі сама нярэдка адлучае таленавітых людзей ад інтэлектуальнай дзейнасці, пазбаўляе грамадства перспектывы на будучае.

ВА УСІМ СВЕЦЕ існуе свабодны прыём-залік жадаючых вучыцца ва ўніверсітэтах. Што гэта? Буржуазная раскоша? Не, жыццёвая неабходнасць. Сацыялагам вядома, што, у адпаведнасці з індэксамі інтэлектуальнай дзейнасці, людзей, якія здольны творча займацца навукай, культурай і кіраваннем, не так ужо і шмат. Напрыклад, у ФРГ гэта ў сярэднім 3,5 чалавека з тысячы, у ЗША — 2,95 чала-

сіфікацыі ЮНЕСКА носіць назву «эдалт эд'юкэйшн». Сутнасць яе ў тым, што любы грамадзянін у любы зручны для яго час (нават выкарыстоўваючы дзеля гэтага толькі перыяды сваіх чарговых волпускаў) у любым узросце мае мажлівасць атрымаць адукацыю ці пашырыць свае веды як па поўным універсітэцкім курсе, так і па любой яго частцы, у любой галіне і ў любым аб'ёме на выбар, — напрыклад, па мове, літаратуры, жывапісу, тэорыі мастацтва, тэорыі рэлігіі і г. д.

Гэта і ёсць рэальна ажыццёўленае на практыцы канстытуцыйнае права на адукацыю. Надзвычай актуальнай і важнай сёння таксама праблема інтэграцыі сістэмы адукацыі з агульнаеўрапейскай і агульнасусветнай сістэмай. Наша вышэйшая адукацыя, як і наогул сістэма навучання, павінна стаць агульнай крывяноснай сістэмай усёй сусветнай адукацыі. Толькі так сёння чалавецтва можа выжыць.

Першая задача на гэтым шляху — магчымасць атрымання адукацыі за мяжой і праца ўніверсітэцкіх кадраў (гаворка будзе пакуль што пра ўніверсітэт) па абмене ў вядучых сусветных універсітэтах і навуковых цэнтрах, а таксама мажлівасць вучыцца і працаваць у нашай краіне для замежных спецыялістаў.

Мы глыбока перакананы, што ўвесь комплекс узятых праблем і ў першую чаргу праблем арганічнай выпрацоўкі новай канцэпцыі навучання на нацыянальнай глебе, у тым ліку праблема пашырэння ўжытку беларускай мовы, у многім можна вырашыць шляхам стварэння новага Нацыянальнага «вольнага» ўніверсітэта Беларусі або Нацыянальнага культурнага цэнтра.

На першым этапе гэты ўніверсітэт мог бы пачынаць сваю работу на грамадскіх пачатках. Патрэбна толькі аб'яднанне ўсіх сіл у адпаведным напрамку: зліццё непатрэбных і такіх сухіх, казенных народных універсітэтаў, шматлікіх курсаў павышэння кваліфікацыі, перападрыхтоўкі кадраў і інш.

Усё гэта трэба аб'яднаць у адным комплексе. Лектары могуць працаваць на грамадскіх асновах, прычым пажадана, каб гэта былі лектары высокай кваліфікацыі. Вучацца ў такім універсітэце ўсе жадаючыя. Нашы ўніверсітэты даюць сёння права займаць пасады, а тут, наадварот, — ніякай пасады, але неабмежаваныя правы, поўная мажлівасць атрымання адукацыі ў любой з галін ведаў.

У межах «вольнага» ці лепш сказаць, народнага ўніверсітэта ўжо сёння можна было б аб'яднаць усё існуючыя і так неабходныя цяпер курсы па вывучэнні беларускай мовы, літаратуры, культуры, гісторыі, мастацтва, архітэктуры, гурткі і аб'яднанні, калектывы па вучэнні традыцыйных сямт, абрадаў, звычаяў, па прапагандзе нацыянальнага ўкладу нашай агульнай культуры: нацыянальнай кухні, тэатра, разьбярства, самых разнастайных на-

міны стварыць аб'ектыўныя ўмовы для натуральнага і арганічнага (а не загадна-дэкаларатыўнага) распаўсюджвання і ўкаранення ў наша жыццё ў многіх аб'ектах сваіх ужо беззваротна страчаных нацыянальнай культуры, мовы, нацыянальных рамёстваў, мастацтваў, літаратуры і навукі.

ХАЦЕЛАСЯ Б запрасіць усіх зацікаўленых асоб, шырокай колы грамадскасці да абмеркавання праблем, звязаных з стварэннем «вольнага» Нацыянальнага беларускага ўніверсітэта — з уласнай сістэмай ліцэяў, каледжаў, спецыялізаваных школ па ўсёй рэспубліцы.

Адзін з нас, вылучаны 20-тысячным калектывам БДУ кандыдатам у народныя дэпутаты БССР, уключае гэты пункт і ўсё, што звязана з дэмакратызацыяй сістэмы народнай адукацыі, у сваю перадавыбарчую платформу. У выпадку абрання ў парламент рэспублікі ён мае намер няўхільна дабівацца ажыццяўлення многіх выказаных тут палажэнняў, звязаных з хутчэйшым пераводам навучання ў вышэйшай школе на нацыянальны грунт, скіравання на даступнасць самых шырокіх мас любога ўзросту ў любы тэрмін працягваць вучобу, на прадстаўленне шырокіх мажлівасцей кожнаму пашыраць свой круггляд, паглыбіць свае веды, спасцігаць духоўную культуру свайго народа і народаў свету.

Адным з асноўных у «Вольным» беларускім універсітэце павінен быць факультэт беларускай філалогіі з аддзяленнямі беларускай мовы і літаратуры, рускай мовы і літаратуры, а таксама славянскага і раман-германскага аддзяленняў. Гэта будзе садзейнічаць далучэнню да культуры, мовы, гісторыі, права самых розных слаёў насельніцтва, садзейнічаць адраджэнню і развіццю традыцыйных народных рамёстваў, актыўнаму краязнаўчай работы, спрыянню і шырокаму развіццю, актыўнаму выкарыстанню традыцыйнай народнай творчасці ў сучасным прафесійным мастацтве.

Такі ўніверсітэт будзе дапамагаць архэаграфічнай і архэалагічнай дзейнасці на Беларусі, накіраванай на ўвядзенне ў навуковы і культурны ўжытак архіўных матэрыялаў, помнікаў беларускага нацыянальнага пісьменства і нацыянальнай культуры. З дапамогай такога ўніверсітэцкага Цэнтра можна стварыць фонд фанна- і відэатэкі беларускага фальклору і помнікаў беларускага мастацтва, у многім упарадкаваць і рэстаўрыраваць фонды, аказаць дапамогу ў шырокім выкарыстанні традыцыйнай мастацкай спадчыны і яе далейшым развіццю. Такі ўніверсітэт мог бы ўзяць на сябе стварэнне базы дзых і сістэмы інфармацыйных паслуг па пісьменстве, фальклору і народных промыслах.

не падобнага ўніверсітэта будзе садзейнічаць падрыхтоўцы і выхаванню нацыянальных кадраў ва ўсіх галінах народнай гаспадаркі, актыўнасць фарміравання нацыянальнай самасвядомасці.

Нацыянальны ўніверсітэт мог бы ўзяць на сябе вырашэнне пытанняў падтрымкі культурных сувязей з суайчыннікамі за мяжой з мэтай далучэння іх да духоўнага жыцця рэспублікі і усёй краіны, захавання імі нацыянальнай мовы і культурных традыцый самабытнасці, а таксама мог заняцца вывучэннем гісторыі іх рассялення, гнэсеалогія старадаўніх родаў, асаблівасцей культурнага жыцця, быту, мастацкай творчасці беларускай эміграцыі.

У межах новага «вольнага» ўніверсітэта могуць нарадзіцца і новыя формы асветы, адукацыі і міжнароднага супрацоўніцтва. Так, у многіх краінах славянскага свету існуюць Летнія Міжнародныя школы (напрыклад, у Славеніі, Югаславіі) для дзяцей эмігрантаў, выхадцаў з дадзеных месцаў суайчыннікаў за мяжой, лёс якіх паракідаў па ўсім свеце. Шматлікія беларускія калоніі, таварыствы, групы, цэнтры, якія ствараюцца ў Аўстраліі, Канадзе, Амерыцы, Англіі маглі б прысылаць сваіх навучэнцаў для атрымання адукацыі менавіта на сваёй прадзіме і на мове таго народа, да якога яны належалі.

У свеце сёння вядомыя некалькі такіх пазадзержаўных інстытутаў, якія актыўна праводзяць у жыццё дадзеныя ідэю распаўсюджвання адукацыі сярод суайчыннікаў за рубжом. Гэта Гётэ-Інстытут у ФРГ і Амерыканскі ўніверсітэт у ЗША. Чаму б нам не мець такі ўніверсітэт?

НАШ ПОГЛЯД, арганізатарамі - заснавальнікамі новага нацыянальнага ўніверсітэта павінны выступаць БДУ, творчы саюзі БССР, АН БССР — як арганізацыі, якія здольныя накіраваць свае лепшыя творчыя сілы для выкладання ў згаданым універсітэце.

Зараз у рэспубліцы распрацоўваецца ўрадавая праграма «Роднае слова», скіраваная на выкананне Закона «Аб мовах у Беларускай ССР». Стварэнне Нацыянальнага народнага ўніверсітэта ў Беларусі са сваімі праграмамі выкладання, са сваім «вольным» наборам навучэнцаў, свабодным запісам усіх жадаючых вучыцца павінна ўвайсці адным з пунктаў у выкананне дадзенай праграмы.

Такія захады ў напрамку пашырэння сеткі вышэйшых навучальных устаноў будуць садзейнічаць паўнакроўнай, сучаснай і дэмакратычнай адукацыі самых шырокіх слаёў насельніцтва, пашырэнню навукі, асветы, культуры ў народзе, дадуць мажлівасць пастаянна клапаціцца не толькі пра хлеб надзёны, але і пра хлеб духоўны, не толькі пра багаж ведаў чалавека, але і пра яго душу.

Ігар МАЛЕВІЧ, загадчык кафедры, прафесар БДУ імя У. І. Леніна, кандыдат у народныя дэпутаты Вярхоўнага Савета БССР; Уладзімір НАВУМОВІЧ, загадчык кафедры, дацэнт, давераная асоба кандыдата.

«Монд», «Известия»

і... «ЛіМ»

Запрашэнне генеральнага дырэктара ЮНЕСКА

Канверты з замежным штэмпелем — не рэдкасць у рэдакцыйнай пошце. Пішуць суайчыннікі, звяртаюцца тыя ці іншыя міжнародныя арганізацыі... (Між іншым, ці не пераняць нам спосаб напісання адраса — спачатку імя адрасата, потым дом, дзе ён жыве або працуе, далей — вуліца, горад, краіна? Здавалася б, дэталь, але сведчыць яна пра адносіны да чалавека).

Днямі рэдакцыя атрымала канверт з Парыжа, са штаб-кватэры ЮНЕСКА.

У лісце на імя галоўнага рэдактара «ЛіМ» генеральны дырэктар ЮНЕСКА пан Федэрыка Маёр піша аб тым, што міжнародная супольнасць зацікаўлена сочыць за станаўленнем свабоднага, незалежнага і плюралістычнага друку ў краінах Усходняй Еўропы. Выказваецца таксама разуменне, што працэс гэты звязаны з пераадоленнем шматлікіх праблем — фінансавых, матэрыяльных, тэхнічных, прафесійных і іншых. Вось чаму, а таксама ў адпаведнасці з новай стратэгіяй у галіне камунікацыі, ухваленай на XXV сесіі Генеральнай канферэнцыі ЮНЕСКА (кастрычнік — лістапад 1989 г.), і ў рамках праграмы «Камунікацыі на службе гуманізму», — наладжваецца сустрэча прадстаўнікоў сродкаў масавай інфармацыі краін Усходняй і Заходняй Еўропы.

Сустрэчы, на якую Ф. Маёр запрашае галоўнага рэдактара «ЛіМ» А. Вяцінскага, мае на мэце пашырэнне ідэй свабоды і плюралізму, абмен думкамі аб ролі друку ў працэсах дэмакратызацыі, аказанне дапамогі прагрэсіўным выданням у краінах Усходняй Еўропы. Будучы таксама разгледжаны магчымасці двухбаковага і шматбаковага супрацоўніцтва ў галіне журналістыкі. Сярод тэм, што прапаноўваюцца для абмеркавання: «Свабодны, незалежны друк — галоўны фактар дэмакратыі», «Новы друк Усходняй Еўропы: здатыні і праблемы» і іншыя.

Удзельнікамі сустрэчы будуць прадстаўнікі 15 краін Захаду, у тым ліку ЗША і Канады, а таксама Балгарыі, Венгрыі, Польшчы, ГДР, Румыніі, Чэхаславакіі і Савецкага Саюза, «Эўдойчэ Цайтунг», «Монд», «Карэра дэла Сара», «Газета выборча», «Раманія ліберэ», «Гардыян», «Вашынгтон пост», «Тайм» — вось некаторыя назвы з сузор'я міжнароднага друку, якое збірае ЮНЕСКА.

З СССР запрошаны таксама галоўныя рэдактары В. Томіш («Рэспубліка», Літва), В. Кароціч («Огонёк»), І. Лапцеў («Известия»), В. Старкоў («Аргументы і факты»), В. Плюшч («Літаратурная Украіна»).

ЦІ ПОЎНАЯ ГАЛОСНАСЦЬ?

У рэдакцыю прыйшлі супрацоўнікі НВА «Інтэграл» — старшыня савета працоўнага калектыву СКТБ Сяргей ПАПКОУ (кандыдат у народныя дэпутаты БССР, ужо, напэўна, знаёмы чытачам па публікацыі ў адным з выпускаў «Выбарчага клуба «ЛіМ»») і начальнік сентара Уладзімір БУЦЬЯНА і перадалі ліст, пад якім чатыры дзесяткі подпісаў. Госці адразу агаварылі той момант, што подпісаў маглі б быць значна больш, сотні...

У чым жа справа?

На гэтым тыдні рэспубліканскія газеты пад загалоўкам «На шляхах абнаўлення» надрукавалі справядліва аб сустрэчы першага сакратара ЦК КПБ Я. Я. Сакалова з калектывам НВА «Інтэграл», якая адбылася 12 лютага г. г. Менавіта гэтая публікацыя (аўтар — М. Нікалаў) выклікала незадаволенасць нашых гасцей, а таксама падпісаваных ліст інжынераў В. Стрына, Ю. Шынкевіча, З. Краснеўскай, А. Грыцкевіча, М. Татарынава і многіх іншых супрацоўнікаў «Інтэграла». Як удзельнікі сустрэчы яны лічаць, што аўтар публікацыі сказіў факты, змясціў ацэнкі. Многія вострыя пытанні і адказы на іх партыйнага кіраўніка рэспублікі не адлюстраваны, а некаторыя пададзены тандэнтна.

Прадстаўнікі «Інтэграла» паставілі пытанне аб адказнасці журналістаў за праўдзівасць інфармацыі.

А ДЗІН вядомы цяпер не толькі ў Беларусі прэзідэнт, у бытнасць сваю студэнтам, напісаў верш. Змест яго быў даволі банальны — калгаснікі вязуць здаваць дзяржаве збожжа, а наперадзе аблоу, упрыгожанага чырвонымі сцягамі і транспарантамі, — ну зусім як у А. Блока ў паэме «Дванаццаць», — «В белом венчике из роз — Впереди — Исус Христос» — едзе, абвіты кветкамі і зелянінай, Сталін... Дакладней, яго партрэт... Той верш паэт-пачатковец панёс у рэдакцыю газеты «Звязда». Загадкавым аддзела культуры і літаратуры там працаваў тады таксама вядомы сёння крытык. Ён прачытаў верш, адклаў яго ўбок і доўга гаварыў пра веліч і геніяльнасць мудрэйшага з мудрых, бацьку і правадыра працоўных усяго свету, самага простага і шчырага чалавека Іосіфа Вісарыянавіча Сталіна. Закончыў свае разважанні ён прыкладна так:

— Няма слоў, якімі можна было б выказаць нашу любоў і павагу да дарагога ўсім нам правадыра...

Вядомы прэзідэнт, успамінаючы гэта, смяецца:

— Прайшоў час і бачыш — знайшліся словы. Зноў пішам і пішам пра Сталіна, а ўсёй праўды пра яго так яшчэ і не сказалі... І ці скажам хоць калі?..

У часы, калі жыў Сталін, я не пісаў вершаў — хадзіў у школу, чытаў, вучуцаў напісанае іншымі. І хоць у нас дома, у сям'і, не любілі Сталіна, асабліва дзед і бацька (на тое ў іх, як і ў многіх у тых галодных, няўтульных пасляваенных гадах, былі прычыны — дзед ледзь выратаваўся ад раскулачвання, а значыцца, і Сібіры, а бацьку проста не давалі жыць за тое, што трапіў у палон, а потым яшчэ і ў Нямеччыну), тым не менш, я дэкламаваў вершы пра любімага правадыра ў школе, са сцэны калгаснага клуба, а то і проста сам сабе. Не некаторыя з іх мне падабаліся сваім складам і шчырасцю. Напрыклад, гэты:

Мы роднаму Сталіну ў песні
Любоў і падзяку прынёслі
З палёў беларускай зямлі.
І ясныя зоры,
І чыстыя росы
У гэтую песню ўплалі.
І словы, што маці спявала,
Як сына свайго спавівала:
«Расці, мой сымчак, расці,
Выходзь, сінявокі,
На шлях, на шыроні,
На Сталінскі шлях у жыцці».
І смех дзетвары светлакудрай,
І прыказкі старасці мудрай,
І светлыя мары дзяўчат,
І ціхія нівы,
І горад бурлівы
Адзінаю песняй гучаць.
Ты вывей народ наш з галечы,
Ты даў нам закон чалавечы,
Шчаслівае долі закон.
Прымі наш любімы,
За шчасце Радзімы
З падзякаю нізкі паклон!

Вядома, чытаў я і Письмы беларускага народа вялікаму Сталіну. І не толькі чытаў, але і запамінаў, як таго патрабавала школьная праграма. І цяпер яшчэ не забыліся некаторыя радкі:

Таварыш Сталін, бацька наш
любимый!
Для нас няма нічога даражэй
Тваёго імя, бо ўсе твае сыны
мы,
Яднае нас святло тваіх ідэй.
Ці, скажам, такіх:
Родны Сталін! У кожнай
жыццёвай прыгодзе
Адчувалі мы так жа тады,
як цяпер,
Твой заўсёдашні клопат аб
нашым народзе;
Мудры Ленін і ты
ў васемнаццатым годзе
Утварылі на радасць нам
БССР.

Далейшыя падзеі ў жыцці вельмі ж пахвінулі маю веру ў «бацьку роднага Сталіна», дапусцілі і мяне да тых, хто яго не любіў. І калі ён у сакавіку 1953 года памёр, я, як некаторыя, не плакаў. XX з'езд партыі канчаткова паставіў усё кропкі над «і», пераканаў мяне, што Сталін, акрамя няшчасця і гора, нічога іншага не прынёс людзям і краіне.

Вучачыся потым ва ўніверсітэце, куды я паступіў дзякуючы таму, што Сталіна ўжо не было (пры ім такіх, як я — быў жа ў вайну не толькі на акупіраванай тэрыторыі, але і ў Нямеччыне, да таго ж вызвалілі нас не савецкія войскі, а амерыканцы, — не прымалі нават в вучылішчы і тэхнікумы), і знаёмчыся з многім, што рабілася раней пры ім, «правадыры» і «карыфеі», я не не дай думаю: «Як маглі некаторыя паэты, прычым сапраўдныя, з дадзеным богам талентам, пісаць і прывячаць свае вершы і паэмы такой пачвары, тырану і дыктатару? Што, хіба яны не ведалі, хто такі Сталін, не бачылі, што рабілася пры ім ў краі-

не?» Потым я зразумеў — калі не ўсе, дык многія з іх баяліся Сталіна і яго акружэння, не хацелі трапіць туды, куды трапілі сваікі, знаёмія, сябры...

І ўсё ж цікава, як і кім арганізаваліся, пісаліся, афармляліся і пасылаліся тэя Письмы «працоўных» Беларусі, якія «пераказвалі» ў верхах» лепшыя нашы паэты, не пакідала мяне...

Сын мастака — мой добры знаёмы па студэнцтву і літаратуры — аднойчы раскаваў у рэдакцыі, дзе я працаваў пасля заканчэння ўніверсітэта, які даручылі яго бацьку аформіць прывітальны адрас Мікіту Сяргеевічу Хрушчову — тады Сяргееву сакратару ЦК КПСС,

ліч, — у ім ён падагуліў «вынікі гістарычным перамогам партыі і перамогам сацыялізму ў СССР». Выступаючы напярэдадні гэтага з'езда ў Ленінградзе з дакладам аб рабоце ЦК ВКП(б), «натхнёны трыбуны рэвалюцыі і любімец партыі» С. М. Кіраў гаварыў не так пра работу ЦК і партыі, як пра «вялікага арганізатара сацыялістычных перамог рабочага класа» І. В. Сталіна:

«Таварышы, гаворачы аб заслугах нашай партыі, аб поспехах нашай партыі, нельга не сказаць аб вялікім арганізатары тых гіганцкіх перамог, якія мы маем. Я гавару аб таварышы Сталіне.

Позірк у мінулае

«АД ШЧЫРАГА СЭРЦА»

Пра «Письмы беларускага народа вялікаму Сталіну»

Старшыні Савета Міністраў СССР у сувязі з яго юбілеем — ні то шасцідзесяцігоддзем, ні то сямідзесяцігоддзем.

— Бацька мой жыў у драўляным доме, на ўскраіне горада, у яго не было тэлефона. І вось сакратар ЦК КП Беларусі, які, па ўсёй верагоднасці, адказаў за адрас, зачасціў да бацькі. Прыязджаў га чорнай «Волзе» ледзь не штодзень, каб, мабыць, непасрэдна сваімі вачыма паглядзець, як ідзе работа. Пераканаўшыся ж, што бацька працуе, загадаў зімою, у люты мороз, укапаць некалькі слупоў і правесці бацьку тэлефон. І ўжо спраўляўся па некалькі разоў на дзень па тэлефоне, як ідзе афармленне таго адраса, ці трэба якая-небудзь дапамога...

Часы былі ўжо не ранейшыя, не культўскія. Не садзілі, не пасылалі за краты і ў лагеры ні ў чым не вінаватых людзей. А сакратар ЦК усе адно хваліваўся, баяўся за свой далейшы лёс. А пры Сталіне ж... Як тады кожны імкнуўся выканаць усё, што яму даручалася!

Сёння, у часы перабудовы і галаснасці, многае, што раней хавалася ці пра што не гаварылася, становіцца вядомым шырокім колам грамадскасці. Надшоў час расказаць, і як арганізаваліся, пісаліся тэя Письмы, якія называліся «Письмам вялікаму Сталіну» і якія выдаваліся некаторымі крытыкамі за ўзоры сапраўднай паэтычнай творчасці, шэдэўры і ўключаліся ў хрэстаматыі, вывучаліся ў школах, інстытутах. Зрабіць вядома, гэта нялёгка, бо многае схавана ў пыле часу, ды і арганізатару, аўтару, дакладней, сааўтару тых Письмаў у большасці няма ўжо. І ўсё ж паспрабуем сёе-тое ўзнавіць...

Першае такое Письмо — яно было названа «Вялікаму Сталіну», — з'явілася ў ліпені 1936 года. Яго падпісалі — калі верыць таму, што паведамлялі арганізатары і аўтары (ці сааўтары) Письма — «2 мільёны працоўных Савецкай Беларусі» і «ў верхах пераказалі паэты БССР: Янка Купала, Якуб Колас, Андрэй Александровіч, Пятрусь Броўка, Пятро Глебка, Ізі Харык».

Ліпень 1936 года... Чаму менавіта гэтаю датаю пазначана Письмо, што за падзея адбылася тады, якая падлікала нараджэнне гэтага твора і яго «пераказу» паэтамі «ў верхах»? У жыцці самога Сталіна ніякай круглай даты не было — нарадзіўся ён 21 студзеня 1879 года. Значыцца, былі іншыя падзеі, прычым важныя. Якія? Перш за ўсё, вядома ж, вярта ўспоміць XVII з'езд ВКП(б), які адбыўся ў студзені — лютым 1934 года і які ўвайшоў у гісторыю як з'езд пераможцаў. На гэтым з'ездзе са справаздачным дакладам выступіў Ста-

няня «Інтэрнацыянала» аваяцця ўзнаўляецца. Крыкі «Ура!», «Няхай живе Сталін!», «Няхай живе ЦК!».

Але барацьба, як папярэджаў неаднаразова Сталін, з ворагамі яшчэ не закончана. Хоць яны і разбіты, але рэшткі іх, асабліва ў ідэалогіі, жывуць і нярэдка даюць аб сабе знаць, шкодзяць. Засталося капіталістычнае акружэнне. Яно ажыўляе і выкарыстоўвае перажыткі капіталізму ў свядомасці людзей. З усіх перажыткаў у свядомасці людзей самыя небяспечныя і жывучыя — нацыянальныя. Адказваючы на пытанне, які ўхл уяўляе тут галоў-

письменнікаў СССР, а потым і ў рабоце Першага Усеаюзнага з'езда савецкіх письменнікаў, адзначыў 30-годдзе сваёй літаратурнай дзейнасці, у двух конкурсах на лепшую песню, якія праводзіліся Саюзам письменнікаў СССР і ЦК ВЛКСМ, атрымаў прэміі (2-ю і 1-ю). Якуб Колас таксама не быў абдзелены ўвагай — пасля вобшыску ў яго на кватэры, калі былі канфіскаваныя пісьмы да жонкі і некаторыя рукапісы, пасля пакаяннага пісьма, што змясціла на сваіх старонках газета «Звязда», крытычных выступленняў супраць яго надзішло як бы зацішша; «пралетар-

ную небяспеку, — ухл да вялікарускага нацыяналізму ці ўхл да мясцовага нацыяналізму, — Сталін — ён ужо не гаварыў, а вучыў, што «пры сучасных умовах галоўную небяспеку ўяўляе той ухл, супраць якога перасталі змагацца і якому далі такім чынам вырасці да дзяржаўнай небяспекі!».

І каб не ўзнікала нічога падобнага, увесь час вялася бязлітасная барацьба як з вялікарускім нацыяналізмам, так і з нацыяналізмам мясцовым, а, за адно, і з усімі астатнімі «шкоднікамі» і «ворагамі», фактычна з усім народам — рабочымі, калгаснікамі, інтэлігенцыяй... Неўзабаве пасля XVII з'езда ВКП(б) быў забіты «натхнёны трыбуны і любімец партыі» С. М. Кіраў, былі арыштаваны і знішчаны большасць дэлегатаў з'езда, у тым ліку і тэя, хто каўся, прызнаваў свае «памылкі» і «грахі» перад Сталіным, накіраваны ў турмы і лагеры тысячы, мільёны ні ў чым невінаватых людзей...

«Ворагі» шукаліся ўсюды, супрацоўнікам НКВС даводзіўся ж індывідуальны план іх выкрыцця і абясшоджвання... Разам з тым праводзіліся новыя і новыя масавыя «паказункі» аднасі і перамог — з'езды, нарады, кангрэсы. У жніўні-верасні 1934 года прайшоў Першы Усеаюзны з'езд савецкіх письменнікаў, у лютым 1935 года — Другі Усеаюзны з'езд савецкіх і нацыянальных пісьменнікаў-аўтарытаў, у ліпені-жніўні таго ж 1935 года — VII Сусветны кангрэс Камуністычнага Інтэрнацыянала, у лістападзе — Усеаюзны нарада стыханаўцаў... У чэрвені 1936 года ЦК ВКП(б) на сваім пасаджэнні ўхваліў «у асноўным» праект Канстытуцыі СССР і апублікаваў яго на ўсенароднае абмеркаванне, каб праз некаторы час прыняць на Надзвычайным VIII Усеаюзным з'ездзе Саветаў... Была перад гэтым — 15 сакавіка 1935 года — узнагароджана Беларуска ССР ордэнам Леніна... У сувязі з усімі гэтымі падзеямі і было вырашана накіраваць «натхняльніку і арганізатару ўсіх перамог» Письмо ад працоўных Савецкай Беларусі...

Увесь XVII з'езд ВКП(б) прайшоў прыкладна ў такім жа ўхваленні «заслуг і прадбачлівай мудрасці» кіраўніка партыі і народа, пакаяння перад ім тых, хто ў свой час у нечым яму прарэчыў (Бухарын, Зіноўеў, Камеў, Рыжак, Томскі). Сталіну гэта, па ўсім відаць, спадабалася, ён быў задаволены і не хаваў гэтага. «Таварышы! — сказаў ён у сваім заключным слове. — Спрэчкі на з'ездзе выявілі поўнае адзінства поглядаў нашых партыйных кіраўнікоў, можна сказаць, па ўсіх пытаннях партыйнай палітыкі. Пярэчэнняў супраць справаздачнага даклада, як вы ведаеце, не было ніякіх. Выяўлена, значыцца, незвычайная ідэя-палітычная і арганізацыйная згуртаванасць радыоў нашай партыі (апладысменты). Таму я пытаюся, ці ёсць пасля гэтага патрэба ў заключным слове? Я думаю, што такой патрэбы няма. Дазвольце мне адмовіцца ад заключнага слова».

(Бурная аваяцця, увесь з'езд устае, грамавое «ўра»; калектыўныя выкрыкі: «Няхай живе Сталін!» З'езд, стоячы, спявае «Інтэрнацыянал». Пасля выка-

скай паэты» Андрэй Александровіч і Пятрусь Броўка (паколькі многія вельмі здольныя іх равеснікі былі арыштаваны, не пісалі твораў, бо знаходзіліся ў турмах і лагерах) набывалі вядомасць: Андрэй Александровіч стаў намеснікам старшыні праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі, членам ЦК БССР і кандыдатам у члены ЦК КП(б)Б, прымаў удзел у напісанні Праекта Канстытуцыі СССР, а заадно выкрываў, граміў у паэзах, верхах і артыкулах «нацдэмаў», а Пятрусь Броўка, які заявіў яшчэ ў малодасці: «Не буду я стаяць на раздарожжы, вачыма сумнымі глядзець у далечыню», — выконваў тое, што абяцаў, — падтрымліваў, вітаў, апяваў усё, што адбывалася навокал яго ў тэя гады... Пятро Глебка, якому вуснамі кіраўніка пісьменніцкай арганізацыі Беларусі М. Клімковіча на Першым Усеаюзным з'ездзе савецкіх пісьменнікаў была абяўлена падзяка за дапамогу ў «разоблачэнні» згуртавання «Узвышша», усё яшчэ адбываўся адкрытых наскокаў — то за не зусім «правільныя» думкі пра мову, якія меў неасцярожнасць выказаць у адным з выступленняў, то ад абвінавачванняў, якія высунуў супраць яго адзін літаратар у артыкуле «Кулацкі архангел з гусіным прыром»... Ізі Харык — адзін з самых вядомых яўрэйскіх паэтаў Беларусі, быў рэдактарам часопіса «Штэрн», членам ЦК БССР і членам-карэспандэнтам Акадэміі навук БССР... Які ўдзел яго ў напісанні Письма — цяжка сёння сказаць. (Дарэчы, яго прозвішча, як і прозвішча А. Александровіча пасля арыштаў — Ізі Харык у 1937 г., а А. Александровіча — у 1938 г., — былі зняты і больш ні разу потым пад Письмом не друкаваліся).

Письмо «Вялікаму Сталіну», паколькі было першым, паклала пачатак усім далейшым падобным «творам», стала як бы класікай, узорам, пад які падганялі ў астатнія Письмы. Напісана яно месцамі не казёна, натхнёна. Напрыклад, раздзел, які, мне здаецца, цалкам належыць піру Яўкі Купалы і які сёння не страціў сваёй мастацкай вартасці, можна без ўсё школьнае хрэстаматыі — так пранікнёна, паэтычна, а, галоўнае, праўдзіва раскаваецца ў ім пра мінулае Беларусі:

А было нядаўна, а было
калісьці,
Калі мы з зямельні
не мелі карысці,—
На абед была нам
лебядка з мякінай,
А далей — магіла
пад сухой асінай...

І гэтак, аж да слоў: «Цяпер прыгадаеш былую навалу».

Што ж да іншых частак, дык яны самыя розныя па якасці. Есць і такія, якія да паэзіі не маюць ніякага дачынення — настолькі яны бездапаможныя:

Рушко і Гуцько, і Арэстаў,
і Зубаў,
Гладышаў, Мельнікава
і Харнас —
і многа іх лепшых, настаўнік
наш любі, між нас,
Твае гэта вучні — героі

Таварыш Вілентнікава
і Слесарова,
Еўсюціна, Розенберг,
Туфар, Скабло —
Паэты ім дораць гарачае слова,
Ім славаю яснае сонца ўзышло.

Проста не верыцца, што такое маглі напісаць вопытныя паэты. Хоць... Не самі ж яны выбіралі што рыфмаваць. Хтосьці падбраў прозвішчы і загадаў уставіць у Письмо. Што было рабіць паэтам? Зарыфмавалі... Як зарыфмавалі і многае іншае, што ад іх патрабавалася:

У народаў рэспублікі —
клубы, тэатры,
Велізарнейшы лік
самадзейных гурткоў,
Інафабрыка, парні і
здольныя кадры
Песняроў, кампазітараў і
мастаноў.

Узрасло дзесяць тысяч
рабoтнікау пльбных:
Інжынеры і тэхнікі —
фабрык майстры,
Трыццаць тысяч настаўнікаў,
сотні вучоных,
Аграномы, асветнікі і дантары...

Пегас — конь натурлівы і асядлаць яго ці запрэчы ў сваю брычку, як бачыце, нават такой вялікай брыгадзе паэтаў — «здольных кадраў песняроў» не ўдалося. А, можа, яны не вельмі і шчыравалі, — расказаў у вершах шлях Беларусі ад галечы да «росквіту», пахвалілі ўсё, што трэба было пахваліць — і, як кажуць, на тым «будзьце здаровы». Ды і шчыры не шчыры — штучна ж паэзіі не створыш. Салаўі пяць толькі тады, калі ім хочацца, і свае песні, а не па нейкім заказе...

У гэтым Письме падобраны і адпаведныя эпітэты, каб уславіць «галоўнага» героя Рэвалюцыі ў сьвешчаванай яву — Сталіна, аўтара «ленінскага гімна» — «аб чым марылі людзі і снілі» — Сталінскай Канстытуцыі. Ён і «любімы», і «правадыр», і «вялікі», і «мудры настаўнік», «між геніяў тэні», ён ледзь не Бог:

Твой вобраз, як покліч,
устаў над зямлёю,
Заве пераможна ісці ў барацьбе.
Мы ўсе ля Крэмыля
нашым сэрцам з табою,
І першая думка у нас —
пра цябе.

Ты сонца для нас,
што зямлю асвятліла
І ласкай сагрэла палі, гарады,
Ты рэк паўнаводных
імклівая сіла,
Празрыстасць крыніц —
дарагі правадыр!

І чым далей, тым усё больш
узрастае накал пачуццяў:

Праз тры рэвалюцыі,
бівы, паўстанні
Ты вёў разам з Леніным
нашы рады...
Ты нашых садоў і палёў
красаванне,
Ты наша вясна —
дарагі правадыр!

Табе наша радасць, любоў і
адданасць,
Табе — пле славу
сусветная шыр.
Вядзі нас, любімы, табой
мы з'яднаны,
Ты наша жыццё —
дарагі правадыр!

І заканчваецца Письмо радкамі, зноў жа ці не самога Янкі Купалы (яны, відаць, невыпадкова перавандравалі ў невялікую паэму песняра «Табе, правадыр»):

Хай смутак вачэй тваіх
добрых не росіць,
Ці сонейна захад, ці сонейна
Усход.

І ўжо ў самым канцы, апошня, можна сказаць, кропка:

Прымі прывітанне,
якое прыносіць
Табе, правадыр, беларускі народ.

Письмо «Вялікаму Сталіну», як толькі з'явілася, было адразу ж перакладзена на рускую мову, яно гучала ў выкананні лепшых артыстаў рэспублікі краіны па радыё і са сцэны тэатраў, хвалілася — дзе хвалілася! Падымалася аж да нябёс як найвышэйшае дасягненне паэзіі — крытыкай. І ніхто ні адзін чалавек у Савецкім Саюзе не асмелваўся сказаць праўды пра яго сапраўдную вартасць. Хіба што часопіс «Калоссе» (№ 2, 1939), які выходзіў у Заходняй Беларусі, надрукаваў пра яго некалькі зусім не пахвальных слоў:

«Письменнікі БССР напісалі вершам Письмо «роднаму бацьку» Сталіну, у якім аж захлапуюцца ад казённай радасці й удзячнасці да гэтага дыктатара за ягоны «дабрадзействы» для Беларусі. Для раўнавагі пачуцця трэба было б аўтарам п'ямма прадставіць мора слёз, ёнкі й пакуты замучаных рэжымам «роднага» Сталіна сотняў тысячаў беларусаў, у тым ліку і сотняў письменнікаў, мастакоў, артыстаў, навукоўцаў, культурнікаў».

Письмо, як і вернападання вершы кожнага з гэтых паэтаў, не дапамаглі — на ўсіх іх, ды і многіх іншых, былі заведзены справы на арышт і знішчэнне. Выратаваў некаторых з іх толькі выпадак — прыезд у Мінск і абранне на пасаду Першага сакратара ЦК КП (б) Б П. К. Панамарэнка.

Гісторыкам дзевяццацца яшчэ шмат папрацаваць, каб разабрацца ў падзеях тых гадоў. Бо выканаўшы другую пяцігодку па прамысловасці дзятэрмінова — у чатыры гады і тры месяцы, — у 1937 годзе Сталін распачаў нечуваны яшчэ ў гісторыі народаў крывавае тэрор... «З усіх каштоўных капіталаў, што маюцца ў свеце, самым каштоўным і вышэйшым капіталам з'яўляюцца людзі, кадры», — заявіў ён у гэтых гадах. І вось гэты «самы каштоўны і вышэйшы капітал» — «людзі, кадры» знішчаліся тысячамаі, сотнямі тысяч... Нікому не верачы ў сваёй краіне, Сталін тым не менш паверыў фашыстам, Гітлеру. І ў жніўні 1939 года заключыў з ім так званы пакт Рыбентропа — Молатава, правёў за спіноў народаў падзел свету. У гэтай сувязі была разыграная — які раз! — і беларуская карта — да Савецкай Беларусі павінна была далучыцца ці ўз'яднацца, як потым пачалі называць, Заходняй Беларусі. І калі ў верасні 1939 года гэтае ўз'яднанне адбылося, з'явілася новае Письмо таварышу Сталіну. Цяпер ужо ад «працоўных» Заходняй Беларусі. Яго «склалі» Максім Танк, М. Машара, М. Клімковіч, прозвішчы якіх стаяць пад Письмом. Па сцвярджэнні Максіма Танка, Письмо гэтае пісала і Наталля Арсенева. Але ў 1940 годзе яе разам з дзецьмі вывезлі ў Казахстаў, і прозвішча паэтэсы было апушчана. Не-не, спярша было надрукавана, а апушчана потым ужо, пры далейшых перавыданнях...

Не прымаў ніякага ўдзелу ў напісанні гэтага Письма Піліп Пестрак, хоць прозвішча яго і стаіць сярод аўтараў. Піліп Пестрак быў тады членам паўнамоцнай камісіі на сесіі Вярхоўнага Савета СССР, то як жа было без яго абсціся... Ідэя напісаць Письмо прыйшла некаму ў галаву з кіруючых таварышаў. А, можа, М. Клімковічу, тады старшыні праўлення Саюза письменнікаў БССР, і ён убіў яе ў галаву кіраўнікоў партыі і ўрада БССР? Ва ўсякім выпадку, М. Клімковіч аднойчы прыехаў у Вілейку, якая была абласным цэнтрам і дзе ў рэдакцыі газеты «Вілейская праўда» працавалі Максім Танк і Наталля Арсенева. Быў выкліканы туды і Міхась Машара. М. Клімковіч, хрыпучы, — ён перад гэтым перарэзаў

брытваю сабе горла, калі ішло змаганне за ўладу ў Саюзе письменнікаў БССР між ім і А. Александровічам, — пазнаёмся паэтаў з адказным заданнем, якое даверана выканаць ім, кожнаму выдзеліў участак работы (за прыклад, вядома, было ўзята ранейшае Письмо «Вялікаму Сталіну»), і пачалася праца... Праўда, неўзабаве высветлілася: М. Клімковіч Письмо гэтае ўжо амаль усё напісаў сам. Паэзіі там было мала, але ж затое было ўсё іншае, што патрабавалася, а найперш бязмежная хвала яму, «бацьку роднаму», «правадыру». Ды і словы, якімі можна ці не можна карыстацца, М. Клімковіч ведаў. Перад гэтым жа была ў Савецкай Беларусі праведзена рэформа беларускага правапісу ў напрамку набліжэння беларускай мовы да рускай. І многія беларускія словы трапілі ўжо ў «застарэлыя» ці «нацдэмаўскія». Іх месца занялі рускія словы, і пісалі ўжо не «сцяг», а «знамя», не «ведаем», а «знаем» і г. д.

Знаем мы, што Ільіч не памёр,
што ён з намі,
Бо зямлю азараючы і маўзалеі,
Палыхае узнятае Сталіным
знамя,
Знамя ленінскіх — вечных і
мудрых — ідэй...

Такой «паэзіі» можна было напісаць многа і хутка. І М. Клімковіч з дапамогай самых лепшых заходнебеларускіх паэтаў напісаў яе, колькі і трэба было. Вядома, раскаваючы пра барацьбу працоўных Заходняй Беларусі за ўз'яднанне з Беларуссю Савецкай, былі забыты, нават не ўспомнены шматтысячныя Беларускае Сялянска-Работніцкая Грамада, кіраўнікі якой, асуджаныя польскім судом, былі перададзены ў Савецкі Саюз і загінулі ў сталінскіх турмах і лагерах; КПЗБ, якая была распушчана, каб, мабыць, паставіць яе па-за законам і зусім не лічыцца з ёю... Не было ўспомнена і многае іншае, што напаткала заходнія вобласці Беларусі пасля ўз'яднання... Затое чаго-чаго, а хвалы яму, «правадыру», «бацьку роднаму», было ў гэтым Письме даволі:

З тваім імем вышэй мы
ўздымалі галовы,
У крыллях змораных
чулі парыв малады,
І ў штурмуючых кроках
звінеў поступ сталёвы,
Калі песняй Ты з намі
ішоў, правадыр.

І ніхто і ніколі не зможа ў слоўе
Перадаць усю веліч
шчаслівага дня,
Бо ты жыў у нашых сэрцах
і ў кожнай прамаве
Адчувалася мудрая воля Твая!

Тваё імя ўздымалася
бурай авацыяй,
Палымнела на лозунгах
нашых агнём,
Цябе славілі ўсе мы
без розніцы нацыяй,
Цябе славілі новым, свабодным
жыццём!

У Мінску, куды прывёз М. Клімковіч Письмо, былі ім задаволены. Быў знойдзены рыфмач-перакладчык на рускую мову, і Письмо пад назваю «З тваім імем у сэрцы» пачало гуляць па свеце, трапляць у хрэстаматыі і ў самыя прэстыжныя і адказныя выданні...

У 1949 годзе споўнілася трыццаць гадоў з дня ўтварэння Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі. Чым адзначыць гэтую дату! Сярод самых розных прапаноў была і такая — напісаць новае паэтычнае Письмо таварышу Сталіну. У ЦК КП(б) Беларусі былі выкліканы Якуб Колас, Пятрусь Броўка, Пятро Глебка, Кандрат Крапіва, Аркадзь Куляшоў, Пімен Панчанка, Максім Танк і «озадачаны». Усім ім былі выдзелены бясплатныя пуцёўкі ў санаторыі «Нясвіж» на два тыдні, і паэты, закатаўшы рукавы, узяліся за працу. Пачаўшы са слоў «Дарагі правадыр!», паэты расказалі пра ўвесь шлях, што прайшла Беларусь ад свайго нараджэння.

Вядома, не забыты быў «векпомны Кастрычнік», грамадзянская вайна, «сталінскія пяцігодкі», «сталінская Канстытуцыя», але асабліва ўвага гэты раз звернута на Вялікую Айчынную вайну, калі «Правадыр! Па твайму баявому загаду Узняліся народы савецкай ўсе», калі «Дарагі правадыр! Бацька родны наш Сталін! Нас ад гібелі ты ўратаваў і збяргоў...» Ды і пасляваенныя гады таксама згаданы «адлюстраванне»:

Ты нам шчодрa памог
пасля цяжкае страты,
Што панеслі вайны
навальнічныя дні,—
Перайшлі мы з зямлянак
у новыя хаты,
Дзе ізноў загучала
«Жывіце багата» —
Наша песня калгасная,
як да вайны.

Удзень паэты пісалі кожны паасобку, а ўвечары зводзілі напісанае ў адно... І ў прызначаны тэрмін Письмо — яно было названа «Ад усяго сэрца» — было прывезена і здадзена ў ЦК. Дапрацоўваць яго вельмі не было калі, таму яно тут жа было накіравана на пераклад... Гаварыць пра мастацкія вартасці гэтага «Письма» не хочацца, яны і не патрабаваліся ад паэтаў. Галоўнае ж у ім не гэта — трэба было па-належамаму уславіць Іосіфа Вісарыянавіча, прыпісаць усе заслугі народа яму аднаму. І гэта было з поспехам зроблена. Знойдзены былі адпаведныя словы, эпітэты. Сярод іх ёсць і новыя, — як, скажам, «правадыр ясназоры». Знойдзена была і «арыгінальная» канцоўка Письма:

Бацька родны! Ты ў працы
спакою не знаеш,
Светлы дзень камунізма
ты бачыш з Крэмыля,
Свайёй працай прыход ты яго
набліжаеш,
А мы знаем, што першы ты нас
прывітаеш
з камунізмам, якога чакае
зямля.

Ты — настаўнік народаў,
зямлі красаванне.
Дык жыві нам на радасць,
не лічачы год.
Нібы сонца само, нібы яснае
ранне.
Дык прымі, дарагі правадыр,
прывітанне,
Што складае табе беларускі
народ.

Вядома, пішучы гэтае Письмо, ды і ўсе наступныя, паэты кіраваліся самымі апошнімі патрабаваннямі да савецкай літаратуры і мастацтва партыі, дакладней, яе кіраўніка І. В. Сталіна, якія былі вызначаны ў пастановах ЦК ВКП(б) «Аб часопісах «Звезда» і «Ленінград» (14 жніўня 1946 г.), «Аб рэпертуары драматычных тэатраў і мерах па яго паляпшэнні» (26 жніўня 1946 г.), «Аб кінафільме «Вялікае жыццё» (4 верасня 1946 г.), «Аб оперы «Вялікая дружба» В. Мурадэлі» (10 лютага 1948 г.). У гэтых пастановах гаварылася, што «за апошнія гады культурны попыт і ўзровень мастацкіх густаў савецкага народа незвычайна выраслі, што савецкі народ ад письменнікаў, тэатральных дзеячаў, кінематаграфістаў, кампазітараў чакае «высокамастацкіх і ідэйных твораў ў усіх жанрах» (гнэўна ганьбаваліся тыя, хто даваў трыбуну письменніку («пашлякку і падонку») Зошчанку, «творы якога чужыя савецкай літаратуры»), «стыповай прадстаўніцы чужой нашаму народу пустой безыдэйнай паэзіі» Ахматавай, хто садзейнічаў выхаду ў свет «заганнага ў ідэйна-палітычных і зусім слабога ў мастацкіх адносінах» кінафільма «Вялікае жыццё» (другая серыя, рэжысёр Л. Лукаў, аўтар сцэнарыя П. Нілін), «што дазваляў ставіць на падмошкі нашых тэатраў п'есы не на сучасныя тэмы, а на гістарычныя, «внедзяр» п'есы буржуазных замежных драматургаў, хто своечасова не ўмяшаўся і не

спыніў пастаноўку «заганнай» як у музычных, так і сюжэтных адносінах, антымастацкай оперы «Вялікая дружба» В. Мурадэлі...»

За трыццацігоддзе Беларусі незвычайна надшыло і сямідзесяцігоддзе самога Іосіфа Вісарыянавіча. Як паведамляў у тых дні друк, кожны чалавек, уея краіна жылі ў чаканні гэтага свята і рыхтавалі да яго свае падарункі. Паэты, акрамя тых вершаў і паэм, што стваралі ў вялікай колькасці індывідуальна, напісалі і калектыўную паэму — новае Письмо дарагому правадыру. А, можа і падказалі гэта зрабіць? Сёння гэтага ніхто ўжо не помніць. Ніхто не помніць і аўтараў чарговага паэтычнага «твора», які быў названы «Вялікаму Сталіну ў дзень 70-годдзя ад беларускага народа», бо імёны іх ужо не друкаваліся пад Письмом. Навошта, калі быў толькі адзін ён, што ўвасабляў у сабе ўсіх, увесь народ. А каб твор не выглядаў як ананімна, падпісалі: «Письмо абмеркавана і прынята на агульных сходах працоўных на прадпрыемствах, у калгасах, саўгасах, МТС, сёлах, ва ўстановах і навучальных установах Беларускай ССР».

Гэтае Письмо, як і адно, вытрымана ў самых лепшых традыцыях тых культурных гадоў, у ім ужыты ўсе эпітэты і вызначэнні, якія да таго часу былі выпрацаваны стваральнікамі культуры і былі вядомы паэтам.

Таварыш Сталін, бацька
наш любімы!
Ад сэрца шчырага тваіх сыноў,
Ад нашае шчаслівае Радзімы
Мы шлем табе вітанне і любоў.

І колькі ў небе зорак
прамяністых,
І колькі песень, поўных
пачуцця,
І колькі дум, і колькі сэрцаў
чыстых,—
Жадаем столькі год табе жыцця.

Таварыш Сталін! Дзень твой
нараджэння
Мы ў памяці і ў сэрцы збераглі,
Як нашай мары светлае
праменне,
Як нараджэнне праўды на
зямлі.

І гэтак далей, і гэтак далей была «паэтызавана» ўся дарога, увесь шлях «волата» і «правадыра», якія ён прайшоў ад «запаветнага доміка ў Горы» «каж да вяршыні свету» — да Крэмыля. Вядома справа, усё добрае, што створана было савецкім народам, Савецкай краінай, усё перамогі таксама прыпісаны яму.

Нядаўна адна з газет надрукавала тытулы, што надаваліся ў друку Н. Чаушэску. Вось яны: «Вялікі герой», «Выпрабаваны правадыр», «Бацька і Сябра моладзі», «Славуты Бацька Айчыны», «Тытан з Тытанаў», «Сын Сонца», «Маяк», «Найвышэйшая Мара», «Сімвал Міру і Святага», «Крыніца Нашай Веры і Святага», «Жывы Агонь», «Наша Сумленне», «Наша Надзея», «Чалавек-Легенда», «Сцяганосец», «Народны Трыбун» і г. д.

Калі б з гэтага Письма выпісаць усе эпітэты, якімі ўзнагародзілі беларускія паэты «бацьку роднага Сталіна», было б прыкладна тое самае... Акрамя гэтых чатырох Письмаў, было яшчэ паэтычнае «Письмо камсамольцаў і моладзі Беларускай ССР таварышу Сталіну ў дзень 25-годдзя камсамола Беларусі», былі сотні вершаў і паэм. Лепшыя з іх былі сабраны і вельмі прыгожа выдадзены (Мн., 1952) і названы «Ад шчырага сэрца». Як кашчунна гучаць гэтыя словы сёння, калі мы ведаем, што рабіў гэты тыран, дыктатар супраць народа, партыі, краіны! Чаго-чаго, а якраз шчырасці ў тых паэтычных радках, што пісаліся нашымі паэтамі і што сабраны пад вокладкамі гэтай кнігі, вельмі і вельмі мала...

Майстар

У УЛАДЗІМІР ПУЗЫНЯ — чалавек на Беларусі вядомы. І вядомы ён дзякуючы вышаранай справе, якая набывае ў наш час, час адраджэння нацыянальнай самасвядомасці і культуры, значэнне першараднае. Ён рэстаўрыраваў і вырабляе беларускія народныя музычныя інструменты, узнаўляе паводле старых гравюр, малюнкаў, апісанняў інструменты, якія налісь існавалі ў побыце беларусаў, але даўно зніклі. Інструменты, зробленыя У. Пузынем, гучаць ва ўсіх кутках нашай рэспублікі і за мяжой. Словам, усё ідзе добра і слава ў яго, як ён сам кажа, хапае, ды лічыць гэта не галоўным у жыцці.

...Я іду па шэра-нудным калідоры інтэрната № 1 Мінскага інстытута культуры, адчыняю дзверы 308-га пакоя, і раптам... дзіва! Трапіла ва ўтульную невялічкую сляністую хатку, і ўжо недзе на другім плане застаецца бурлівае наша жыццё, не хочацца нікуды спяшацца, можна спакойна сесці, паразважаць, нешта ўспомніць і пра многае даведацца. Дзіўна, як у гэтым панойчыну, да якога так пасуе назва «Беларуская хатка», ажывае даўніна — галасы яе мы чуем, дзякуючы дбайнасці і ўважлівым рукам майстра-музыкі, яго вялікай любові да народнай спадчыны.

— Уладзімір Якаўлевіч, як выбралі вы сваю прафесію? — Ну, гэта адбылося не адразу. Нарадзіўся я ў Мінску, але ўсё дзяцінства правёў у вёсцы, на матчынай радзіме. Зараз гэтай вёскі няма, звалася яна Руды, гэта за Тальнай, там пачатак Палесся. Час быў цяжкі, і маці заўсёды на лета аддавала мяне ў вёску. Я быў падпаскам. Быў жа галоўны пастух, што меў сваю сялібу, а падпасак — той жыў па розных хатах, сёння ў адной яго норміяць, заўтра знахо-

заў: «Папрацуеш са мной, чалавек будзеш». І усё мяне цягнуў да гэтай справы рабіць і рэстаўрыраваць інструменты.

— Значыць, вы як майстар прайшлі пэўную школу: спачатку на заводзе, потым у Крайко, а затым, я ведаю, у вас быў і невялікі вопыт мастака-рэстаўратора?

— Працуючы ў аркестры, я займаўся яшчэ малюнкам, ёсць у мяне шмат накідаў тых мясцін, дзе мы з аркестрам гастралівалі. Меў свой малберцік, любіў пісаць алеем і анварэлю. Давялося працаваць вучнем-мастаном па рэстаўрацыі тэмпернага жывапісу, аднаўляць абразы, фрэскі. Гэта пасля 13-гадовай працы ў аркестры я два гады быў вольным рэстаўратарам. Аднаўлялі мы таксама і старадаўнюю драўляную разьбу.

— А які першы інструмент вы зрабілі?

— Яшчэ калі быў у аркестры, я ўдасканаліў нашу беларускую жалейку, зрабіў яе храматычнай, што дало магчымасць выкарыстоўваць яе як сольны інструмент у аркестры. І першым, хто напісаў для такой жалейкі, быў кампазітар Я. Глебаў. Пасля ўжо адраділіся басэтля, дуда і сурма. Вось гэта ўжо давалася рабіць паводле малюнкаў і апісанняў. Апошняя праца — цымбалы маёй канструкцыі. Даўно марыў заняцца цымбаламі, але ж такую працу ў маім умовах рабочых цяжка выконваць. А тут пашчасціла. Рэжысёр А. Канеўскі здымаў фільм «Цымбальныя званы» — пра тое, як пачынаюць вырабляць цымбалы і да таго моманту, як яны загучаць у аркестры. Атрымалася выдатна: мне плаціць грошы за тое, што здымаюся ў фільме, а я раблю цымбалы, пра якія марыў.

— Вось так нечакана спалучылася і матэрыяльнае, і духоўнае...

— Так, ведаеце, кубінцы, якія былі ў нашай «Хатцы», даведваючыся пра мой аклад, назвалі мяне «сторублёвым прафесарам». Тут, у інстытуце, у мяне заробак такі. Так што творчасцю займацца, нешта шунаць, адраджаць даводзіцца з вялікай натугай.

— Прабачце, як жа вы жыццём? У вас сям'я, двое дзяцей...

— Маю шмат заказаў на выраб і рэстаўрацыю інструментаў, запісы на радыё, тэлебачанні, працу ў кіно: агучваў фільм «Крыж міласэрнасці»; у фільме «Маці ўрагану» паводле Караткевіча здымаюся сам з сынамі, агучваю гэту ж стужку разам з вядомым кампазітарам і арганістам А. Янчанкам...

— Нягледзячы на такі напружаны рытм жыцця, вы здолелі абагульніць свае веды ў шэрагу артыкулаў пра народныя інструменты ў часопісе «Мастацтва Беларусі», а цяпер воль у такім патрэбным зборніку — «Школа ігры на беларускіх нацыянальных інструментах».

— О, з ім я вядуся ці не тры гады! У зборніку шмат нотнага матэрыялу, беларускія кампазітары пісалі спецыяльна для гэтай «Школы». Мяне пытаюцца: калі выйдзе зборнік? Бо зараз дзе-нідзе ўводзіцца навучанне на беларускіх народных інструментах, напрыклад, я ведаю, у Капыльскай музычнай школе, у Бялынічах, у Брэсцкім музычым ліцэі, у Магілёве... Там ёсць інструменты, якія я зрабіў.

— А ў інстытуце культуры вывучаюць беларускія інструменты і ігру на іх?

— Спецыяльнага прадмета няма. Я вяду «Азнаяленне з беларускімі нацыянальнымі інструментамі», але калі да мяне звяртаюцца, паказваю, і як іграць на іх... Інстытуту я ўдзячны, бо тут далі прытулак маёй майстэрні. А «Хатку» збудаваў сам, без чыйсьці дапамогі. Тут у мяне праходзяць лекцыі і сустрэчы з нашымі студэнтамі, са школьнікамі, выхаванцамі дзіцячых садоў. Тут бываюць госці з-за мяжы. У мяне ёсць вялікая кніжка водгукаў. Пра «Беларускую хатку» пісалі ў спецыяльным бюлетэні ЮНЕСКА.

У інстытуце з'явіўся фальклорны аркестр «Спадчына», якім кіруе А. Снорабагачанна, там усё інструменты, што я зрабіў: і дудкі, і жалейкі, і ліры, і ударныя. І ўсё іх я падараваў інстытуту, зрабіў такую «дароўную» і рады, што студэнты на гэтых інструментах іграюць. Адно засмучае: над «Хатнай» пасяліліся «металісты», як пачнуць грывіцца, лупіць — немагчыма вынесці гэта. Звяртаўся ў камсамол, у прафсаюз студэнцкі, але ўсё па-ранейшаму...

— Уладзімір Якаўлевіч, а вас не засмучаюць умовы, у якіх даводзіцца працаваць над інструментамі? Вузенькі пакойчык крокі на два ў шырыню і тры ці чатыры ў даўжыню. Большую частку яго займаюць цяжкія драўляныя нарыхтоўкі — дрэва павінна пэўны час сохнуць. Тут жа і станок, стол. Адно радуе вочы: каларыявы здымкі прасторнай майстэрні нямецкага скрыпачнага майстра, як мара нашых беларускіх майстроў пра людскія умовы працы...

— Нічога, я прывык да такой сітуацыі. А галоўнае маё шчасце — што я езджу, куды заклічуць, прапагандаю нашу спадчыну, сам іграю, пакулі пальцы летаюць яшчэ. Стварыўся спецаб'яду ансамбль «Траістыя музыкі»: я, сын Алесь і майстра наш А. Крышчанкоў, ён на гармоніку іграе. Далучаецца і майстар-разьбяр У. Гулякевіч (працуе ён на заводзе), які на сцэне выступае разьбярства: тут і зубры, дудары, скрыпачы, гадзінінкі. Мы іграем, а Валодзя яшчэ чытае свае вершы. Вось так і жывём, тым і шчаслівыя.

Адна мара — каб не перашаджалі ў працы, каб была хоць якая афіцыйная дапамога ў тым, напрыклад, каб прывезці дрэва ў майстэрню. Вось спісвалі на Капыльшчыне дзве стогадовыя грушы, і давалася іх цягнуць у Мінск з дапамогай блізкіх сяброў ці добрых людзей. Ці каб тэлефон у майстэрні не адрабілі — ён адзіная сувязь «Хатні» са знешнім светам, сюды звяртаюцца з розных гарадоў рэспублікі і краіны па кансультацыю... Але, давайце, я вам лепш пайграю.

Майстар бярэ прыгожую дудку, і яе таямнічы, акасамітны голас супакойвае сэрца...

Цяпер У. Пузыня працуе над рэстаўрацыяй старадаўняй ліры са Слуцкага музея, марыць узняць паводле апісанняў і малюнкаў інструмент XII—XIII стст. хорум, які бытаваў на Тураўскай зямлі. Днямі майстру спадзяецца 50—цудоўная нагода, каб паказаць яму добра здароўя, здзяйснення яго шматлікіх задумаў і планаў.

Тацяна ПЕСНЯКЕВІЧ.
Фота Ул. КРУКА.

3 26 ЛЮТАГА ПА 4 САКАВІКА

26 лютага, 18.20
«ВОГНЕННЫЯ ВЕРСТЫ»
Да 70-годдзя з дня нараджэння пісьменніка П. Прыходзькі.
28 лютага, 22.00

ТЭАТР І ЧАС
Мастацка-публіцыстычная праграма. Размова пойдзе пра тое, як сёння жыве Брэсцкі абласны драматычны тэатр імя Ленінскага камсамола Беларусі.
3 сакавіка, 23.25.

СУСТРЭМІМАСЯ ПАСЛЯ АДНАЦАНАЦА
Інфармацыйна-музычная праграма.
4 сакавіка, 12.50

МУЗЫКА МАЕЯ РЭСПУБЛІКІ
Я. Цікоці. Сімфонія № 2, якая была напісана ў 1939-41 гг., у час узяцця Заходняй Беларусі з БССР, і прысвечана гэтай падзеі. Выконвае сімфанічны аркестр Беларускага тэлебачання і радыё.
Дырыжор В. Яльонаў.
4 сакавіка, 18.15

«ВЕТАХ»
Сувязі сучасных і старажытных промыслаў.
4 сакавіка, 19.30

ПАЭЗІЯ РАДОК ЧАРОУНЫ...
Вершы У. Караткевіча чытае артыстка Г. Кухальская.
4 сакавіка, 19.35

РАДАВОД
Са студзеня гэтага года ў мінскім Доме літаратара пачалі праходзіць вечарыны аўтэнтычнага фальклору ўсіх абласцей Беларусі.
Гледчыць ўбачаць запіс першага з гэтых канцэртаў, у якім выступіць народныя выканаўцы Гродзенскай вобласці.

А Б'Я В Ы

ДЗЯРЖАУНЫ КАМІТЭТ БССР ПА ТЭЛЕБАЧАННІ І РАДЫЁВЯШЧАННІ АБ'ЯУЛЯЕ

КОНКУРС НА ЗАМЯШЧЭННЕ ШТАТНЫХ ПАСАД У СІМФАНІЧНЫМ АРКЕСТРЫ:

адной пасады канцэртмайстра аркестра;
адной пасады канцэртмайстра групы першых скрыпак;
трох пасадаў артыстаў вышэйшай катэгорыі групы першых і другіх скрыпак;

адной пасады артыста вышэйшай катэгорыі групы альту;
чатырох пасадаў першай катэгорыі групы альту;

двух пасадаў артыстаў першай катэгорыі групы віяланчэляў;
двух пасадаў артыстаў вышэйшай катэгорыі групы кантрабасаў;

адной пасады артыста першай катэгорыі групы кантрабасаў;
адной пасады артыста першай катэгорыі групы кларнетаў;
двух пасадаў артыстаў вышэйшай катэгорыі групы валторнаў;

адной пасады артыста вышэйшай катэгорыі групы ударных інструментаў.

У конкурсе могуць удзельнічаць асобы, якія маюць адпаведную адукацыю, студэнты-выпускнікі Беларускага ўніверсітэта і Мінскага музычнага вучылішча, з пастаяннай прапайкай у г. Мінску.

Тэрмін конкурсу — месяц з дня апублікавання аб'явы.

Даведні па тэл.: 63-30-04; 33-88-41; 33-25-55.

КОНКУРС НА ЗАМЯШЧЭННЕ АДНОЙ ПАСАДЫ РЭЖЫСЭРА ДРУГОЙ КАТЭГОРЫІ І АДНОЙ ПАСАДЫ АСІСТЭНТА РЭЖЫСЭРА ПЕРШАЙ КАТЭГОРЫІ ГАЛОУНАЯ ДЫРЭКЦЫЯ ПРАГРАМ РЭСПУБЛІКАНСКАГА РАДЫЁВЯШЧАННЯ.

У конкурсе могуць удзельнічаць асобы, якія маюць вышэйшую адукацыю (рэжысёрскую ці анжэрскую), добра валодаюць беларускай мовай і якія маюць пастаянную прапайку ў г. Мінску.

На конкурсе для рэжысёраў будзе дадзена магчымасць зрабіць практычную работу — запіс невялікай перадачы.

Тэрмін конкурсу — месяц з дня апублікавання аб'явы.

Даведні па тэл.: 33-33-10, 33-88-35; 63-30-04.

НЕ БЫЦЬ ДОМА ГОСЦЕМ...

«Трэба дома быць часцей, трэба дома быць не гасцем» — гэтыя радкі з папулярнай беларускай песні сталі лейтматывам новага фільма «Данчык» вядомага кінадакументаліста Аляксандра Канеўскага (аператар Аляксандр Данец). Заклік гэты адрасаван не столькі маладому герою, нашаму з вамі нядаўнаму гасцю — грамадзяніну ЗША

Багдану Андрусішчыну, які свабодна размаўляе і спявае на мове сваіх продкаў-беларусаў, колькі нам з вамі. Бо часам у гарадскіх клопатах забываем мы вясчачку свайго дзяцінства з іе святымі і буднямі, а на мове маці, здарэецца, і гаварыць саромеецца.
Росныя раныцы, зямля да рога, цышыня сельскай вуліцы... Мянняюцца кадры па-

знаваемых пейзажаў, і шчымым болам у сэрцы адлікаецца мелодыя — спявае Данчык. Спявае аб тым, што ніколі не ведаў і не бачыў раней. Усмехаецца сарамлівай усмешкай і радуецца разам з вамі: беларусы пачынаюць адчуваць сябе нацыяй.

Дваццаць гадоў з дапамогай кінакамеры раскажае рэжысёр А. Канеўскі аб тым, чым багаты беларускі народ, — песнях, танцах, музыцы. І заўсёды галоўны

герой яго кінастужак — чалавек добры. Тонкі псіхалаг, А. Канеўскі сваім «Данчыкам» у справе папракнеў нас, маўляў, нашу культуру вяртае нам амерыканскі хлопец. Ён радуецца ўзнікшаму праз пэсню новаму мосту дружбы і прапануе кожнаму присутнаму ў глядзельнай зале перастаць быць гасцем на роднай зямлі.

Л. ПЕРАСЫПКІНА,
кар. БЕЛТА.

Галоўны рэдактар **Анатоль ВЯРЦІНСКІ**.

Рэдакцыйная калегія:

Заір АЗГУР, Алесь АСПЕНКА, Анатоль БУТЭВІЧ, Уладзімір ПІЛЕП, Мікола ГІЛЬ (нам. галоўнага рэдактара), Уладзімір ГНІЛАМЕДАУ, Лілія ДАВІДОВІЧ, Міхась ДРЫНУСЬКІ, Алесь ЖУК, Галіна КАРЖАНЕУСКАЯ, Ігар ЛУЧАНОК, Уладзімір НЯКЛЯЕУ, Нічыпар ПАШКЕВІЧ, Барыс САЧАНКА, Юрась СВІРКА, Уладзімір СТАЛЬМАШОНАК, Рычард СМОЛЬСКІ, Віктар ТУРАУ.

Адказны сакратар **Андрэй ГАНЧАРОУ**.

«Літаратура і искусство» — орган Міністэрства культуры і правалення Саюза пісателёў БССР. Мінск. На беларускім мове.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856 П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
АТ 18871 М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарова, 19.
ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, на месніна галоўнага рэдактара — 33-25-25, адназначнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў і грамадскай думкі — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацыі — 33-44-04, 33-24-62, нарэнтарскай — 32-20-64, бухгалтэраў — 23-73-37.

Пры перадруку просьба спасылка на «ЛІМ». Рукапісы рэдакцыя не вяртае і не рэцензуе.